

Lató

2021. december
XXXII. évfolyam
12. szám

A ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE
ÉS A MAROS MEGYEI TANÁCS
SZÉPIRODALMI FOLYÓIRATA

Főszerkesztők:
MARKÓ BÉLA
(1989. december – 2005.)
GÁLFALVI GYÖRGY
(2005. december – 2007.)
KOVÁCS ANDRÁS FERENC
(2008. január – 2019. május)

Főszerkesztő:
Szerkesztők:

VIDA GÁBOR
CODĂU ANNAMÁRIA
DEMÉNY PÉTER
KOVÁCS ANDRÁS FERENC
LÁNG ZSOLT

Tördelőszerkesztő:
Korrektor:
Tipográfia:

SZABÓ RÓBERT CSABA
MOLNÁR ROZÁLIA
SZÓCS KATALIN

BIRTALAN KÖLÖK ZSOLT

IRSAI ZSOLT

TARTALOM

DEMÉNY PÉTER:

Szomolány (Vers) ■ 5

VERMESSER LEVENTE:

Töprengés a kapu előtt (Vers) ■ 7

MÁTYUS MELINDA:

Az enyém (Elbeszélés) ■ 8

FEHÉR IMOLA – SIMONFY JÓZSEF:

Kéttelkes négykezesek (Versek) ■ 29

TÓFALVI ZSELYKE:

Hűtőmágnes (Novella) ■ 33

KOMAN ZSOMBOR:

Réunion; Te engemet, én tégedet; Múzeum; Kád;

Köszöntő; Maradék; Könyörgés (Versek) ■ 39

IMRE ESZTER:

A csillagvölgyi patikus felesége (Regényrészlet) ■ 43

NAGY ZALÁN:

Nem szeretem a boldogságot; A szobámban minden (Versek) ■ 52

VIDA GÁBOR:

Szükségállapot (Novella) ■ 55

MOLNÁR T. ESZTER:

A korpusz rekonstrukciója (Vers) ■ 59

LÁNG ORSOLYA:

Az örökítő (Vers) ■ 60

DOKUMENTUM

MARKÓ BÉLA:

Az illúziók fölöttébb szükséges voltáról ■ 61

Hogyan született az *Ötödik Évszak*? (Szerkesztői levelek 1980-ból) ■ 65

FÓRUM

SZILÁGYI MÁRTON:

Egy indulatos élet regénye (Tolnai Lajos: *A sötét világ*) ■ 83

MÚZEUMLÁTÓ

PATKÓ ÉVA:

Svájci túra ■ 102

KLIKKREC

LÁNG ZSOLT – TAMÁS DÉNES:

Vértől csöpögő geometria (Roberto Bolaño: 2666) ■ 106

TALÁLT VERS

ARTHUR RIMBAUD:

Történelmi este (Weöres Sándor fordítása) ■ 110

NÉVJEGY

CODÁU ANNAMÁRIA ■ 111

WWW.LATO.RO

archívum / szerzők / hírek / Látó Színpad – képek / linkek /
szemle / Látó-repertórium

SZOMOLÁNY

1

A kastélyban kaloriferek voltak –
a történelem rálépett hűvös gázpedáljára.
Nem hittem volna, hogy meghalok egyszer,
de látnom kellett, elavult valami leszek,
az utókor használlata.
Kopár konnektorok, kávégépek,
villany, zuhany – minden annyira a mára volt szabva,
hogy csak néztem a másolat-Rubenset:
az eredeti nem illett ide.
Még az erdő is kavicssal leszórva,
fűrészrel csonkolt fák a fák között,
lépcső a barlanghoz, biztosítékok
a denevérek között – minden a mának szólt,
a tegnap megtette kötelességét, elmehetett.

2

Kifészkelődtem magamnak a magányt,
zsibogott bennem egy-két furcsa seb,
bűntudatom a nagyszülők előtt,
kiknek életét nem hihettem el,
mikor még azt hittem, van tökéletes,
simán végigvitt, tanulságos élet,
nem olyan, amiben folyton csak hibázunk,
s imádkozunk ahhoz, ki úgylis hibáinkra hagy,
s rájuk mutat: már éltél, oldd meg őket!
Felfelé vitt a konferencia,
de lefelé valami tőkesúly,
beleborzongtam, amíg elaludtam.

3

A Pálffyaké volt különben minden:
konnektor, kávé, kastély, gesztenye,
ők maguk pedig hírhedett labancok,
na de hát ez ugyan mit is jelenthet?
Éltek, s nem hitték, ez majd bekerül
ilyen és olyan furcsa krónikákba,
és minden csókjuk, minden gesztusuk
értelmezve lesz a gázpedáltól,
és azt, hogy pusztán csak élni akartak,
lenyakazza a tisztelgő utókor,
mert kezében lesz a történelem.
Felmentem egyszer a nehéz toronyba,
rengeteg lépcsőn ért el a magas,
a ködben messze, messze lát az ember,
körötte tágas, hűvös perspektíva,
lába alatt a kemény kövezet.

TÖPRENGÉS A KAPU ELŐTT

Nézd, Hádész, ha az ember
mindennap leír egy mondatot,
és tényleg csak egyetlen
vacak mondatot ír le,
nos, még ebben az esetben is
ezeregy nap alatt
épp annyi mondata lesz,
mint az Odüsszeiának
egészen addig a részig, ahol
unokahúgod, a bagolyszemű
így inti Télemakhoszt:
„...sose léssz te gyáva,
sem együgyű többé,
hogya van egy csöpp benned
apád kitűnő erejéből.”
És ez rendjén is lenne így,
az éjjelekről úgyis más mesél,
csak azt nem tudom, hogy odaát,
a te birodalmad
vigasztalanul kopár földjén
apám és bátyám nyugtalan lelkét
miként csillapítaná mindez,
vajon egy sor az élők nyelvén
a holtak közt jelent-e bármit,
vajon az én erőm, a versem
ér-e végül annyit, mint
az emlékek tava mellett
reszkető nyárfalevél?

Mátyus Melinda

AZ ENYÉM

CSALÁDI ISTENBIZONYÍTÉKOK LEGINKÁBB
GYÓGYÍTÁSOK

Harminckét éves vagyok, és az enyémet még nem írtam be.

De utána néztem, Lidia harminchét, nagymama huszonöt és anyám harminchárom volt a bejegyzéskor. Nem késtem el.

Kétszer próbáltam.

Nagymama kezdte-végezte, mikor írsz te is, mindenben segíték, kivésem a Bibliát a vitrinből.

És magadra hagylak. Ameddig akarod, egy egész órára. És madártejet készítek.

Nagymama, én nem vagyok varázsló. Vagy boszorkány. Ha megtörténik, leírom, de nem tőlem függ. Az ilyesmit az ember csak hagyja, csorgjon, zuhanjon. Ahogy te Kolozsváron.

Befelé fordult, összesúroltuk a sok kétségbeesést.

Nem akarja, hogy róla, azt akarja, hogy rólam. De értse meg, hogy rólam sem, még nem jött el az én időm.

Tele vagy titkokkal, Melinda, messziről látszik.

Ahogy fordulsz, beszélsz vagy törülközöl. És ahogy lavírozol a rokonok között, mikor komolyan kellene válaszolni.

Hogy mikor mész már férjhez, hány saját gyereked lesz, és milyen valóságuk.

Megfogtam nagymama vállát, és visszafordítottam.

Újramelegedtünk.

Én még tapasztalatokat gyűjtök. Huszonkilenc évesen honnan tudjam, mekkorára nőhet a pillanat. Mert, látod, neked sem magyaráztak semmit, és nem is sürgettek.

Mégis belekerültél.

Mindent tudok. Hogy angyalok érkeztek hozzád, egy egész regament, lökdösődtek, elállták az utadat, a pillanatodban mégis félreszöktek.

A fenekednél megbillentettek, és te száguldoztál, száguldoztál, nagymama, és másokat is vittél.

Leginkább gyermekeket. Anyámat és a fiúcskát.

Én is erre várok. Hogy bénuljak le nyelvestől, szívestől.
És a világosságban dagadjak tovább, a szemgolyóm is fáradjon el, ak-
kora legyen a boldogságom.
Nagymama megnyugodott. Megint fogtuk egymás kezét.
Megsimogatta a mellemet, a hasamat, szűz vagy, Melinda, kérdezte.
Nem vagyok, ez volt az utolsó rendesebb beszélgetésünk.

Egy évvel később nagymamával új tárgyak érkeztek hozzánk, két háló-
ing, egy tollpárna, két horgolt csipketerítő és a családi Biblia. Ez nem ke-
rült a könyvespolcra.

A csipketerítőt apám bojkottálta, anyám védte, tudod, hogy érezze jól
magát.

Esetleg emlékezzen, mondta két évvel később anyám. Demiafenére em-
lékezzen, apám szerint nagymama úgyis csak Kolozsvárra, semmi másra.

Mindegy, apámnak nincs beleszólása.

Az én anyám, mondta anyám, engem sem kérdezett, pedig az én szo-
bámba költöztette.

A vasárnapokat otthon töltöm, tizenegyharminctól este hétig. Istentisz-
teletről érkezem, utána családi ebéd és veszekedés, és a legeslegvégén a pi-
hengetés nagymamával.

Melinda, látom, hogy valami, kezdte anyám, de miből látod, és hallgatunk.

Apám az asztalfőn, én az anyám helyén, mert nagymama évek óta az én
helyemen, és anyám összevissza, mikor hol. Általában fiókok közelében.
Teszi-veszi a késeket, villákat, és közben mindenre figyel.

(készülődés)

Nagymama mellett kötöttem ki, halála előtt az ötödik évben. Amikor
hozzánk költözött. Billegetőztünk felfele az utcán, éppen csípőműtétre ké-
szült, és az égvilágon mindenki megelőzött, nagymamának előre köszöntek,
és ő végig Oroszországra gondolt. A papunk szakasztott Imre. Szakasztott
nagyapád.

Tíz méterenként megálltunk, álltunk, vihorásztunk és mentünk tovább.
Ezentúl csak mi ketten.

Ketten. A kapuban döntöttük el, hogy anyámmal nem lehet, anyáddal
nem lehet, anyád csak hallgat. Mint aki megkukult.

Úgyhogy, ezentúl ketten, mondtuk anyámnak, csak őt kellett visszautá-
sítani, apám nem tolakodott.

Nem is értem, miért jár templomba.

Melinda, látom, hogy valami. De így más, hogy nagymama, neki mindig válaszolok.

Miből látod, kérdeztem.

Hogy csórén napozol, abból. A múlt héten is csórén napoztál, és azelőtt is.

Mindenkinek vannak furcsa szokásai.

De így mi lesz a bejegyzéssel?

Erre mindent levetettem, pólót, szoknyát, bugyit, látod, milyen barna vagyok, egész nyáron erre hajtottam, erre a barnaságra, de látja valaki más is, érdeklődött.

Csak nem szeretem, ha a testem bevonaleződik, mondtam, ha mindenféle vonalak rám ragadnak, melltartósak, bikinisek, pántosak, pánt nélküliek. Vékonyak, vastagok.

Behuzaloznak, és örökre így maradok.

Az ujjával megrajzolta, bikinivonal, melltartó, itt és itt, a megkötős itt, ha magasabb, az a leszorítós, akkor itt. És ez lenne a pántnélküli helye.

De látja valaki más is ezt a szép barnaságot?

De egyáltalán nem ez a kérdés, mondtam.

Forgoldj kicsit, balra, balra, még egyszer, még, forduljfordulj. Én soha nem forogtam csórén, lamentált nagymama, én csak a táncban, nagyapáddal.

Nagymama teste hullámszerűen kezdett, nagymama így sír, a feje búbjától a talpáig, magamhoz öleltem, a taknyanyála rám kenődött, és csorgott lefelé, hozok vizet, mondtam, nem is tudom, mondta nagymama, az arcunk és pihéink összeragadtak, átkozott Oroszország, átkozottoroszország, átkozottoroszország.

Elvettedaboldogságomat.

Láthatod, hogy a kaput is bezárom, mondtam. Amikor a tévében beindul apám Straussa, én csak akkor. Egy órán keresztül dülöngéltek a fotelokban, még pisilni sem mentek. Elsötétítik a házat, és ordít a keringő. Én csak akkor. Az ajtót rátok zárom, és napozok.

(első pillanás – játékos)

(a lélek váratlanságairól)

Mától nem eszem disznóhúst.

A bejegyzés szélén lebegtem, láttam és hallottam magam, széles amplitúdókkal beszéltem, nem eszem disznóhúst, anyám helyén ültem, apám

az asztalfőn, és nagymama az én helyemen, tovább beszéltem, csak zöldség és gyümölcs jöhet szóba. Más húst hiába is kérnék, nem szokás kétfélet.

Bemegyek és leülök a régi asztalomhoz, két színnel fogom, kézzel és zölddel. És hopp, az ezerötszáz oldalban rögtön rám találnak.

Jánoshoz terveztem, a második lehetőség a Jelenések volna.

De az vagynemaz, csoda vagynemcsoda, valami nem stimmel, mert beszorultam, és nem repülök.

A szerelmes részeket zölddel fogom, az összekötő szavakat kézzel. Az *Énekek éneke* is a lelkembe pillant, oda is lehetne. De ejtettem.

Mert az én mátkám nem az enyém.

Jó, legyen krumlipüré, mondtam. Akkor anyám előrukkolt, vörös káposzta is van, akkor vörös káposzta, legyen az. És utána kávé.

Valamit rosszul csinálsz, Melinda.

Igazuk volt. Mert akkor huszonnyolc voltam, és még mindig semmi, én nem vallásos alapon, mondtam. Csak nem szeretem a disznóhúst.

Már huszonnyolc vagy, Melinda, és még mindig semmi. Valami igazán jelentős.

Halálos beteg voltál, de meggyógyultál, két felvételig nem sikerült, de kettő igen, és pont a neked valók.

Márminthogy, kérdeztem, hát irodalomésteológia, a legjobb kombináció, aha, mondtam, pontosan tudom, miben vagyok.

A tested is melankolikus, lelassított film vagy, inkább félbemaradt elbeszélés. Ha rossz a hangulat, akkor mond ilyesmiket anyám, leginkább családi eseményeken.

Félig veszem szívre. Mert megbánja, és maguktól helyreigazítódnak a dolgok.

Utána apám slágere. Az első mondatai még velünk, az asztallal, a disznóhússal és anyám mondataival. De apám ilyenkor egy nagy darab beszéd, két perc, és legyőzi anyámat.

Hogy amikor az autóbusz tetején utazott értem.

Az autóbusz tetején utaztam értem, mi kórusban kísérhetnénk, anyám, nagymama és én.

Hogy penicillin kellett, megmondták kerekperccel, ha nincs penicillin, meghal a leánka, penicillin persze nem volt.

Az egész országban semmi penicillin.

És akkor az a szovátai gyógyszerész. Elment apám irodájába, egyenest a gyár közepébe, ha akarja apám, rögtön intézkedik, apám nagyon akarta, mert a szovátai gyógyszerész testvére éppen a gyógyszergyárban főnök. És ott a sok barát, mind a gyógyszergyárban, a szovátai gyógyszerész mindenkit ismert.

És mindenki mellénk állt, egész Szováta és fél Vásárhely, mindenki mindenkiel összefogott, a gyógyszerész a testvérel, a testvére a főnökével, felmentek a minisztériumig.

És megszerezték.

Apám az arcomat fürkészte, ilyenkor nem szabad félrenézni, mert végig sértődik, és jogosan.

Végül is a busz tetején utazott.

Néztem apámat, a szürkés-kék szemét. Mikor hallgat el végre.

Aznap telis-tele volta a busz, de a gyógyszer aznap kellett, mi legyen, mi. Nem várhatta apám, hogy még szaladjanak is hozzám a penicillinnel, be a fül-orr-gégészetre.

A sofőr nem látta apámat, hogy apám a busz tetején, rögtön hátrament volna. Leszállította volna apámat.

És itt jön a beszéd nagy szünete, apám levegő után kapkod, szela, szela, szela, szela, mondom magamban.

Apám nyomult az első ajtónál, aztán a hátsónál, de semmi, akkor hátrarahant a tűzoltólétrához, a bűdös kipufogó fölé.

Felmászott a második fokra, és a penicillin időben megérkezett.

A professzor nyomkodta a fejedet, akkora volt, mint egy hordó, a sok bűdös genny a plafonig spriccelt.

És látod, most is melletted állunk. A körülményeid nem olyanok, mint másoké.

Hanem ilyenek, apám a könyvtárra mutatott, a világirodalomra, a magyar irodalomra és a háromkötetes Erdélyre.

Nem is dolgozol, mégis mindened megvan.

Anyám közbeszólt. Hogy hátadiakónia. De apám szarik a diakóniára, két egyetemi diplomával ne ennyit.

Namost, gondoltam. A szobámba rohantam.

Nagymama rég a paplan alatt, soha nem bírta a feszültséget.

Semmi baj, Melinda, eljön az időd.

Játszodjuk az egymondatosat. Amit kilencéves korodig, mielőtt belebolondultál a sok olvasásba, és onnantól sluszpássz az ágyadba költöztél. Csak forgattad a lapokat, a kicsi fejed eltűnt a családból.

A legelső mondatot nagymama szokta, utána egyet én, és megint nagymama, és így a végtelenségig, én vihogni szoktam és nagymama bőgni.

Az utolsó mondatba kapaszkodni, ez volt a szabály. Valami kicsivékony fonálba, egy szóba, biztos van ott valami, és a végére összeragad egy történet. Egy kövéretkövér, visítotam, jólegyenkövér, nagymama mindent rám hagyott.

Mindig a tornánál kötöttem ki, a talajnál. Mert a gerendából teljesen kiábrándultunk. Nem lehetett leesni, hiába rajzoltuk meg a körvonalakat. Négyen versenyeztünk, de csak én jártam tornakörre. És hétvégi balettre. Nem jó a spicced, nem elegáns, hálásak voltak, végül is én jártam tornakörre, a legkisebb hibákat is javítottam, a sarkadat jajfennebb, még, mégsookkal.

És este bemondtam a játékba, egy hosszú flikflak, és a hídból talpra érek, és a végén az a magas művészbukfenc.

Nagymama stoppolt, nem-nem, ennyiszer nem ismételhettek, ezt milliószor hallotta már, de azt hittem, örülsz, mondtam. Örülsz, hogy én vagyok a legjobb.

Te is mindig Oroszországról.

Az más. Az udvar pont odaér, és a Küküllő is. Az a Donba.

Utolsó évre mindketten belefáradtunk, és ezen csúsztuk el.

Összefüggéstelenül beszélünk, lassan vagy gyorsan, mindig szórakozottan. Összekapcsolásról szó sem lehetett. Két történetet kapartunk össze, egy soványat és egy kövéret, az enyém a kövér, jajmegintnyertem, mondtam. De tiszta hiába nyertem, nagymama az orrom hegyébe súgta, bele a két lyukba, hogy jól felszívódjon, tiszta hiába nyertem, mert nem nyertem. Mert nem ér össze a kettő, a kövér nem ér a soványba.

Ilyenkor csiklintgattam, nagymama kacagott, fetrengett, ezt egyáltalán nem bírta, amikor én a talpát, pont a közepét, jajnembírom, jajnecsiklincs, de karcolgattam tovább, nenenene, hangosan kacagott, fejezdbefejezdbbe, jajistenem, olyan szépen kacagsz, de fejezd be. Most.

A szabály elfogyott, én megmondtam előre, mondta anyám, hogy nehezítetek a szabályon, hogy érjen is valamit az egész.

Te kezd, mindig te kezdted.

Apám még a konyhában, a nagy beszédében, mi nagymamával bő tíz perce hallgatóztunk. Hogy ez csodaszor, ez a penicillin, megváltoztatta a világ folyását. És még így is, hogy ugye penicillin, milyen kevésen múlik minden. Ez a szaros élet. Anyám befejezte a sajátját, a lelassított filmet és

a melankolikus testemet, és hogy huszonnyolc vagyok, és végre valami komolyat.

Örült, hogy megettem a vörös káposztát.

Zárd be, súgta nagymama, a kulcs a helyén. Semmit nem változtattam a berendezésen. Ezt az egyetlen csipkét tettem az éjjeliszekrényre, de semmi mást, íróasztal, könyvespolc, minden a helyén, ez a te szobád, jó, bezárom, mondtam, és visszarohantam az ágyba.

Csak ne volna nagymama két hideg talpa.

Kezdte. Láttam Imrét, éjfélig szeretgetett és eltűnt.

Mégsem tudok játszani, mondtam. Mert a bejegyzésre készülök. Mindent előkészítettem, késsel és zölddel fogom.

De mondhatod szabály nélkül, csak úgy beszélj, mondatokat mondjál vagy szavakat, hát ezaz, mondtam, nem tudok figyelni, perszehogynem tudsz, ha egyszer benne vagy, még ez sem biztos, mondtam. Mert beszorultam.

Csak beszélj, és egyszer csak kiszabadulsz, pont erre gondoltam, beszélek és várok, nem figyelek a zsidbadásra.

Semmitől ne félj, fénytől, sötétségtől, levegőtől, a sötétségtől pláne ne. Te mindent előkészítettél. Énekelhetnék is neked, mondta, nem, ne énekelj, csak szuszogj.

Újrakezdem, mondta.

Nagymama: *(Én a régi szabállyal, hogy egy mondatból továbbviszünk egy szót)* Láttam Imrét, éjfélig szeretgetett, és megint eltűnt.

Én: *(Én csak úgy beszélek)* Hosszú olvasásban volt, a főasztalnál, valami sajtót olvasott, főleg magánhangzókat, a hallgatóság beletapadt, de nem bánta. Repkedett.

Nagymama: *(Az olvasást mondom tovább)* Csendben váltunk el, nem rikkoltottam, nem csináltam színházat, meglásd, Ida, ilyesmiket mondott, én mindig hosszú leveleket, örökkéig és gyorspostával.

Én: Mindenkit otthagytunk, az ajtóból visszanéztünk, és a hallgatóság református énekekkel válaszolt.

Nagymama: *(A visszanéztünket mondom)* A vonatablakból, örökkéig, énéste, és minél hosszabbakat, ordította, tudom, ordítottam, mert én is, én is örökkéig, ordítottam, ahogy a torkomon kifért, egész éjszaka vonatok indultak, egyik a másik után, megvártam az utolsót is, és mindenkinek intettem. Reggelre begyulladt a torkom.

Én: Ablakokat számoltunk, mennyi galambszar, az utca egyik végétől a másikig, és az ablakpárkányokon is, tetőtől talpig bizsergettünk, mennyi szépség, hát gyermeknap volt, és ilyenkor mindenhol lufimaradékok, színes cukorkák és rágógumik, a gyermekek teledobálják a várost.

Nagymama: (*A tetőtől talpigot mondom*) Tetőtől talpig lenyomorodtam, és sokfelé estem, a testrészeim megutálták egymást, különváltak és kalimpáltak, öt percig a bal karom, öt percig a jobb lábam, a seggem az állomás felé indult. Elszéledett.

Nagymama: (*Mégis mást, a dobáltunkat*) Megdobáltam a vonatot. Te ostoba szaros katona, azzal a két nyálas füleddel, az én hasamban a gyermek.

Én: Elkötöttünk egy biciklit, felültetett és száguldoztunk.

Nagymama: (*A száguldoztunkat*) És te száguldozol Oroszország felé.

Én: (*A boldogság könyvét*) ismered, kérdeztem, tavalyi kiadás, olyan sárgás borítós, valamilyen Lisa munkája, azt hiszem, fotó, nemnem, mondta, nem Lisa és nem fotó, egy szájbarágós kollázs, nem bírom, mondtam, a biciklirúd vágja a seggemet.

Nagymama: (*A boldogságot folytatom*) Hazaértem a doktorék házába, és mindenkire beszélni kezdtem, eddig a hasamban volt a boldogságom, mondtam a doktornak, de már nem akarom, csak nyugodtan, mondta, felmegyünk az emeletre, a kecskére ültetett, egyelőre csak megvizsgáljuk, asszonyom is felkísért, és a szakácsnő is, mindenki feljött a rendelőbe, a rendelő olyan tiszta, mint a mennysország, én takarítom, én vikszolom mindenféle csodaszerrel, eddig azt hittem, eddig mit hitt, kérdezte a doktor, hogy ez az én boldogságom, a gyermek a hasamban, de lüktet, átok lett belőle, a szakácsnő fogta a kezemet, csak türelmesen, mondta a doktor, és nem lesz semmi baj, ha szépen és türelmesen, minden nő átesik ezen legalább egyszer, és felnyúlt.

Én: Behajtottunk balra, ez milyen utca, kérdeztem, térjünk vissza a könyvre, mondta, a címre, mert magát a könyvet nem ismeri, mi érdekel, kérdeztem, legelőször a vázlatot, mondta, mert hogyhogy *Boldogság könyve*, csak így, egyes számban, mert szerinte sokfajta boldogság létezik, persze hogy sokfajta, mondtam, és a könyv nem hallgatja el egyiket sem, módszeres és okos könyv, nincsenek benne elhallgatások, mindegyiket végigtárgyalja, mindenekelőtt a szerelmit, akkor nem a társadalmat satöbbi, kérdezte, úgy érti, nem ezeket helyezi előtérbe, hát nem, mondtam, lufikon krepp-papírcsíkokon suhantunk át, cukorkák ragadtak a bicikligumira, ha leszállunk, csokolózni szeretnék veled, mondta.

Nagymama: (*Én még egyszer a boldogságot*) Már késő, mondta a doktor, semmit nem lehet, hogyhogy semmit, kérdeztem, a gyermekkel biztos semmit, a kezét széttartotta, az ujjait is egymástól jó távol, és a szakácsnő egyenként megtörölgette, a körmeit is, látod, Ida, mégiscsak a gyermek, ő lesz a te boldogságod, mondta a doktor, én rázkódtam, és asszonyom kezét markoltam, és a szakácsnő karját, de biztos, hogy valamit, mondtam, már semmit, mondta, de maga a legjobb nőorvos egész Kolozsváron, én nem szállok le innen, a doktor vizes zsebkendővel mosott, a homlokomat, a nyakamat, én nem szállok le innen, amíg el nem intézi, semmit nem lehet, ismételtette, mint aki megkukult, nem lehet semmit, hajtogatták asszonyom és a szakácsné, és utánozták a doktort, masszírozták a homlokomat, értse meg, három hónap és megszületik a gyermek.

Én: Én is, mondtam, én is csókolózni szeretnék, leszállunk és rögtön, de addig folytasd, kérlelt, folytasd a könyvet, ha nem esik nehezedre, hogy ilyen kényelmetlenül itt a bicikli tetején, és ilyen hosszú mondatokat, ó egyáltalán, mondtam, minden utcában egy vázlatpontot mondok, a Savoyba kanyarodtunk, vagyis egyfajta tartalomjegyzék lesz, mert a teljes könyv mégiscsak háromszáztíz oldal, melyik az első, kérdezte, A szép test boldogsága, mondtam, de részletezzem, a háté, mondtam, A hát boldogsága, csigolyáról csigolyára szeretném.

Nagymama: (*A leszállunkat mondom*) Most szépen leszállunk, mondta, és akkor összepisiltem az egész rendelőt.

Én: Melyik utcába, kérdezte, a Horeába, mondtam, a keréken az a sok rágógumi, a rágógumidarabokon lufidarabok, pirosak és zöldek, mint egy fényességes cirkusz, visítotam, meglobogtattam a taknyos zsebkendőmet, sorold tovább a vázlatpontokat, kérlelt, A bőr boldogsága, kiáltottam, ha leszállunk, a bőrödet, mondta, legeslegelőször megszagolgom, utána lenyalom az illatokat.

Nagymama: (*A kiáltottamot mondom*) Kiáltottam, minden test fű.

Én: Tovább, tovább, kérte, A hajlatok boldogsága a harmadik, a járdáról integettek, hujjogattak, én a zsebkendőmet lobogtattam, a Splaiulmanastiribe kanyarodjunk, kértem, az éles kanyarnál, ha leszállunk, a hajlataimba költözik, mondta, folytasdfolytasd, kérlelt, a bánaté, ez a következő, A bánat boldogsága, hogy jön ez ide, kérdezte, a biciklink megingott.

Nagymama: (*A kanyarodókat szeretném*) A doktor minden mérget elpakoltatott, a kicsi színes üvegeket, konyhából, rendelőből, a titkos kicsi kamrából, meglátom, az élet kialakul, és én vele kanyarodok, a szakácsnőtől üzen- te a doktor.

Én: Jajlassíts, nagyon félek, kértem, de azt hittem, a boldogságról szól a könyv, ahogy a cím, és az eddigi fejezetek.

Nagymama: *(A féleket mondom)* Főlöleges felhajtás volt, jó pár hétig semmit nem láttam, néha ismételttem, félek, sűrű köd volt.

Én: Igen, a boldogságról, de megemlíti a váratlanságokat is, mondtam, hogy a váratlanságokból bánat lesz hirtelen, mert ez egy túlélő könyv, lassíts, lassíts.

Nagymama: *(A bánatot mondom)* És a bánatból megszületett anyád.

Én: Készüljünk a leszállásra, kértem, a biciklit támasszuk egy színes falhoz, és érjünk földet, rendben, monda, és jöjjenek a boldogságok, A szép test boldogsága, a háté, a bőré és a hajlatoké, sorolta, és kiegészíthetjük további fejezetekkel, mire gondolsz, kérdeztem, nyakra és vállra, és a mell alatti hajlatra, legvégén a lábfejre, ezzel fejezné be, egybevennénk magunkat, és szavakkal is keverednénk.

A járókelők jó ideje kiáltoztak, mutogattak felénk, egy nő a bicikli mellett futott, amíg csak bírta, rá se hederítettem, vérzik, ordította, ömlik belőlem a vér, most mit mondjak, gondoltam, nem magyarázhatom el az egész családunkat az elejétől sluszpász a végéig, innen, a bicikli tetejéről, hogy velünk egyszer az égvilágon minden megeshet.

Nagymama: Befejeztem.

Én: kihajtottunk a városból, A szűzesség boldogsága, kiáltottam, a boldogság, hogy vér lesz belőle, és csak utána jönnek a váratlanságok, mi történik velem, itt a bicikli tetején, kérdezte, ezt nem lehet elmagyarázni, a gondolat szétrepesztette a testemet.

A Splaiulmorarilorba hajtottunk, A bánat boldogsága, mondtam, amikor a dolgok egyszer csak megfordulnak, az élet fejest ugrik, és mindenből bánat lesz, de ezek csakfeltételezések, kiáltotta, azért elsorolom, mondtam, a szép test bánata, a háté, és ezen belül minden csigolyáé, a bőr bánata, a hajlatoké. A lélek váratlanságaiból mind.

Vége, mondtam nagymamának, nem lesz ma bejegyzés.

Persze. Már nem lehet. Azt jegyezzük be, amit nem lehet mondani.

(második pillanás – cselekvős)

(a test váratlanságairól)

Bánat, bánat. Négy év üresjárat, míg végre jelt kaptam.

Lejegyeztem, és kétszer újraolvastam. Ezzel fejeztem be, NEM ELMONDANI SENKINEK, és itt három felkiáltójel, NAGYMAMÁNAK SEM, itt is három, másodszer sokkal körültekintőbbnek lenni.

Az igét *A parázna nő*-re változtattam, a János 8,1-11-re, az ének a *Holtig bánom*, kalotaszegi.

Nagymama aznap nyugodt volt, nem szipogott, nem szaladgált, egész nap csak énekelt.

Négy éve a gyermekkel töltöm a napjaimat, nem vinne rá a lélek, hogy kivonjam magam ebből a nyomorúságból. A biciklizés utáni hónapban született, beteg, mondta az apja.

A gyermeket nagy nehezen anyámra passzoltam, és be a szobába, az Íróasztalhoz.

A sűrítés a feladat, a háromoldalnyi jegyzetből bejegyzést formálni. És ez nem rövidítés, ha valaki megkérdezné, mit csinálok, azt mondanám, ki-préselek a szövegből minden levegőt. Az maradjon, ami életbe vágó, túlelvélő szavak, kötőanyag nélkül.

Ezt mondanám, ha kérdeznének. A történetről hallgatnék, és akkor mi marad, kérdeznék. A kisprófétákat említeném, leginkább Ámoszt, aki minden éjjel felfelé koslatott, mégsem bolondult meg.

Kialakult a végleges verzióm.

Tegnap történt.

Visszaadtad egyetlen szerelmemet, a biciklist. Négy évig tartó bánat, de ennek vége.

A gyermeket szeretjük. Ragaszkodunk hozzá. Nem beszél és nem jár, de az ülést fél óráig is bírja. Két órát alszik éjjel, nappal kicsit többet.

Én a nappalokat vállaltam, születésétől kezdve.

Gőgicsél és sír, a hangszíne kellemes. Ha egészséges volna, operaénekes lehetne.

Tegnap történt. Az orvosi rendelő várótermében voltunk. Fordulj felém, kértem, te kicsi drága.

Egy órája rázogattam a babakocsiban.

Nem vették előre, sosem veszik, mert megszokták, orvos, asszisztens, mindenki.

Receptírásra jöttünk.

A sok embertől eltorzul az arca, a hangja kilyukad. Nagy hasával mindig az ég felé nyomul.

Nem engednek előre.

Leguggoltam, fordulj felém. Kicsi drága. Ne ugorj ki a világból. Felém. Felém.

Ekkor történt, a harmadik felém-nél.

Elmosolyodott.

*Kocsistól felemeltem, és kifutottam az udvarra.
A gyermek mosolygott.
Felhívtam az apját, mosolygott valaha a gyermek, nem, soha.
Mindenki kiszaladt utánunk. A rendelő kiürült.
Már egy napja tart.
Ő eltörölheti a bűnöket.*

*Az ének a Holtig bánom, kalotaszegi.
2015. március 21-én jegyeztem be.
Drágaúrjézus.
Te borítod ránk a váratlanságokat.*

Muszáj újraolvasni. Újraolvastam.

De erős hányingerem lett, rosszul vagyok, panaszkodtam nagymamának, a bejegyzésem szétesik, valahogy nem életbe vágó. *Régtől fogva régi kérdés trararidiridírom, énekelte nagymama.*

Sok a fölösleg, már a harmadik sorban, a *Ragaszkodunk hozzá-nál*, és a váróterem, soroltam, *Régtől fogva régi kérdés trararidiridírom*, felelte nagymama, és hogy a nappalokat vállalom, az sem kell, *A válasz rá, trajdiridírirom oj oj, trajdiridírom, ha úgy tetszik, válaszolhatsz így, trajdirim.*

Kialakult a legvéglegesebb verzióm.

Tegnap történt. Visszaadtad egyetlen szerelmemet, a biciklist. Négy évig tartó bánat, de ennek vége. A gyermeket szeretjük. Tegnap történt. Elmosolyodott. Felhívtam az apját, mosolygott valaha a gyermek, nem, soha.

*Egy napja tart.
A váratlanságokat te küldöd. Drágajóistenem.*

Beszippantod a bűnöket.

Az ének a Holtig bánom, kalotaszegi.

2015. március 21-én jegyeztem be.

Mátyus Melinda, hajadon diakónus

A tördelésén is igazítottam, kipróbáltam lapszél méretben is, és elhagytam a központosítást.

*Tegnap történt
Visszaadtad egyetlen
szerelmemet a biciklist
Négy évig tartó
bánat*

*de ennek vége
A gyermeket szeretjük
Tegnap történt
Elmosolyodott
Felhívtam az apját
mosolygott valaha
a gyermek
nem soha
Egy napja tart
A váratlanságokat
te küldöd
Drágajóistenem
Beszippantod
a bűnöket
Az ének
a Holtig bánom
kalotaszegi*

Nagymama egész nap az ágyamban trallallázott, már a húslevesnél elvonult, és egy órája fújta. *Elmentem én sétálni trallalallala, elmentem én sétálni trallalallala*, a teába mártogatta az ujját, a sorok végén lenyalta, és hangosan cuppantott, *Egy legénnyel találkoztam, aba, aba, egy legénnyel találkoztam, aba*, és az *ahá*-t saját dallammal énekelte.

Elővettem a bejegyzést, és szöszöltem, és nagymama váltott, *Régtől fogva régi kérdés*. És vezényelt hozzá.

Két éve boldog. Mióta egyik vasárnap belefeküdt a fürdőkádba, és tíz perccel később Kolozsváron szállt ki. A kolozsvári fürdőszoba sötét volt és hideg, a kád körül is mindenhol az a szaros vaslemez és a méregzöld fa.

Mindegy, innentől Imre szappanozta. A hátát masszírozta, és az óriási anyajegyét körbecsókolta. És a törülközőre tapasztotta nagymama harminchatos lábacskaát. Kézbe vette, és a lábujjait egyenként megszagolgatta, és elindult felfele, a combhoz. Nagymama eddig bírta, nagyoncsiklik juuj, gyorsan visszacsiklintotta. Elkanászosodtál, mondta nagyapámnak. Nem Kibéden vagyunk.

Mióta nagymama boldog, gyakrabban járok haza, úgy hetente háromszor. Mehetek a régi szobámba, nem zavarom, nem kell beszélgetni, válaszolgatni sem, a gyermeket nagymama mellé fektetem, és nézik egymást, kacagnak vagy sírnak.

Aznap mégis kint hagytam a gyermeket. Mert ebédnél anyám rámosolygott, erre felbátorodtam, nagyonkérlek, csak egy órányit, elviszed a játszótérre. Vagy a sportpályára, ha nem akarod, hogy lássák.

Kulcsra zártam az ajtót, készenlétben volt a ruha, a parfüm, Zara csipke bokaruha és Nina Ricci, Airs du Temps, mindkettőt akkor, ha egyedül ünnepelek.

Hangosan kell átolvasni, mondtam nagymamának, hogy halljam, ha valami nem stimmel. És utána jegyzem be, ha tényleg életbe vágó. És nem a háromoldalas fosást olvasom, mondtam neki, egyből a véglegeset.

Elkezdtem.

Tegnap történt. Visszaadtad egyetlen szerelmemet, a biciklist, erre nagymama felült, Válaszolhatsz így, trajdirim, És marad a régi kérdés. De a dalt a sor végére elveszítette, nyújtottan lamentált, És marad a régi kérdés, És marad a régi kérdés.

A második sornál megszakítottam a felolvasást, mert itt van ez a szöveg, mégpedig ez a szó, hogy *szerelmem*, abban a mondatban, hogy *Visszaadtad egyetlen szerelmemet, a biciklist.*

Anyámmal négy napja ezen csetepatéztunk. Hogy az én szerelmem az enyém-e vagy másé, hogy már négy éve, nem az enyém és nem szerelem.

Mindig ezen megyünk össze, ez a vesszőparipája, szeretvagnemszeret, nem szeret, mondja, ha szeretne, nem engedné, hogy én így, a levegőben. És ő éli világát, de milyen világát, replikáztam, hát minden éjszaka az övé a gyermek.

És a feleségéé, anyám ide akart kilyukadni.

Figyelj, mondtam, elmondok valamit, hogy legyen ennek vége, unom a cirkuszt. Ez nem igaz, ő nem cirkuszol, hadonászott, én mindent túlmondok, az én anyám hadonászott, drágajóistenem, hol van anyám régi finomsága. Láthatom, hogy kiáll mellettem, mondta, amikor pedig apám és a szomszédok, és senki más, egyes-egyedül ő. Anyám.

Elmondom és megérted, mondtam, hogy ő is. Csak másképp. Mert férfi, és bonyolult is a helyzete. De anyámnak a könnyökén jön ki, soha nem mondok semmi lényegeset és semmi újat, pedig de, mondtam, például, hogy a szerelem nem ilyenvagyolyan. Ez szerintem fontos. Hogy itt ez a végtelen sok nő és férfi, és a végtelen sok nőnek és végtelen sok férfinak a permutációja. Na ilyen sokféle a szerelem. Nem vehetsz mindenkit közös nevezőre. Szokd meg, nemcsak te és apám.

Anyámat a kicsi székemre ültettem, régebb etetőszék volt, rég-rég biliszkék, még óvodáskoromban. Három évet végighánytam benne.

Elkezdtem.

(harmadik beszámoló, két hete és négy napja, még csak harminckét évesen)

Két hete történt.

Visszavittem a gyermeket, ahogy szoktam, nyolckor. Mindketten otthon voltak.

A felesége mosogatott, meglátott, és a gyermekért nyúlt.

De a gyermek nem akart, kicsavarta a végtagjait, és vonított, végül is egész nap velem van, mondtam a feleségének.

Talált egy intézetet. Hatvan kilométer.

De én ezentúl is, én minden reggel héttől este nyolcig, akkor a gyermek a földre rángatta magát, és egy ronda, vörös cipőbe kapaszkodott.

Kié ez a gyermek, kérdezte, a tied, mondtam, de hosszabban válaszoljak, a tiéd a gyermek. És ki a gyermek anyja, te vagy, de mondatban, te vagy az anyja, az anyja, ismételtem, az anyja.

Akkor miért viszem el. Minden reggel. Este nyolcig. Csak harminckét éves vagyok, és szabad.

Mert én végleg a diakóniát, mondtam. Nem a szószerket.

A gyermek a cipőt harapdálta, kiguvadtak a szemei, mit keres egy ilyen házban egy vörös cipő.

Nem mondtam hangosan.

Neked vettem, mondta, ilyen gyermekkel nem lehet túsarkúban.

De egész nappal én vagyok vele. És ennek már négy éve.

Hátezaz. Pedig harminckét éves vagyok. És szabad.

A túsarkút a dolgozószobához hajította, és a sarka azonnal letörött. Mert a legolcsóbb bővli.

Nem mondtam hangosan.

Nem bocsát meg, mondta. Majd a gyermek.

De a gyermek nem beszél.

Hátezaz.

A földre omlottam.

Akkor jött ki a dolgozószobából, néztem, mit láthat.

Három csatakos vadludat.

Nem repülünk Afrikába.

Nyújtotta a piros tintás kezét, belekapaszkodtam, és repültem.

Ne bánts, mondta a feleségének. Reggel héttől este nyolcig a gyermekkel van.

Anyám végighallgatott. Ennyi, kérdezte, ült a kicsi széken, és sírdogált. Pedig mindent érthetően és lassan mondtam.

Egy évvel korábban is megpróbáltam.

Mert kezdetesvégezte, hogy az én fiatal életem, mertmégiscsak, Melinda, harmincegy éves vagy, még lehetne rendes életed, nemszeret, nemszeret.

Kint is ilyesmik érnek, utcán vagy üzletben, ott pláne. Vagy ha tornáztatom a parkban. Az első percekben a kocsiban hagyom, kitakarom, és minden végtagját jól megmozgatom. Utána leterítek egy kicsi plédet, és ráfektetem, tíz percig bírja. Vagy ha orvoshoz viszem. És a nagyszülőkhöz, oda is én, minden hónap első szombatján. És lépcsőn, trolin, autóbuszban.

Nem néznek rá. Ha segítséget kérek, megszólítanak, milyen nagy türelmem van, hallgatok, erre felbátorodnak. És kérdezősködni kezdenek, valami genetikai betegség, nem vagyok barátságtalan, így belelendülnek, és sorolják sorolják, agysorvadás volna vagy szklerózis multiplex. Vagy gyermekbénulás, jaj mondják már valamit. Hogy miről van szó.

Nézem őket, egyáltalán nem csodálkozom az izgatottságukon, végül is egy közönséges hétköznapi, és az ölükbe hull az egészségük.

Oxigénhiány, mondom ilyenkor, sima oxigénhiány, és megyek tovább, de meséljem el, megérintik a kabátomat, hogy milyen körülmények között. És hány pillanaton múlt az egész.

Ekkor kimondom. Nem az enyém a gyermek. De minden rajtam múlt.

Fog beszélni, nem, mondtam. Soha nem fog. Az utolsó hónapokra az ordítása is elfogy.

Kétszer-háromszor megtörtént, hogy nem bírtam, kiemeltem a kocsiból, és elfutottam vele.

Biztosnemszeret, mondta anyám. Belelovalja magát, és rosszul lesz.

Egy éve kezdődött a betegsége, akkor a mentőket is kihívtuk, csak harmincegy vagy, még harmincegysem, még csak, csak, mindene görcsbe rándult, kézfeje, szája, kalciumhiány, mondta az orvos. Ezentúl semmi izgalom. Fél órába telt, mire visszatért hozzánk, mi lesz veled, Melinda, sírdogált, ilyen anyám, még most is én. Ráadásul nagymama is az övé, mióta három éve az Alzheimerével Kolozsvárra költözött.

Apám a tévéhez vonult, ötkor Strauss.

Jó, elmondok valamit, kezdtem. Hogy végre megnyugodj. Simogattam anyám arcát, a régi pisilős széket a kanapéja mellé tettem, belecuppant-

tottam a tenyerébe, szeretnéd, hogy besötétítsem a szobát. Vagy teát és tudomiséen valamilyen gyümölcsöt.

Mintha te lennél Freud, és én egy öreg hisztérika. Semmi humora anyámnak, legnagyobb igyekezetében is csak ilyesmiket tud.

Fogalmad sincs, mennyire szeret, kezdtem.

(második beszámoló, három éve és egy hete, huszonkilenc évesen)

Egy hete történt.

Visszavittem a gyermeket, ahogy szoktam, nyolckor. Mindketten ott-hon voltak.

A felesége mosogatott, meglátott, és rögtön a gyermekért nyúlt.

De kicsavarta a végtagjait. Vonított, kicsi száraz hasát az égre emelte.

Talált egy intézetet, mondta. Hatvan kilométer.

De én ezentúl is, mondtam, én minden reggel héttől este nyolcig. A gyermek a földre rángatta magát, leesett a váza is, szegfűstől. Kicsi ebihal.

De ugyan miért, kérdezte a felesége, minden reggel héttől este nyolcig.

Mert jövőtől szakképzett diakónus leszek. Gyakorlok.

Felhúzta magát, allergiás a hitbeli dolgokra, a szakképzett embereké a világ, mondta, és ráült a zongorára.

Bongott a szoba, még a gyermek is észrevette, pedig gyengén hall. A zongorát akarta.

Két ujját kinyújtotta, és nyöszörgött. Ilyenkor kipróbálná magát.

A levegő összebongósodott, a gyermek vonított, de nem mozdulhattam. Ha ilyen ellenséges.

A diakónusoké a világ, és kibővítette a mennyek országával.

Erre jött ki. Idegesen, mert két egész flekket elveszített.

Ránk nézett. Három csatakos vadlúd.

Nem repülünk Afrikába.

Nyújtotta a kezét, az ujjai piros tintásak voltak, belekapaszkodtam, és repültem.

Ne bánts, mondta a feleségének. Reggel héttől este nyolcig a gyermekkel van, csak ismételte.

Nem bocsát meg, mondta a zongora tetejéről a felesége. Soha.

Majd a gyermek.

De a gyermek nem beszél.

Nem válaszoltak. A szegfűt sem szedtük össze, a gyermekekre rá se néztünk.

Mi lesz így velünk.

Hiába meséltem el, anyám bánatos maradt. Biztosnemszeret. Következőkor azért is felvételt készít, hallgassam meg a beszámolómat. És mutassak benne egyetlenegy világloló mondatot.

Amikor először hazavittem a gyermeket, már nálunk lakott nagymama. Nem jeleztem, hogy viszem, de miért jelezném. Hazamentem.

Oththon nagymama a csípőműtétet kínálódta, leginkább az almafa alatt. Anyám cseresznyefa nyugágyat vásárolt neki, és csengőt, viktoriánus nagymama, apám két hónapig így szólította, nagymama vízért, pisilésért, leginkább rövid és hosszabb, általános beszélgetésekért csengetett.

Ha Imre látná. De nem látta, és nagymama sírt.

Betoltam a babakocsit, a kaput visszazártam, és egyenesen nagymamához. A gyermek még kicsi volt, két hónapos. Orrig takartam, ne lássák rögtön, már az első pillanatban a betegségét.

Jesszusmária, Melinda! Kiézagyermekek?

Nem lehetett szót érteni nagymamával, pedig vele mindig, csengetett anyámnak, azt is megtagadta, hogy ringassa a kocsit. Pedig pisiltem össze magam, az egész városon keresztültoltam a gyermeket.

Anyám félpapucsban szaladt, Jézusmária, Melinda. Kiézagyermekek?

Apám a tévéhez zárkózott.

Kiézagyermekek, egyéb nem jutott eszükbe, ezt ismételték, kiézagyermekek.

Nem szerették meg. Nem érdeklődtek, nem kérdezték a nevét, hogy meggyógyul-e valaha. És mi a diagnózis. Nagymama egyszer a mellemet is kikapogatta, amikor elszundítottam, ezzel a gyermekkel baj van, mondta. Kié ez a gyermek? Ha nem a tied?

A szerelmemé.

Az ebédek is kiszámíthatatlanok lettek. Pedig alkalmazkodtam, a gyerekkocsit az asztal mellé húztam, jól elfértek tőle, és segítséget ritkán kértem. Ha toporzékolt, kivittem az udvarra.

Első évben nem is beszélgettünk. Nem egyeztünk meg, csak úgy kialakult ez a szótlanság.

Apám beszerzett egy fülest, erős basszussal, hogy ő mindig ilyenre vágyott. Egyfenét, utálja a technikát. Be sem kapcsolta rendesen. Üresen repelt a fejével, ráadásul Straussra.

Anyám a késeket és villákat pakolgatta, és nagymama sem emlegette Imrét. Nézte, ahogy anyám pakol.

Nahát, mondtam, akkor mi megyünk. A gyermeknek születésnapja van. Egyéves.

Egyszerre kezdtek sírni. Nagymama, anyám és apám a fülessel, az arcukat eltemették és sírtak. Végigsimogattam a fejüket, rosszul gondoljátok, a helyzetem nem ilyen kétségbeejtő.

Mert szeret.

Anyámmal bementünk a szobámba, és nagymama is utánunk sündörgött. Apám fülhallgatósan a tévéhez, dupla Strausszal.

A gyermeket a konyhában hagytam, végül is mindegy, ilyenkor fáradt, a jobb lábfejét és a kezujjait mozgatja.

Nagymama és anyám az ágyra vetették magukat, két töltött káposzta, mondjad, kezdjed, de nem siethettem, jól meg kell gondolnom, hogy fogalmazzak. És becsapni sem szeretném őket. Pontosan elmondok mindent, mondtam nekik, nem részletesen, de pontosan.

Mintha szószéken lennék.

Jó, mindent elmondok. De kérlek, értsetek a szóból.

(első beszámoló, négy éve és két hete, huszonnyolc évesen)

Két hete történt.

Visszavittem a gyermeket, ahogy szoktam, nyolckor. Mindketten ott-hon voltak.

A felesége mosogatott, meglátott, és a gyermekért nyúlt.

De az kicsavarta a végtagjait, és vonított, végül is egész nap velem van, mondtam a feleségének.

Talált egy intézetet. Csak hatvan kilométer.

De én ezentúl is, mondtam, én minden reggel héttől úgy este nyolcig.

De kié ez a gyermek, kérdezte, a tied, mondtam. Hátezaz.

Most mehetett el az utolsó tanítványa, egy nagydarab, kövér férfi.

Akkor miért viszem el a gyermeket, minden reggel este nyolcig. Huszonnyolc vagyok, és szabad.

Mert én a diakóniát, mondtam.

A tanítványai egytől egyig hatalmas, nagydarab férfiak, kinyitják a torukat, és a másvilágig érnek.

Furcsa nap lehetett, mert hopp, felállt a zongoraszékre, és a cetliit szét-szórta.

Szöveges, kottás cetlik. A tanítványai eléneklik, ő kijavítja a hibákat, és közben zongorázik. Ez a munkája.

Ha velem lennél, mondtam egyszer a férjének, miután bicikliztünk, mielőtt megszületett a gyermek.

Akkor csendben lehetnél. Eljöhet az idő, de mikor jön el, semmi közelebbit nem tud mondani. Ebben maradtunk.

Az egyik cetli a gyermek orrára esett, húzogatta a homlokát, menjek oda vagy ne menjek, menjek és vegyem el a cetlit, és az összes többit is szedjem össze. Mit csináljak? Nézttem a gyermeket.

Nem indulhattam, végül is ő az anyja.

Végre levette a cetlit, és nekem nyújtotta, olvasd, mondta, nagyon erősen, ahogy a tenorok. És én ráéneklek a dallamot.

Ha ilyen fontos neked. Hangosan, kifejezően olvastam, *Kézzelet ír könyv nyílik ottan.* Tovább, mondta, folytattam, *Világ terbe, minden ott van, / Ítéltre felrovtottan. / Bíró majd ha széket ül ott, / Minden rejtek felderül ott, / Zsoldot bűn el nem kerül ott.*

Még egyszer, mondta, onnan, hogy *Minden rejtek felderül ott.*

Menni akarok. Még nem mehetek. Ilyen ez a játék.

Jó, még egyszer, *Minden rejtek felderül ott,* olvastam.

Most pedig értelmezzem, ezt az egyetlen sort, hogy minden rejtek felderül ott. Tudom, mit akarsz, mondtam, erre visszaénekelte, navégre.

És innentől csak énekelte.

Hogy az ő férje, ez a nagyéshíres író, aki egy egész órát késett. Amikor nem lehet késni.

Mert egyetlenegy kibaszott perc, és jön az oxigénhiány, és a gyermek soha nem fog beszélni.

Akkor jött ki a férje.

Leemelte a zongoraszékről, ne vedd magadra, mondta nekem, rám adta a kabátot, és végiggombolta.

Nézttem, mit láthat, három csatakos vadludat.

Nem repülünk Afrikába.

Nyújtotta a karját, kikísérlek.

Ne bánts, mondta a feleségének. Reggel héttől este nyolcig a gyermekkel van.

Kikísért.

Újraolvasom, mondtam nagymamának, *Visszaadtad egyetlen szerelmemet, a biciklist,* nagymama hanyatt vágta magát, *Régtől fogva régi kérdés,* válasszolta.

Ha ezen az egy szón valahogy túljutnék, hogy *szerelmem.*

De, ha arra gondolok, hogy tegnapelőtt felhívtam, és megkérdeztem, mosolygott valaha a gyermek, és ő azt mondta, nem, soha, és még hozzáfűzte, hogy ez kész csoda, és értem van.

Bejegyzem, mondtam nagymamának, *A válasz trajdiridirirom*, énekelte vissza.

Tegnap történt. Visszaadtad egyetlen szerelmemet, a biciklist. Négy évig tartó bánat, de ennek vége. A gyermeket szeretjük. Tegnap történt. Elmosolyodott. Felhívtam az apját, mosolygott valaha a gyermek, nem, soha.

Egy napja tart.

A váratlanságokat te küldöd. Drágajóistenem.

Beszippantod a bűnöket.

Az ének a Holtig bánom, kalotaszegi.

2015. március 21-én jegyeztem be.

Ez az én csodám.

M. Melinda, hajadon diakónus.

És egy cetlitre ezt:

Lidia érett volt, sokat szült, és sokat szenvedett. Megérdemelte a csodát.

Nagymama fiatal volt, egyszer szült, kétszer szoptatott, és sokat szenvedett. Megérdemelte a csodát.

Anyám érett volt, kétszer szült, és utált minden férfi és női testet. Megérdemelte.

Én nem szültem. De holtig bánom, amit cselekedtem, ezért szenvedéseimtől megszabadított. És vigasztalt, megérdemlem a csodát.

KÉTLELKES NÉGYKEZESEK

VIRRASZTÓ

voltál már olyan egyedül
számoltad az ablaküvegen
lecsorgó esőcseppeket
csöpp csöpp csöpp
hány milligramm
a magány
pergetted ujjaid között
a pusztában a homokszemeket
Deus ex machina
rokkant rokka
nyugtalan vagyok ideges
mérges bogyóval jóllakott verebek
vak varjúk szemem vájják
ne lássam egyedül vagyok
nem mint az ujjam levágom
egyetlen hajszálon
függök ki ne tépd
emlékszem nem tudom mire
szórtüszőm dudorodik
a nagy semmibe
legmélyembe szorulva
csönddel teli a szám
füst a szárnyam fulladok
maszkot hordok
széndioxiddal telve
életúton baktatok
hol vagyok hol nem vagyok
elmúlok mint a visszhangok
olyan egyedül vagyok
ablaküvegen esőcseppé váltam
csorgok csorgunk csorgok

most örülni tudnék
akármilyen teremtménynek
elvakítanak az ablakon
beszűrődő fények
nappal óráiránt éjszaka
óraellenében görgetem
a sziszifuszi követ
hasztalan várok rád
csak a halál jöhet tör rám
egy váratlan éjszakán
az egyedüllét bennem
felakasztotta magát
ott csüngök mint
egy kint felejtett fogason
órákig tizenkettőt üt
az óra kimerített nagyon
kiterített mint a halottas
ágy feketén meredek
a föld felett ellep a gyepe
a harmattól csuromvízesek
gyere éjszakára egy
személyre bemelegítek
forró a kályhám lelkem
ad tüzet izzik a magány
gyere lepj meg lépj be
a tücsök mint én fura
egy szerzet szikkadt kopár
mezőn tengenek lengek
jön a tél túléltem vagy megfagyok
takarj be talán életben maradok
már alig élek pislákoló
szentjánosbogár mint egy
sírkő olyan hideg a szám
hideg a szám hideg a szám
ha jön a tavasz felolvad
ha megcsókolsz talán
lelkem csúcsán napfényre
kusznál por a porral egyesülünk

mi majd újra
ne hagyj itt árván
gyere velem legyél
te a szemfödelem
hátadnak dőlök
a fa minden ága csupasz
csillagterhes ég
megrázom hulljanak
fényes temetés
mondj értem egy imát
hajnalom voltál alkonyom
is te légy könnyem
szárad arcodon

LÓVERSENY

kezdem hogy kezdhessem
várom a véget
lassan tisztul a kép
még a nem használt
labda is leereszt
ilyen az élet
nem írta fel senki
mégis lassan lejár
az idő fogát feni
reményünk csak annyi
amilyen időket élünk
még az ő foga is szuvasodik
amalgámmal betömöm neki
nem haladok a korról
hosszú kínokkal
teli halállal halsz
de cserébe könnyű álom vár
megszenvetél érte
életed minden cseppjét
fölhasználtad semmit
se a rothadásnak

a bogarak haljanak éhen
utolsó vacsora utáni tor
ahol az étel én vagyok
s aki a szájából kiköpi
undorodva az is én vagyok
én hánytatom meg magam
én fogom hátra a hajam
s mint egy féreg fordul
ki magamból az értelem
undort kapok
sokszor magamat sem
de téged sem értelek
a lélekben ott a vágy
a nemgondolkozásra
az elcsendesedésre
kikapcsolom az agyam
csápjaim összehúzó
engem már nem érdekel
vers zene se tánc
mű művészetek sora
teszi sírba pettyhüdt létem
a holnap embere nem fog
dalolni s a legszörnyűbb
hiányozni sem fog senkinek
rezdüléstelen arccal nézzük
hogy rothad el bennünk a szép
a tiszta az ami ép
a homoksivatag kopárságánál
csak szívük pusztasága rémesebb
szemembe ment egy homokszem
nem látok vagy csak tévedek
hogy az élet messze menekül
hisz ezek az emberek
már nem is emberek
semmit sem éreznek
szemellenzős
vágta az élet
az utolsó a nyertes

HÜTŐMÁGNES

A temetés utáni reggelen arra ébredtem, hogy a szemben levő építkezésen az egyik munkás operaáriákat énekel. Mivel már három hét telt el, pontosabban 510 óra: három hét és hat óra, amióta a férjem meghalt, és nyugtatókon, altatókon meg végtelennek tűnő gyereksíráson élek, az agyam és a reakcióim tompa módra álltak be: az agyam töröl, én magamban zokogok, ha csak felnézek az égre, majd kirohanok a ház udvarára (milyen házban vagyok, kinek a háza, nem tudom), körbenézek, és ha nem száll el a fejem fölött egyetlen madár sem, akkor még szemügyre veszem a halastavat is, hogy bár november van, és a szép aranyhalak már leereszkedtek a tó aljára az algák közé, de nehogy egy is rám meressze a szomorú szemét, szóval, ha nincs egy jól definiálható élőlény sem körülöttem, akkor újfent az égre nézek, és kitör belőlem a zokogás. Kiszámíthatatlan a dinamikája, a hossza, az intenzitása. Mármint a belőlem kitörő zokogásé. A temetésen nem tudtam sírni, igaz, volt bennem három xanax, és ahogy ott álltam a koporsó mellett, még az is felmerült bennem, hogy vajon biztos a férjem fekszik-e benne, mert valahogy azt gondolnám, hogy állva magasabb volt, mint így, fekve. Legszívesebben énekelni szeretnék, olyan hangosan, hogy ne halljam a lépteket, amelyek a ravatalozótól a sírig kopognak mögöttem, zsoldárokat énekelnék, hisz kántornak készültem, minden zsoldárt megtanultam. Nyilván nem fogok énekelni, zsoldárokat főleg nem, ez nem egyházi temetés, ez csak utolsó elkísérés. Bosszant, hogy nem tudok nemhogy zokogni, de sírni sem, magamban sem, mintha ez az egész ceremónia már bennem lezajlott volna, pedig sírni akarok, nézem az eget, keresem a madarakat, teli van rajban repülő varjakkal, amiről természetesen ezembe jut a mi varjúnk, amely a férjemé inkább, de őt is megörököltem, mint a tizenöt éves Skoda Fabiát, és ahogy a Skodába benzint kell tankolni, úgy a varjút is etetni kell, a férjemtől lestem, hogy heti egyszer tojással eteti, amit én túlzásnak véltem, akkor inkább süssünk belőle rántottát, de hát a férjem ilyen volt, szerette a varjakat, el is nevezte Boy-nak, hisz oly délceg meghatározott, ahogy az erkély korlátjára rárepült, és dőlyfösen követelte azt, ami neki jár.

Mindenesetre az operaáriát éneklő munkásnak olyan szép, öblös hangja volt, hogy ha nem csipkedtem volna összevissza magam, akkor tényleg

abban a hitben maradok, hogy ez csak egy álom. Erre ébredni férjem, egyetlen gyermekem apja temetése utáni reggelen csodával ér fel, a legtalálhatóbb szó rá nem más, mint hogy priceless, megfizethetetlen, de itt az élmény tényleg megfizethetetlen, arról nem is beszélve, hogy a szerelő olyan magas létráról énekel, hogy a szemközti ablakból alig merek felnézni rá.

Furcsa, hogy erre az egészre így utólag olyan élesen emlékszem. A csoportterápián, ahol a gyászról beszéltünk, ez volt az első jelenet, amelyet elmeséltem, majd közösen feldolgoztunk. Mindenki hozott egy történetet, amit átbeszéltünk, aztán ki így, ki úgy, de valahogy végére járt és feldolgozott. A megkönnyebbülés volt a mérce, ha kicsit is jobb volt utána, akkor megérte.

Egy ilyen terápiás alkalom után megkérdeztem a két vezetőt, hogy milyennek látnak, hol kell fejlődni stb. Arra a kérdésemre, hogy szerintük mi a legrosszabb tulajdonságom, egymásra néztek, és azt válaszolták: Kedves Páciens! Ön túlzottan pesszimista! Ezen a ponton, ahogy saját pesszimizmusommal szembesülök, a fejemben egy hang elkezd énekelni, hogy „Vincerò! Vincerò-ò-ò!!!”, és máris megszólal Pavarotti hangja, amint elnyújtva a magas H hangot, üdvrivalgásra készíti a stadionok közönségét. Turandot áriája nekem is beakadt, már-már idegesítően utat követel magának a fejemben.

Kirohanok a csoportterápiáról, iránytalanul futok, amerre a lábaim visznek. Ahogy fogy az erőm és az energiám, lelassulok, és hallom a mögöttem sétáló lépteit, ugyanúgy kopognak, ahogy a temetőben a gyászolóké.

Nem vagyok olyan derűs, mint régen, tudom. Egy volt tanárom, aki kisgyerekként is ismert, és a húszéves osztálytalálkozóra külön jellemzést írt rólam, amit felolvastam, és amitől én természetesen ott, a régi padomban, amibe belevestem anno, hogy *Love loves to love love*, lányos zavaromban a meghatódottságtól, zokogni kezdtem. Most sem tudok azzal mit kezdeni, ha dicsérnek, ha jót, szépet mondanak rólam. Azt tanultam, arra neveltek, hogy ne légy különleges, ne légy kirívó, mert abból csak bajod származhat. Egyszer karácsonyra kaptam is egy könyvet, aminek az volt a címe: *Az életed nem rólad szól!* Akkor pont azt gondoltam, hogy csakis rólam szól az életem, annyi, hogy vannak kötelezettségeim.

Az első fizetésemből vettem is a szüleimnek valami kis apróságot, magamnak egy arany nyakláncot. Annak ellenére, hogy rémisztőnek találok, hogy a tárgyak mindenkit túlélnek, éppen ezért is annyira ragaszkodunk hozzájuk, szinte függővé válunk egy-egy törött hamutartótól. Én a hűtőmágnesektől nem tudok megválni, ott van például az, amelyet a férjem Ró-

mában vásárolt, ahova nem tudtam elmenni utána, mert akkor pont nem tudtuk megengedni azt, kirázni még egy repülőjegyet *unzsenír*, így csak vártam rá, a férjemre a kis lakásunkban, és közben többször megnéztem a *Római vakációt*.

Szóval, ebből az alkalomból kaptam tőle egy hűtőmágnest Róma nevezetesebb templomairól, középen a Szent Péter-bazilikával. A hűtőmágnest-re a férjem ráírta: „Ide kell jönnöd, ha válni akarsz.” Mindig imádtam a humorát. Mármint a férjemét.

És ekkor a volt tanárom, aki olyan szép és hízelgő szavakkal illetett, azt mondja, hogy nem gondolta volna azt, hogy ennyire meglátszik rajtam a gyász.

Olyan depressziós lettél!, néz rám azzal a konok tekintetével. Azt hiszem, ezen a ponton megittam sok pohár Angelit.

Anyámtól nehezebb leválnom, azért is, mert szakasztott olyan vagyok, mint ő. Elég csak a tükörbe nézнем: ő néz vissza rám. Nagynéném küldött régi fotókat róla: még a bal kezem tartása a kissé ferde gyűrűsujjammal is ugyanolyan. Ráadásul, én is énekelek zuhanyozás közben, és ha haját mosok, nem feltétlenül szárítom meg. Egy időben minden magyar kortárs művet, ami újonnan megjelent, elolvastunk anyuval. Csak felváltva. Ő a betegágyán, én meg mindenhol: útközben, buszon, vonaton, vagy míg főtt a húsleves. Természetesen, anyám receptje szerint.

Apám arra kért bennünket a bátyámmal, ne mondjuk meg anyámnak, hogy gyógyíthatatlan. Sírva könyörgött, hogy szépítsük meg anyu utolsó évét, hónapjait. Én ekkor apámat megsajnáltam, de utólag bántam, hogy hazudtunk. Mindenfélét kitaláltunk: nem létező orvosokat idéztünk, akik a pokol torkából hoztak vissza betegeket, vagy természetfeletti erőket hívtunk segítségül egy-egy csillapíthatatlan fájdalom enyhítésére. Apám volt mégis a legnagyobb mestere a félrevezetésnek: profi volt figyelemelterelésben, majdnem hihetetlen, de mégis életszerű történetek kitalálásában, úgy tudott idézni nem létező tudományos kutatásokat a csontrák gyógyításáról, hogy bármelyik politikus megirigyelhetné.

Anyu tekintete természetesen mindent elárult: szerintem ő is belement végül ebbe a játékba, úgy tett, mintha nem tudná, hogy át van verve. Sose kérte el a zárójelentéseket, nem kérte, hogy fordítsam le diagnózisa latin elnevezését. Mindent tudott, de semmit se firtatott. Az unokáját, akit én szültem épp, akarta még látni. Megmutattam neki az egyhetes újszülöttet, feje fölé hajoltam, ő meg kért tőlem egy kis adag morfiumot. Én bele is nyomtam az infúzióba az adagot, és azt hiszem, láttam, ahogy a testében a

méreg szétárad, kisimulnak arcán a ráncai. Gyönyörű haldokló volt, még mosolyra is húzta a száját. A kis újszülött meg rikkantott egyet, majd hirtelen mély álomba szenderült.

Anyu valamiért nem szeretett utazni: számára kényelmesebb volt a régi rendszer, mert akkor nem is lehetett utazni. Ő otthon, a szülővárosában érezte jól magát, számára a román tengerparti nyaralás is kínszenvedés volt. Kicsit bement a tengerbe, megmártózott, aztán kifeküdt a napra, és olvasott. de nem zavarta, ha azalatt én és a bátyám ismeretlen NDK-beli gyerekekkel barátkozunk, akiket én meglehetősen irigyeltem a menő hűtőtáskájuk és a Pepsi Cola miatt. Életemben legelőször a román tengerparton, Eforie Nord-on ittam először Coca Colát. Ezzel egy időben bele is szerettem Jürgenbe, a kisiúba, aki megkínált a bűnös itallal. Arra is emlékszem, hogy szüleinek rugós kempingszéke volt, de nem az a román fajta, hanem csikos. Sokkal jobb volt a miénknél, az tuti. Jürgentől egy emlékem maradt: a drezdai Zwingerről egy hűtőmágnes. Még hónapokig ezzel a hűtőmágnessel aludtam, imámba foglaltam a Zwingert, Drezdát és a Román Kommunista Pártot, hogy hadd találkozhassam még egyszer a fiúval.

Az osztálytalálkozón szembesültek sokan a történetemmel. „Nem is tudtam, hogy férjhez mentél”, mondták. Olyan furcsa. Mire megtudták, hogy férjhez mentem, már nem volt férjem. Emlékszem, a tízéves találkozón azal dicsekedtek a lányok, hogy férjhez mentek, és hogy nagy házuk van. Meg a gyerekek. Akkor nekem féloldalas, szőkére és kékre festett, felnyírt hajam volt, és a jogaim kiterjesztéséért harcoltam. Azt gondoltam, csak igaz szerelemből lehet összeállni valakivel. Nem értettem ezt a vagyonfelhalmozást se, a versenyt, az álszentséget, hogy ez így jó. El is szöktem végül, kísértáram a vízpartra, megittam egy üveg Angelit. A húszéves találkozóra viszont mindenki valahogy felnőtt: volt, aki elvált, volt, aki belátta, nem minden a vagyon. Őszinték voltunk. Én annyit mondtam: nagyon nehéz. És aztán kivetítettem több képet az elmúlt tíz évből. Sírtunk. A tanárom viszont rendíthetetlen volt: kötötte az ebet a karóhoz, hogy mondjam el, mi zajlik le bennem.

Esni kezd. Ha a fővárosban elered az eső, mindenki autóba ül. Ezért is szeretem, ha havazik. Akkor egyszerűen leáll a város: se autó, se tömegközlekedés. Felmegyek a Citadellára, kitátom a számat, és várom, hogy a hó-pelyhek belé hulljanak. Van olyan élmény, mint a szemközti építkezésen Puccini áriáját éneklő munkásé!

Értse meg, tanárnő: az, hogy három hét különbséggel elvesztettem a számomra két legfontosabb embert egy újszülöttel a karomon, nem fog vidá-

mabbá tenni! Jó? Gyászom sose szűnik meg, legfeljebb körbenövi az élet. Most, hogy eladnám az autót, elviszem megmosni. A gyerek bent marad a kocsiban, kíváncsi, milyen az, ha az autóra zúdul a hab, a víz, majd megint a hab és a víz. Én úgy vagyok vele, hogy ez is egy tapasztalat, meg kell élnie. Csak tudjam eladni az autót, hogy egy másikat vehessek. Amilyen szétszórt vagyok, nem húzom be a kéziféket, és a frissen mosott autóm nekicsúszik az előtte álló négy karikás Kabriónak. Nem lesz a kocsinak semmi baja, a vonóhorog felfogja. A sofőr, kinek nyakán két nagyon vastag aranylánc villog, üvöltözni kezd velem. Nem félek, nem is ijedek meg. A fejemben Pavarotti elkezd énekelni, hogy „Vincerò! Vincerò-ò-ò!!!”, én meg megölelem a vastag aranylánccos férfit. Az első fizetésemből vett aranyláncomat a pasasnak adom. Úgy szeretném, hogy megértse! Nem ért meg, szerinte annyira belementem, hogy telefonálni kezd, és hogy negyvenezer. Jó, mondom, és elszaladok a közelben lévő bankautomatáig, felveszek annyi pénzt, visszaszaladok, és odaadom. Ő szótlánul elveszi a pénzt, beül a frissen mosott Kabriójába, és elhúz. A fiú, aki az autókat mossa gumicsizmában naponta tíz órát, a földre bassza a slagot, és azt mondja: nincs Isten! Hogy képes volt veled ezt megtenni! Megnyugtatom, és megitatom kávéval az automatából.

A férjemnek az a római volt az utolsó konferenciázó külföldi útja, amiről hűtőmágnest hozott. Amikor utoljára Romániában együtt uraztunk repüléssel, a kisváros repterén vett egy bazi nagy hűtőmágnest, ami olyan területet ábrázolt, ami Nagy-Romániához tartozott. Ő viccesnek találta, én röstelltem magam emiatt, így, amikor hazaérvén felkerült a hűtőre a mágnes, én éjszaka szépen leszedtem, és elraktam olyan helyre, ahol még én se találom meg. Tizenkét év után most találtam meg a hűtőszekrény mögé beesve. Érdekes, hogy a mágnes állapota kifogástalan, ellentétben a gyerekeim óvodás fotóit ábrázoló mágnesekkel, amelyek, ha lecsúsznak a hűtőről, leesik vagy a mágnesrészük, vagy széthullik az egész darabokra. Tizenkét év megérdemel némi tiszteletet, gondolom magamban, pont jól odarögzíti a hűtő falához azt a három felszólítást, amit az utóbbi napokban kaptam a villany-, a gáz- és a telefonszolgáltatóktól. Éljen bennem az, hogy igazából Nagy-Románia viszi el a pénzem, és az adóm!

Felragasztom a mágneset, odateszem a római mellé, felette van a Sagrada Familia, de legalább ott együtt voltunk. Jobbra a Sacré Cœur-bazilika, balra Brighton, alatta Párizs, Athén. És végül Mexikó. Arra gondolok, másnak fele se jut. Az emlékekből se. Arra gondolok, jó, hogy ott vannak ezek a hűtőmágnesek, mert a férjemre, a közös életünkre emlékeztetnek. Ami-

kor kinyitom a hűtőszekrény ajtaját, és kiveszek belőle bármit, legtöbbször tejet és a hűtött bort, mindig ott vannak a mágnesek. Biztonságot nyújtanak azzal, hogy ott vannak.

Kiveszem a furmintot, véletlenül erősebben csapom be az ajtót, és a mágnesek összecúsznak. Leveszem mindegyiket, és nekilátok kitakarítani a hűtőszekrényt.

Koman Zsombor

RÉUNION

Szemgödröm fényhatára
ízes
füstpipa.

Látásod
vonat kéménye.

Az érkezés lassú szaladása
elázó sivatag.

Ölelések
lepel-
tengere.

TE ENGEMET, ÉN TÉGEDET

Bagettkenegető reggeleken a macskaköves utca,
sorjázó terítők fehéren szertartásos meghatódott pislogása,
mint félbevágott virágszoknyás csupaláb kisasszony,
mint négykézláb hazamászás közben megdermedt költő,
kiket letakartak a pincérek a reggelihez készülődő hősök
fogadtatására.

Tavaszi szél vizet áraszt,
a békés reggelizők elől tancba csalja a fehér terítőket,
bezsongnak a pincérek, mint a legvadabb koncerteken,
a reggelizők ujjonganak,
tátott szájjal nyálaznak a félbevágott kisasszony és a másnapos
poéta románcát bámulva,
joggal pördül körülöttük a kamera –
és végül győz a fény.

MÚZEUM

Próbababák és antik torzók,
visszafogott mozdulatok a múzeum mellékhelyiségében.

Kong fejük felett az elhagyatott örömkolomp,
mint bús tehén nyakában.

Levelek zárt zöldjére vésőként hull a fény,
a pázsiton mészként száradó élőlények.

KÁD

Belém merül a rémület, mint
télbe az elárvult szárnycsapás.

Esernyőránckban fürödnek a könnyek –
test lyukacsában a lélek váladéka.

Magába fordul a kormos arcú Isten, mikor
tudat alá kábul éber virrasztásom.

És leoldódnak babonáimról a rozsdavirágok,
mint próféta arcáról a rémület.

KÖSZÖNTŐ

A hasonlat karcos tükrén
szóródó utcalámpák fénypontjai:
citromok, viaszcsseppek.

Ha nem én lennék az Isten, rohadtul félnék –
mondja az Úr sminkelés közben,
beletörődve az elkerülhetőbe.

Túllépünk végre a mindentudás tompaságán,
a teljesség hiánygörcsén.
Köszöntsük az ébredés nélküli holnapot!

Különben is –
mit kezdenénk a rengeteg fénykristállyal
álmaink lekapcsolt szobáiban?

MARADÉK

Mondani felejt a maradék-Isten.
Szavak nélküli mondatokat ismételve
hidak alatt, utcasarkokon,
padlások
törött cserepei közt.

Emberkéire bízta a mindent,
a nemtudás közömbösségét
tartja
szemmel –
közönypocsolyákba zúduló
somolygás,
köpet.

KÖNYÖRGÉS

Függöny mögött izzó Isten, ki
lekapcsoltad az éjszakát, és
most holdként kuksolsz egy tó fenekén.

A függöny szegélyén történő
eszeveszett matatás vagyok.

Az ereimben gördülő,
véresre csiszolt madonnák
bosszút követelnek.

Fergeteges giccs
és nagylelkű naivítás,
parancsold, hogy engedetlen fény legyek.

Imre Eszter

A CSILLAGVÖLGYI PATIKUS FELESEGE

REGÉNYRÉSZLET

Égig érő létra

épült a patika és a pékség között. Összegyűlt az összes díszlettervező, és fáradhatatlan munkával építették, tették egyik fokot a másik után, amíg a létra akkora nem lett, hogy bárki felmászhatót rá egészen az égig. Ahogy az építésekor, úgy az elkészültekor is tömeg volt körülötte: összegyűlt a város, és mindenki szemügyre akarta venni a legmagasabb létrát, amit valaha látott. Sokan ki is próbálták, és felmásztak rajta. Nem mindenki mert egészen a tetejéig, de volt, aki igen, és onnan vette szemügyre a sűrűn aranyló Csillagvölgyet. Mert amíg a díszlettervezők a létrán dolgoztak, addig a többiek szorgalmasan kenték az arany szurkot a városra. Hatalmas ecsetekkel festették a járdákat, és kisebb létrákra állva az épületek falait. A fűvész-asszonytól már két újabb adag küldemény is megérkezett, amit mindkét alkalommal a postás vitt be lelkesen a patikába. Az asszony a leveleiben beszámolt arról, hogy a fa továbbra is csak úgy ontja magából az aranyat, és bizonyára nem is fog elapadni, amíg a feladatát el nem látta. Amikor a patikusék megírták neki, hogy az ő szenvedéseire már nem használ, az asszony a legkevésbé sem lepődött meg. Arra pedig, hogy a patikus halandóvá lett, csak ennyit írt: „A halál ígérete dicséret, ami csak a bátrakat illeti meg, ahogy a mindennapok különbözősége is. Ramona, életem, ezt neked is tudni kell, most inkább, mint bármikor. Szeretlek benneteket.” Ramona meleg szívvel olvasta az asszony szavait, de úgy érezte, mit sem segít rajta a levél. Sehol nem lelt nyugalomra, és vélhetőleg ő volt az egyetlen az egész Csillagvölgyben, aki az égig érő létra láttán újra meg újra összeomlott. Végignézte, ahogy épült, aztán fel is mászott a legtetejére, és onnan nézett le a városra. Az emberek aprók voltak, és noha a látvány könnyebb lett, a szíve ugyanolyan nehéz maradt. Ugyanúgy sírt az égben, ahogy a földön is, a város utcáin, a patikában és az otthonukban, minden egyes nap. Gyengének és gyarlónak érezte magát. Ostorozta magát, mert ahelyett, hogy a hát-

ralévő idejüket szerelemben és nyugalomban tudná megélni, ő nap nap után csak sír, szenved és retteg. Tudta, hogy bőven lesz ideje szenvedni azután, hogy a férje meghal, ezért amíg még együtt ébrednek és együtt alszanak el, csak azzal kellene törődnie, hogy a férfi ott van mellette, bármikor hozzá szólhat, és bármikor megérintheti. Adódott egy-egy kegyelmi pillanat, amikor képes volt erre, és úgy adta át magát a férjének, ahogyan az első találkozásukkor a kertben. De ezek pillanatok voltak csupán, és utána egyből jött a zuhanás a kétségbeesés legmélyére. Néha arra gondolt, vajon jobb lett volna, ha nem kezd el levelezni a patikussal, hogyha nem találkoznak, és hogyha minden a megszokott mederben marad. De ez a gondolat képtelenségnek tűnt. A patikussal való találkozásuk, a Csillagvölgybe költözés, a katlantánc-előkészületek, a fűvészsasszony meséje, ezek hogy ne történtek volna meg? Elképzelhetetlen egy olyan élet, egy olyan világ, amelyben mindez végül nem esik meg. Amikor egészen mélyre zuhant a kétségbeesésében, akkor eszébe jutott, hogy a patikus túl nagy áldozatot vállalt ahhoz, hogy ne kéne neki is valami hasonló nehezét vállalni és viselni. A patikus tulajdonképpen nem tudta, hogy mire mond igent, amikor elment hozzá a kertbe, de rettegett attól, hogy mi vár rá, és mégis bátor volt. Hiszen mennyiszor csodálta a férfit a bátorságáért! Mennyire felnézett rá miatta! Olyan pedig nincs, hogy egy szerelemben csak az egyiknek kell bátornak lenni. Ahol az egyik fél túllépi önmagát, a félelmeit, a késznek és lezártnak vélt életét, ott a másíknak is eljön a pillanat, amikor ugyanezt kell tennie, és most rajta volt a sor. Ilyenkor jutott eszébe, hogy neki mennyire könnyű volt eddig ez az egész: egyszer sem kellett áldozatot hoznia. Fürdőzött a patikus szerelmében, élete legszebb napjait élte mellette még akkor is, amikor a férfi szenvedett, magába fordult, és nem lehetett tudni, hogy pontosan merre jár. Ramonának mégsem kellett még igazán áldozatot hoznia egészen addig, amíg szembesült a ténnyel, hogy el fogja veszíteni a férfit. Kívülről könnyű azokat csodálni, akik képesek vállalni a veszteség kockázatát, és fejcsóválva bátorságot elvárni azoktól, akik nem. Vajon ő vállalta volna, ha a legelejétől tudja, hogy amikor a legszebb lesz a szerelmük, amikor a legteljesebb, akkor kell majd elengednie a férfit? Igen, kétségkívül. Tudta magáról, hogy bárminek az ígéretét és fenyegetését is egyaránt vállalta volna azért, hogy a patikussal élhessen. Ám mégis más volt úgy a Csillagvölgybe költözni vele, hogy lépéseiknek az a tudat ágyazott meg, hogy neki soha nem kell elveszítenie a férfit. Nem volt vigasza, és olykor örült, hogy a város egéről eltűnt a nap és a hold, mert arra gondolt, hogy képtelen lenne elviselni a fényüket. A kenyér két oldalán lecsorgó eperlekváron megcsillanó napfényre gondolt,

és az ezüstös-fehér csillogásra, amely éjszakánként a patikus borostáján pihent. Nem szakadhat meg ennyiszor a szíve, gondolta, és mégis. Minden reggel és minden este újra meg újra meghasadt, és arra gondolt, hogy könnyebb lenne, ha nem nézne többet a férfi arcára, de erre képtelen volt. A világon mindennél jobban szerette ezt az arcot, és mostanra már minden rezdülését ismerte. Térkép volt ez az arc, melynek segítségével a férfi lelkének rejtett zugaiba is betérhetett. De jó, hogy nincs nap az égen, gondolta: a patikus arcán mostanában könnyű derű játszott, és Ramona elképzelte, milyen volna, ha napfény világítaná be azt, amit már nem láthat sokáig. A férfi vigasztalta, ölelte, nyugtatta, de csak nem lett könnyebb a szíve. – Nem akarlak elveszíteni. Tudom, hogy neked ez áldás, és szívemből örülök, amiért megszabadultál végre, és emberként élhetsz. De gyarló vagyok és önző, bármennyire is próbálok jobb lenni. Nem bírom elfogadni, hogy nem leszel már – mondta, és ismét zokogott. A bűntudat is emésztette, amiért képtelen túllépni saját önzőségén, és szívvel-lélekkel örülni a patikusnak, hogy megszabadult az öröklét átkától. Hiába tudta, hogy a férfi megérti a szenvedését, hiába tudta, hogy nem ítéli el miatta, és nem vonja kétségbe az iránta érzett szeretetét, folyamatosan ostorozta magát amiért ennyire gyenge. Még semmi sem volt ennyire nehéz, de nem volt más választása, mint egyszerre szeretni a férfit, és tudni, hogy el kell engednie.

* * *

A zöldséges bolt elé kipakolt ládákban hatalmasra nőttek a zöldségek és gyümölcsök, és a fiúk nagy öröme a házi kedvencük is visszatért. A rettenetes pók újra otthonosan mozgott náluk, mivel nem egyedül volt óriás parányi barackok, almák és dinnyék között. Az embereknek még szokni kellett a látványt, de a feje tetejére állt városban már könnyebb volt hozzá szokni a hatalmas gyümölcsök és pók látványához. Mindenki akkor kente szurokkal a várost, amikor ideje engedte: reggel korán, munka előtt vagy délután, este a munka befejeztével. Ezalatt a patika, mint mindig, nyitva volt, és a patikus újra meg újra ellátta szurokkal azokat, akik épp kifogytak belőle. A város napról napra gazdagabb volt az aranyban, és a járdák, falak és kapuk szomszárban itták magukba a szurkot. Miután megszáradtak, különösebb változást nem lehetett rajtuk észrevenni, talán csak annyit, hogy színük elevebb volt, ami olyan benyomást keltett, mintha az egész város megújult volna.

Mindeközben Lizáék tovább készültek a katlantánra. A nap- és holdruhát továbbra is a színházban tartották, de már nem tekintettek rájuk díszletként, mivel eldöntötték, hogy miután a csillagvölgyiek végeztek a város bekenésével, kiakasztják őket az egykori nap és hold helyére. Ezért is épült meg a létra, de nem csak. A katlantánhoz is szükségük lesz rá, így a lehető legjobbkor építették meg. Jól is jött a színháznak a város leszurkozása, mert így már volt annyira szokatlan a helyzet a városban, hogy senkit nem zavart, hogy a katlantánc kellékeit tartalmazó szobát kénytelenek voltak kiterjeszteni az utcára. Kellékekből ugyanis rengeteg lett, még akkor is, hogyha a tengerrel nem számoltak, mert azzal a csillagvölgyiek már régóta egészen békésen együtt éltek. A víz ritkán maradt már a színház falai között összehúzódva: leggyakrabban a Csillagvölgy utcáit róttá, mint kíváncsi szemlélődő. Liza szemében a város majdnem teljesen úgy festett, mint az álmában: arany vegyült a mélykébbe, ami a legváratlanabb pillanatokban változott vízzé a szemük láttára. A madarak sem foglaltak sok helyet, mert mind-egyre a városban repkedtek, ki-be a nyitott ablakokon, de a kellékek száma így is nőttön-nőtt a színházban. Nemigen volt már hely a gyapotból készült felhőknek, így jobb híján kidobálták őket az utcára, és néhányat felakasztottak az éjig érő létra magasabb fokaira. Ott aztán tényleg nem zavartak senkit. Sok egyéb ruha is elkészült még időközben, amiket a színészek felpróbáltak, majd bedobáltak a szobába, és egyre csak nőtt a halom. Liza rajzolt, Zénó tervezett, Ramona pedig ott segített a kivitelezésben, ahol tudott, és örült, hogyha volt amivel elfoglalnia magát. Néha az az érzése támadt, hogy Lizáék kesztyűs kézzel bánnak vele, főleg Zénó. Liza talán nem is volt vele annyira kíméletes, a fiú viszont annál inkább. De a közös munkával töltött órák jót tettek neki, és addig is, amíg a katlantánc világában voltak, nem kellett máshol lennie. Rendetlenség volt a színházban, és még nagyobb rendetlenség a városban. Minden átmeneti volt és félkész, de az senki számára nem volt kérdés, hogy a katlantánra való előkészületeket nem hagyják abba.

* * *

Konrád felhőtlenül boldog volt. Bőven volt miről írnia az újságnál. A történetek szerelmeseként most végre szabadon kiélhette vágyait, és egyiket mesélhette a másik után. Korábban is írt már néhány cikket a katlantánról és az előkészületekről, de miután a felesége és a postás is rászóltak, eldöntötte, hogy nem foglalkozik többet a témával, az újságnál legalábbis, ugyanis kellemetlenül magyarázza ki magát, hogy arról ír, ami történetesen

pont a saját lánya körül zajlik. Hiába próbálta megértetni Mirával, hogy nem Liza miatt ír a katlantáncról, hanem azért, mert jelenleg az a legérdekesebb a Csillagvölgyben, és mindenki arról beszél, mindenki azt találgatja, hogy mi az a rejtélyes kékség, aminek Liza a nyomába eredt, és végül lassan magával rántotta az egész várost, az asszony csak nem hagyta annyiban. Később pedig egy este a postás is megjegyezte a patikában, hogy körül kéne néznie, hátha akad még valami, amiről írhat, mert így lassan olyan lesz, mintha a csillagvölgyi újság Liza alkotói kalandjairól szólna. Úgyhogy készített pár nagyobb lélegzetű riportot a patikussal, összeállítottak egy kis orvosságos könyvet, amit több részre bontva csatoltak az újság egy-egy számához, azonkívül pedig mindig próbált olyasmit keresni, amiről szívesen mesél, és nem szólnak rá amiatt, hogy igazságtalan témaválasztás. Még Zénóval is készített egy riportot a különböző találmányai és a feltalálói elme kapcsán, de szegény Zénót utána annyi gúny és csipkelődés érte estéről estére a patikában, hogy Konrád hetekig nem győzött bocsánatot kérni a fiútól, amiért kellemetlen helyzetbe hozta, a többieket pedig nem győzte kérni, hogy találjanak már mást, amin nevethetnek. Zénó különben is nagyon a szívéhez nőtt az utóbbi időben. Már akkor is kedvelte, amikor a patikát járta az újabb találmányaival, de amióta Liza vele kezdett dolgozni, azóta valamiféle rajongással fordult hozzá, ami csak fokozódott azóta, hogy Mira felhívta rá a figyelmét, a fiú minden bizonnyal szerelmes a lányukba. Konrád ugyanis az első perctől biztos volt benne, hogy a fiú jó hatással van Lizára, és ez a megérezése cseppet sem sérült, csak erősödött, amióta a katlantáncra készültek. Eleinte csak azt látta, amit mindenki: Liza beszédessé vált, és noha tudta a lányáról, hogy mindig nagyon bátor volt, mégis el kellett ismernie, hogy ez a bátorság szembetűnőbb volt, amióta Zénóval töltötte az idejét. Úgyhogy annak ellenére, hogy szívesebben beszélgetett volna még vele a találmányairól, és arról, hogy mi minden zajlik a fiú agyában, kénytelen volt elhatározni, hogy békén hagyja szegényt, már csak azért is, nehogy elijessze Liza mellől. Így egy idő után kifejezetten válságban érezte magát az újságnál. Úgy érezte, hogy nemigen hívja egy olyan téma sem, amiről igazán jó volna írni, és csak feladatot teljesít, amikor bemegy és megírja, amit meg kell. Most viszont mennyire más volt minden! Azt sem tudta, mibe fogjon bele leghamarabb, miről írjon előbb. A csillagvölgyiek kíváncsiak voltak, és mindenki akarta tudni a legújabb fejleményeket úgy a katlantánc előkészületei, mint a Csillagvölgy leszurkozása kapcsán, és a városban annyi minden történt egyszerre, hogy lehetetlen volt mindenről azonnal hírt adni. Azon kívül pedig az embereket nemcsak a hírek érdekelték,

mert azt egykettőre megtudták, ha betértek a patikába, ugyanis a pék nem kis bosszúságára továbbra is ott értek össze a szálak. A történések mélyebb összefüggései érdekelték őket, és hogy hova tűnt az égről a nap meg a hold, hová tűntek a madarak, amikor nem a város fölött köröztek, vagy a lakások ablakain repkedtek ki-be, és hogy vajon ugyanoda tűnt-e el a hatalmasra nőtt pók is arra az időre, amíg a gazdái kétségbeesetten várták vissza. Konrád pedig felhőtlen boldogsággal írhatta a történeteit, mintha nem is a saját szülővárosáról lett volna szó, annak a pusztulástól való megmentéséről. Lelkesedése a patikuséhoz volt hasonló, aki, noha saját halálára készült, mégiscsak a szurokkal foglalkozott, olyan szenvedéllyel és odaadással, amilyennel valószínűleg fiatalkorában tette utoljára, amikor még nem zártak össze fölötté az egyforma mindennapok. Írt a messzi tengerről, és utánajárt az arany szurkot termő smaragdának. Fűvészkönyveket bújt, és Ramonát kérdezte a kertről, a fűvészsasszony tanításairól s a különböző gyógynövényekről. Egy időben annyira beleélte magát a fűvésztanba, hogy otthon is a különböző fűvek és gyógynövények hatásait ismételtette. Tejben áztatva a koppanófü kiváló ellenszer álmatlanságra, ám sós forró vízben kifőzve már az aluszékonyság ellen hat, a fátylasvirág kipréseléséből származó nedű tökéletes száraz bőrre, a halóka bimbó pedig a legjobb kedélyjavító férfiak számára. Az utóbbi időben úgy érezte magát, mint egy gyerek, akinek egyszeriben az összes kívánsága teljesült. Öröme és lelkesedése háttartalan volt: a város telis-tele volt ismeretlen, ám életre kelni látszó tárgyakkal, gyapotfelhők álltak az utcán halomban, és lógtak alá egy égisz éré létérről, az emberek pedig hatalmas ecsetekkel kentek színarany szurkot a járdákra és az épületek falaira, hogy a várost az utolsó ős-csillagvölgyi halála után is életben tartsák. Az emberek pedig olvasták, mert mindenről mindent tudni akartak. Nyugodtan elkönnyelhetjük, hogy Liza születése óta talán ezek voltak Konrád legboldogabb napjai. Nem mintha ne lett volna mindig is jó kedélyű, derűs ember, de most mégis mintha új erőre kapott volna. De az sincs kizárva, hogy megújult lelkesedésében az is közrejátszott, ami otthon vette kezdetét, azon az estén, amikor Liza elkészkedett, hogy a színházban maradhasson éjszakára. Amikor a lány szobájában lévő tárgyakat életre kelni látták, akkor mintha otthon is – a felesége és közte is – életre kelt volna valami. Apró, láthatatlan élőlény tán, ami végig ott volt velük, csak mindig mással foglalkoztak. Liza születésével, aztán nevelésével, a hétköznappal, újsággal, zöldséges bolttal, a várossal. Jelentéktelennek tűnő dolgok adódtak össze nap mint nap, és ők valahogy levették a gondjukat erről a láthatatlan apró élőlényről, ami pedig mint minden, na-

gyon szeretett volna életben maradni. Konrád legalábbis így képzelte, ilyen élőlénynek azt a kapcsolatot, ami a feleségéhez kötötte. Bár lehet, hogy csak azért, mert most minden arról szólt körülöttük, hogy a dolgok életre kelnek, de ez nem is volt annyira fontos. A lényeg az volt, hogy feléledni érzett valamit, ami már régen nem hívta fel magára a figyelmet. Liza egyre több időt töltött a színházban, sokszor éjszakára is ott maradt, és ilyenkor Konrád és Mira kettesben voltak. Minden alkalommal felelevenítették azt az estét, amikor hosszú évek után először lehettek újra kettesben otthon, és Liza szobájából egy új világ tárult eléjük. Aztán arról beszéltek, hogy vajon mi lesz a Csillagvölgyel. Konrádnak ilyen alkalmakkor az az érzése támadt, hogy valami mély rokonság fűzi Zénóhoz: hónapok óta figyelte, ahogy a fiú óvatosan, lassan próbál közeledni Lizához, mintha folyamatosan attól tartana, hogy egy hirtelen mozdulattal elúzheta a lányt. Konrád ebben az időszakban ébredt rá, hogy ugyanígy érez a saját feleségével kapcsolatban. Újra meg újra az az érzése támadt, hogy közeledni próbál hozzá, valamilyen képpen a kegyeibe férkőzni, de csak nagyon óvatosan léphet, mert elég egy rossz, hirtelen lépés, és az asszony hátat fordít neki. A házasságuk sosem volt rossz, sőt ez a kérdés fel sem merült Konrádban. Egészen mostanig, amíg úgy érezte, hogy újra kezd feléledni valami. Amikor nem az újságnál volt, és otthon éppen nem az új témákon gondolkozott, vagy nem a fűvészkönyveket bújta, egyre gyakrabban vette észre, hogy a házasságán töpreng. Tulajdonképpen azon, hogy hol volt eddig ez a házasság. A feleségével mindig békében éltek, és a család mindennapjai olajozottan működtek. Szeretet és béke lakta az otthonukat, és soha senki nem gondolt arra, hogy valami hiányozna. Konrádban csak akkor fogalmazódott meg, hogy sokáig valami nélkül éltek, amikor azon az estén megérezte újra ennek a valaminek a jelenlétét. Eleinte elhessegette a gondolatot, aztán lassan elfogadta: miközben a patikus egy nála jóval fiatalabb, rejtélyes, kék hajú lánynak, Zénó pedig, aki még csak most készült a férfikorba lépni, az ő lányának, addig ő a saját feleségének udvarol. Ezt persze így nem mondhatta ki az asszonynak, hiszen azzal egészen biztosan eltaszította volna magától. Sokszor gondolkozott azon, hogy vajon Mira érez-e ebből bármit, vagy mindez csak az ő fejében zajlik. Sok minden zajlott most körülöttük, és lehet, megártott neki, hogy minden oldalról csak változás vette őket körül. De ostobaság ezen elmélkednie, jutott az eszébe. Ha megártott volna neki, akkor minden bizonyítással rosszul kellene éreznie magát, nem? De ő bármennyire is mélyre nézett magába – ami eleve szokatlan volt tőle, sőt, idegen, ami az élet finoman habzó ritmusából kiszakította –, nem talált ott semmi kellemetlent.

El is könyvelte hát, hogy nem sok értelme van ezeken elmélkedni, és inkább gyógynövényekről mesélt az asszonynak.

– Tudtad, hogy a pirosmentát el lehet úgy készíteni, hogy hatására az ember lásson a sötétben? Elbűvölő, nem? Az ember nem is gondolná... – hátradőlt a kanapén, pár pillanatig csendben volt, aztán hangosan gondolkodott tovább a pirosmenta lehetséges hatásairól és elkészítési módjairól. Az asszony ilyenkor boldog volt: mindig megnyugtató volt számára, hogy Konrád a mesélő, ezért elég, ha ő csak hallgatja. Szerette a férfi érdeklődését és kíváncsiságát, noha sokszor nem értette. Gyakran érezte, hogy két olyan emberrel él egy fedél alatt, akik ismerői és feltartóztathatatlan kutatói egy számára teljesen idegen világnak. Ám míg Konrádban ezt szerette, addig Lizát féltette ugyanettől. Mintha a lánya mindig a szélén állna valaminek, és senki – ő maga – sem tudja, hogy a következő lépése hová viszi. Az asszonyt a lánya születése óta lassanként emésztette fel az aggodalom. Mindig azt érezte, hogy Liza szorosabb rokonságban áll az apjával, mint vele, az anyjával, de ebbe csak ritkán gondolt bele. Az utóbbi időben viszont nem tudott már hová menekülni a gondolat elől. Szorult a szíve, amikor a városban járt, mert tükröt vélt felfedezni a katlantánc előkészületei által okozott felfordulásban. A szertesztét szórt félig tárgy, félig élet dolgok arra emlékeztették, ami a bensőjében dült. Bárhová nézett, nem lelt már nyugalomra, és ez már nemcsak a lánya iránti aggodalomról szólt. Már nemcsak őt féltette a mindenhonnan fenyegető ismeretlentől, hanem saját magát is. Esténként, amikor Liza a színházban volt, ő egy-egy pillanatra maradéktalanul hagyta elragadtatni magát a férje felfedezéseitől, meséléseitől, de rögtön utána utat tört magának a szorongása is. A világban, amelyben Konráddal együtt élt, ő maga idegennek érezte magát, bár kénytelen volt valamenynyire beleszoknia. Az egész Csillagvölgy életének része volt, és letaglózta az a könnyedség, amivel a többiek a mindennapjaikat élték, holott a város napról napra változott körülöttük. Az a bizonyos másik világ betörni látszott a saját életterükbe, és a lánya volt a nagykövet, akin keresztül ez megtörténhetett, a férje pedig menthetetlen rajongója volt az eseményeknek. De nem ámíthatta magát tovább: tudta, hogy pontosan ezt szerette meg a férjében annak idején. A könnyedséget, amivel csak úgy eléldégtelt a mindennapokban, miközben minden iránt érdeklődött, ami körülöttük zajlott. Örülnie kéne, hogy Liza rá ütött, gondolta, és ilyenkor uralkodott el rajta a szomorúság csak igazán: miközben Konrádot csodálta, és Lizát féltette, magát megvetette, amiért látszólag képtelen arra, amire a férje és a lánya ösztönösen képes. Konrád közeledni próbált hozzá újra, hát persze, hogy

is ne tűnt volna fel neki? De hogyan engedhetné igazán közel magához megint? Hiszen semmit nem tud adni a férfinak, és nem tud osztózni vele az örömén. Mira nemcsak ebben a feltételezett másik világban érezte magát idegennek, hanem mindenhol, de legfőképp a saját otthonukban. Ugyanakkor melegséggel töltötte el a férfi nyugalma és kíváncsi szemlélődése. Vívdással teltek a napok és hetek, miközben egy új Csillagvölgy épült körülöttük, az ő közreműködésükkel, de mintha mégis tőlük függetlenül. Bízni kéne a férjében, gondolta. Csak elengednie magát, bele abba, amiben a férje olyan otthonosan mozog, és akkor talán újra egy lenne az otthonuk.

– És elvileg nemcsak az emberekre, hanem az állatokra is ugyanígy hat, ők is látnak tőle a sötétben! – folytatta Konrád, és Mira hallgatta. Ilyenkor tényleg boldog volt. Konrád mesélt, és minden rendben volt. A körülöttük zajló események megszűntek nyugtalanítónak lenni, és minden a helyére került. Odakint élt a város, és Konrád átkarolta a feleségét. Lassan környékezte meg őket az álom, időt hagyva Mirának, hogy elengedje az utolsó arra vonatkozó gondolatot is, hogy mi vár rájuk, a városra és a lányukra, amikor másnap ismét felébrednek.

NEM SZERETEM A BOLDOGSÁGOT

nem szeretem a boldogságot
mert a boldogság túl van értékelve
ezért túl sokba is kerül
mint nagyanyám polcain a nipppek

nem szeretem a szabadságot
mert nem társul mellé biztonság
amíg nagyanyámnál laktunk
sosem tudtam egyedül aludni
ha egyedül vagyok még mindig félek a sötétben
és ez a legsötétebb titkom azok előtt
akiktől szabadulni tanulok

nem szeretem a halált
mert a halál nem tanít semmire
átfúj rajtam mint a kora tavaszi szél
nagyanyám február végén halt meg
nem tudom hányadikán
mert hidegen hagyott
mint a kora tavaszi szél

nem szeretem a nagyanyámat
mert büntudatom van ha rá gondolok

és nem szeretem a büntudatot
mert büntudatom van
mert még mindig hidegen hagy
ha a nagyanyámra gondolok

szégyellem hogy nem hiányzik
szégyellem hogy szégyellem ezt is
pedig mindenki másképp gyászol
ha egyáltalán gyászol persze

nem szeretem a barátaimat
nem szeretem a szerelmeimet
nem szeretem a vallomásokat
mert minden vallomás frontális
és egy kedves barátom majdnem meghalt
egy frontális balesetben
hazafele úton nagyanyám szülőfaluja mellett
a kocsija elé ugrott egy őz nem tudta kikerülni
és másnap este azt mondta nekem
hogy akkor és ott pár pillanatig
boldogságot érzett

A SZOBÁMBAN MINDEN

a szobámban minden egymással párhuzamos vagy merőleges
a hatalomtól félek de az anarchiát nem szeretem
kissé romantikus vagyok de nem hiszem
hogy van rend a káoszban
hogy van káosz a rendben

a szobámban minden egymással párhuzamos vagy merőleges
a távolság nem kérdéses a kiterjedés viszont az
néha amit álmodok megtörténik másnap
kissé romantikus vagyok de nem hiszem
hogy létezne bármilyen misztikus összefüggés a kettő között
hogy az álmaimnak megfelelő kényyszerei volnának a sors felé

a szobámban minden egymással párhuzamos vagy merőleges
a távolság nem kérdéses a két pont közti ív viszont az
kissé romantikus vagyok ezért úgy hiszem
hogy a pályatévesztésem valójában nem tévedés
a sors akarta így ez a sors akarata
ma megengedem magamnak a heverészést

a szobámban minden egymással párhuzamos vagy merőleges
mindig megszámlolom a lépcsőfokokat
feléle menet csak prímszámokkal dolgozok
bágyadtságom jele hogy 367-nél pihenőt kell tartanom
udvariasságom jele hogy 967-nél tovább nem megyek

a szobámban minden egymással párhuzamos vagy
velem uram ne csapjon körmömre nem fogok kukoricán
térdepelni többé soha nem vágok szavába uram nem
fogok mekegni makogni akkor sem ha kell dadogni
odafigyelek szorongásom tartozékaira kötött leszek
mint a ma született bárány mint a szabály mint a megfelelési
kényszer
uram szorongásom megfelelési kényszerem az leszek maga
a szabály

az leszek
a szabály
maga
az leszek

SZÜKSÉGÁLLAPOT

A világ összes volt és eljövendő szükségállapota megegyezik abban, hogy az emberek többségének azt kell csinálnia, amit az arra kijelöltek parancsolnak, gondolta Zánót, és beírta a jegyzetfüzetébe, mit sem törődve azzal az évszázados tapasztalattal, hogy szükségállapot idején nem tanácsos feljegyzéseket készíteni. Azután meg arra gondolt, hogy mióta világ a világ, az erősebbek parancsolnak a gyengébbeknek, függetlenül attól, hogy szükség van-e rá, mert állapot, az van mindig. De ha történetesen a gyengék parancsolnának az erőseknek, bestialitásban szintúgy nem volna hiány. Én szeretném azt tenni veled, amit te csinálsz velem, hogy mennyiért, ez a politika; hogy jó lesz-e neked, az a filozófia; hogy hálás lehetsz érte, az a vallás; ha túléled, az a kegyelem; ha nem, peched van.

Az ilyen sötét gondolatokat igyekezett nem felírni, nem megjegyezni, nem elkotyogni, főleg nem hangosan. Persze, ha neki eszébe juthat, akkor bárkinek, úgymint mindig azt gondoljuk, amit a többiek, az ember igazodik meg hasonul ahhoz, amiben él, ha radikálisan tagad, akkor is. Ezek a gondolatok, édes fiam, nem vezetnek sehova, mondta mindig az anyukája, és igaza volt, mint az anyukáknak általában, akik a nőktől, az italtól meg a veszélyes, kártékony és fölösleges gondolatoktól óvnák a *fiacskámat* – természetesen hiába.

Mit szeretne az édesanyjáról megtudni, kérdezte csak úgy mellékesen a levéltáros kisasszony, amikor iktatta a leadott kérelmet, majd átnyújtott egy fecnit, hogy két hét múlva lesz iratcsomó vagy válasz.

Hogy tényleg prostituált volt-e, mondta Zánót kapásból. Ettől a kisasszony arca elszürkült, de nem szólt semmit. Zánót sose tudta meg, bár gyanította, hogy a Hivatal nemleges válasza, mely szerint fent nevezett személyről nem készült semmilyen akta, ennek a mondatának is köszönhető. Egy pillanatig úgy érezte magát, mintha lekurvázta volna. Nem is látta azt a nőt a pultnál többet, és ezt némileg sajnálta. Kipróbálta az ötletet a barátain meg a közelebbi ismerősein, és bár senki nem verte orrba, idővel maga is azt kezdte gondolni, hogy talán az jobb lett volna.

Anyád tanítónő volt, mondta egy szigorú nagybácsi, akihez eljutott a szóbeszéd, ezer gyermeket tanított meg írni. Szégyelld magad, fiam, zárta le a nagybácsi a feddést. Anyám a fennálló rendszer ellen tanított meg

ezer kisgyereket írni, gondolta Zanót, mert anyám ellenálló volt. Viszont ez nem teljesen igaz, mert a tanítónők rendszerint a fenálló rendszer mellett állnak, amikor tanítanak, akkor is, ha azt gondolják magukról, hogy nem. Valahogy mégsem tudta kellőképpen szégyellni magát, és gyakrabban járt el a levéltárba, mint korábban, hátha meglátja még azt a kisasszonyt, és ki-magyarazza magát, hogy csak viccelt, ő azt nem úgy gondolta. Közben tovább lapozta az államosított gőzmalmokról szóló rendezetlen aktakupacot, amelynek kellemetlen szaga elgondolkoztatta, vajon Fekete Mónár István oláhfalvi malmában volt-e ilyen egérszag, vagy a levéltárban azt rág el az egér, amit éppen akar, meg amit a Hivatal munkatársai elrágatnak vele. Ha anyám egy macska lett volna, akkor nem tartanánk itt, sóhajtott, szükség-állapot az egérlyukban, avagy *a malomipar vége és az egéripár kezdete a titkosszolgálati levéltárak tükrében.*

Anyámat nem azért helyezték ki az oláhfalvi iskolába tanítónőnek, mert prostituált volt, hanem mert éppenséggel nem akart egy fontos elvtárral cíkóriakávét inni. Vagy igazi kávét. Tejjel vagy tej nélkül? Tejszín nem volt, sem cukor. Fekete Mónár István akkor éppen egy börtönben tartózkodott átképzésen. Anyámat az ő házában szállásolták el a tisztaszobában, ahonnan a diplomára lehetett látni. Nem, egész biztos, hogy nem anyám volt az, aki az oláhfalvi plébánia falára felmászolta, hogy: *büdös kulák*. Lehet, hogy kapott ilyen feladatot, de nem ő csinálta, és nem is adta parancsba tovább. Anyám sosem parancsolt. A plébános fiatal volt, sovány és szemüveges, azal kezdte a napot, hogy amennyire tőle tellett, letakarította a szart (festék vagy fáradt gépolaj még nem volt a faluban), és lemeszelte a helyét. Reggel megint ott volt a felirat, mert éjszaka nem mert kijönni, különben is teljes csendben mázolta mindig fel az, akinek titkos volt a neve. Anyám természetesen református volt, bár ez a kulákosítás idején nem jelentett kézzelfogható előnyt. Ő pontosan tudta, hogy a plébánosnak egy deka földje sincs, a plébánia akkor még nem volt műemlék, ma már a felirat is az. Idővel a szar lemoshatatlanná válik, később levakolták, mint az erdélyi protestánsok a freskókat. Állítólag lusták voltak leverni, hát rávakoltak, annyival is vastagabb a fal, meg miegymás, jobban szigetel. Anyám ezt akkoriban nyilván nem így gondolta. Vagy gondolhatta így is éppen. Csakhát az ördög nem alszik.

Egy reggel az iskolaudvaron egy vadonatúj, felpumpált és befűzött bőrlabdát talált egy kisfiú. Annak a labdának az áráért akkor két pár csizmát is lehetett volna vásárolni, persze ez csak elmélet, mert sem labda, sem pedig csizma nem volt a boltban. Talán bolt sem volt, mert a zsidót még azelőtt

elvitték, a holmiját pedig széthordták. Sosem derült ki, miként került oda a labda. Mindenki tudta, hogy az ellenség repülőről dobál minden veszélyes, mérgező kacatot ránk, krumplibogarat, bacilust, mérgező pókerkártyát és robbanó csokinyuszit. Ez nem robbant, nem is halt meg tőle senki, de fölöt-tébb gyanús volt. Napokig őrizhette anyám az iskola üveges szekrényében, ahol az osztálykönyvet, az orosz nyelvtant, a krétát és a pionírnyakkendőket. Arra gondolt, hogy valamilyen katonai teherautóról eshetett le, de hát nem járt arrafelé ilyen a háború óta. Azután meg arra gondolt, hogy jelen-tenie kell a tanfelügyelőségen, nehogy valaki megelőzze, még azt fogják hin-ni, hogy megpróbálta eltussolni a dolgot.

A nemlétező levéltári anyagban az is benne kellene legyen, hogy anyá-mat, a tanítónőt arra utasította a megyei titkár valamelyik adjutánsa, hogy ha már van egy ilyen drága labdájuk, akkor futballozni kell, sőt, alapítson futballcsapatot. Oláhfaluban akkor még senki nem tudott futballozni, akik jártak a háborúban, azok tudták, hogy a németek szoktak. Falun akkor még nem volt sport, mindenki örült, ha megpihenhet. De az elvtárs bent a me-gyénél, hajthatatlan volt. El lehet képzelni anyámat, palatábla, palavessző, *Internacionálé* meg a futball. A verekedő fiúkat könnyűszerrel szét tudta vá-lasztani, meg is taslizta őket, ha nem nyughattak, akkoriban erősek voltak a nők. Nádpálcája nem volt, az eltört még a koalíciós időkben, és Kína már nem szállított bambuszt. A futball többnyire abból állt, hogy a legnagyobb fiú belerúgott a labdába, és az egész iskola utána futott. Oláhfaluban egyet-len szép lejtős utca van. Sok a kő meg a tehénlepény. Az alszegről a felszeg felé húsz perc az út, fordítva tizenöt. Kicsi falu.

Arra sem emlékezett senki, hogy ki rúgta be a labdát a plébánia kertjé-be először. A kárnak és a szarnak nincs gazdája. Hogy támadt-e huzavo-na, mikor a plébános észlelte a betolakodót, aki lelkesen megmászta az er-dődtemplom roskadozó falát, a nemlétező akták hiányában nem tudhatjuk. Ordította-e kánonban a gyereksereg a *Megismerni a kulákot cifra járásáról* című népdalt, nem tudjuk, és hogy hányszor, azt sem. Az viszont elképzel-hető, hogy a gyerekek anyámat küldték parlamenterek a plébániára, mert a pap elvette a labdát, a dolgozó nép tulajdonát. Mert miféle dolog az, mon-dta, hogy a dolgozó nép labdaszedés ürügyén megdézsmálja a gyümölcsfá-kat – ősz lehetett, minden bizonytal. Az is kétséges, hogy segítettek-e a gye-rekek felszedni a szilvát vagy sem. A futball már csak ilyen, mondta anyám. Nem, elvtársnő, mondta a pap, a futball nem ilyen. Mi nem vagyunk elvtár-sak, toppantott anyám határozottan. Hát nem is leszünk, válaszolt a pap, és akkorát rúgott a labdába, amekkorát senki nem látott még Oláhfaluban.

Úristen, suttogta valaki. Lábfej, mondta a pap, elegánsan visszaengedte a reverendáját, mint egy úrikisasszony a szoknyát. Anyám elpirult, mint a végzet, és ezt sokan látták.

Évek telhettek el azzal, hogy az iskola népe nem az utcán kergette ordítva a labdát, hanem szabályos edzésekre járt a papi lak kertjébe az almafák alá. Akták hiányában nem dönthető el, pontosan hány év. A fiúk gyorsan cseperedtek. Volt, aki traktorosnak készült, volt, aki tehenész akart lenni, volt olyan is, aki a birkák nyírásához értett a legjobban. A lányok férjhez akartak menni. Szorgalmas emberek laktak mindig Oláhfaluban. De hogy a területi futballkupát meg fogják nyerni, azt senki nem gondolta. Anyám utált meccsre járni, de a feladatait ő mindig hiánytalanul elvégezte. Láta mindenki, hogy mozdulatlanul áll a pálya szélén, szigorúan néz, meg se szólal, kockás noteszébe igazi női méltósággal jegyzi fel a gólokat. Állt anyám vasárnap délelőtt a pálya szélén, ordítottak sok trágárságot körülötte részeg férfiak, az volt, ami volt éppen, nem is értette pontosan, mi miért történik, sár volt, esett az eső gyakran, bár olykor a nap is kisütött. Azért van vasárnap délelőtt a meccs, hogy a fiúk ne jöjjenek misére, mondta állítólag a plébános anyámnak, amikor az a szöttes tarisznyából kiemelte a kupát, hogy megmutassa. Nem adhatja oda, de így méltányos. Mégiscsak ön az edző, mondta. Akták hiányában az sem fog kiderülni, hogy ki látta ezt a jelenetet. Lehet, hogy senki nem látta. Szükségállapot idején jobb is, ha nem lát senki semmit, elég az, hogy az erősek uralkodnak a gyengék fölött. És ha majd a gyengék jönnek sorra, ugyanolyan bestiálisak lesznek, mint az erősek, erre vágynak leginkább.

Apámat elvitték, de pár évvel megúszta, inkább csak olyan hosszan elhúzódó vizsgálati fogság volt, közben pedig törölték az egyházi sematizmusból. Anyámat áthelyezték egy másik faluba, én már ott születtem. Ha volnának akták, egész pontosan lehetne mindezt tudni. De mivel nincsenek, még pontosabban sejtjük. Azt nem tudjuk, hogy mi lett a labdával. Látod, kedves, mondta állítólag apám, megint minket visznek. Aztán jön az amnesztia. Mindig ez az állandó, véget érni nem tudó, abba nem hagyható szükségállapot, mint egy rossz pornófilm, amelyben túl későn vagy túl korán vetkőzünk le.

Hosszan elmélázott ezen Zanót, és lejegyezte a füzetébe: mint *anyám* a gólokat. Ha majd előkerülnek az én aktáim, biztos, hogy ez is benne lesz, gondolta.

A KORPUSZ REKONSTRUKCIÓJA

Máriának napok óta migrénje van.
Egy alagsori, neonfényes szobában
kezet mos, kötényt köt maga elé
előkészíti a vésőket és a kaparókat.
Az asztalhoz lép, lehúzza a leplet
előfénylik alóla a szűz vajszín lárvaarca.
Többszörösen átfestett szobor feltárás alatt.
Mária nem néz a csecsemőre
durva mókusszőr ecsettel felületet tisztít
szennyeződések, hiányok, szakadások
meg ez a migrén, felületi savasság
a felvált festékréteg rögzítése japán papírral.
Kávét iszik, az segíthet vagy ront a helyzeten.
Nem néz az önelégült csecsemőre
a hiányok tömítése és a kirepülő nyílások
feltöltése után tisztítópróbát végez
a szent szűz palástján, a fej most már úgy lüktet
mint egy rosszul összeillesztett ikon.
Az arc félbetisztított állapotban leginkább
érett patisszonra hasonlít, az eredetiek mellé
sok apró pupillát rágott ki belőle a szű.
A szobortest idegen élettől remeg
méh gyümölcse, túltömített állapot.
Mária nem kér ebédet, de három órakor
vécére megy. Még a törléshez
sem veszi le a gumikesztyűt.
A széttört lábfejet faliszttal egészíti ki
a koronát gyurmából rekonstruálja
és a faanyagban lévő félcentis göcsöt
vékony aranyfüsttel fedi be.
A csecsemő hiába vár hódolatra
Mária szeme előtt vibrál a neon.
Fejének és törzsének röntgenfelvételén
jól láthatók a vállak és a fátyol
felerősítésére szolgáló vasszegek.

———— Láng Orsolya

AZ ÖRÖKÍTŐ

Reggelente jött és kitakart.
Fehér világot gyújtott, hunyorgott a fényben.
Őt osztották mellém, a biztos kezűt.
Nem fáj, bár ébren voltam végig.
Matatott rajtam meleg ujjbegyekkel, miközben
leplezetlen arcát tartotta elém.
A részvétlen összpontosítástól olykor
faragott maszkká álltak vonásai.
Máskor belepirult abba, hogy
gátat szabott időnek, elemeknek.
Nyílásaim betömte: testem
most zárt és hiánytalan, mint egy próbababáé.
Fejfájós restaurátor volt vagy a feltámadás
angyala? Nem jön többé.
Magát túlélni itthagytott magamra.

Markó Béla

AZ ILLÚZIÓK
FÖLÖTTÉBB
SZÜKSÉGES
VOLTÁRÓL

Mi kell az irodalmi vagy művészeti újdonsághoz? Mondhatnék mindenféle közhelyet: tehetség, vízió, munka, talán még szerencse is. De a válasz sokkal egyszerűbb: illúzió. Ne tessék meglepődni, az igazi változáshoz illúzióra van szükség. Akárcsak a többé-kevésbé tartalmas élethez egyébként. Az időből, a körülményekből, a saját sorsunkból való kilépés illúziója kell ahhoz, hogy legalább egy pillanatra más pályára állítsuk a jövőt, amely aztán úgymint visszazökken a régi kerékvágásba, de addigra már kiderülhetett mindenki számára, hogy volt, van és lesz alternatíva. Ehhez viszont, ismétlem, ki kell lépni az időből. Például úgy, ahogy valamivel több mint negyven esztendővel ezelőtt antológiánk, az *Ötödik Évszak* már címében is jelezte: az időn kívül is van idő, a négy évszakon túl is van évszak. Pontosabban: lehetne, ha hagynák. 1989 előtt három antológiának is egyik (*Varázslataink*, *Ötödik Évszak*) vagy éppenséggel egyedüli (*Alapművelet*) szerkesztője voltam. 1973-ban a kolozsvári Gaál Gábor Irodalmi Körben szóba került, hogy az előző generáció bemutatkozásának mintájára (*Vitorla-ének*) ki kellene adni az akkori fiatal költőnemzedék antológiáját. Jancsik Pálnak, a Dacia Könyvkiadó szerkesztőjének biztatására neki is láttunk nagy lendülettel, ebből lett a *Varázslataink*, amely végül már csak félig-meddig volt a miénk, mert a cenzúra többször is beleszólt, hogy mit kell kivenni, sőt, hogy mit kellene betenni még. Így aztán a végső forma már nem olyan volt, amilyennek mi szerettük volna. Jancsik Pál véglegesítette, de így is máig kiemelkedő gyűjteménye egy egész generációnak. Hogyan is működött a cenzúra? Hát igen, mi sem jellemzőbb erre, mint az antológia címe. Ugyanis a címadó hosszabb verset, a *Varázslatainkat* én írtam, de az utolsó pillanatban a

cenzor kivette, viszont a borító már ki volt nyomva, az ívek nagy része is, és így maradt ez a cím. Volt még versem az antológiában, de arra voltam természetesen a legbüszkébb, ami nem volt benne. Azóta is el-elmesélem ezt a történetet. (Neve is volt az akkori kolozsvári cenzornak, de ki emlékszik rá? Azóta már valószínűleg rég átigazolt szélsőbalról szélsőjobbra.)

Különös, hogy az évszakokról szólt ez a kicenzúrázott vers is, a valóságos idő behelyettesítéséről. Íme, a befejezése: „Én nem tudom, / milyen évszak ez: / házunk előtt már napok óta / vonulnak délre a virágok, / s az égről hullnak, egyre hullnak / a madárvijjogások.” Igen, az egyirányú időt próbáltuk eltéríteni újra meg újra. Rálapozok akkori verseimre, és már-már rögeszmésen vissza-visszatér az illúzió, hogy meg lehet állítani valami módon az évszakok körforgását, legelső verseskötetem legelső verse is erről szól tulajdonképpen. 1976-ban a Szilágyi Domokos halálára írt versem címe is: *Ismeretlen évszak*. Az *Ötödik Évszak* címét nem én találtam ki – vagy igen? –, de a szerkesztők közül bármelyikünknek is jutott eszébe, Gálfalvi Györgynek, Nemess Lászlónak vagy nekem, ez a cím mindenképpen folytatása volt egy azelőtt két évvel szétfoszlott illúzióknak, hiszen az egykori *Termés* folyóirat mintájára *Tavasza*, *Nyár*, *Ősz*, *Tél* címmel kiadtunk négy füzetet 1978-ban, a *Varázslataink* nemzedékét kiegészítve a valamivel később indulókkal, de a negyedik füzet már nem külön, hanem csak az *Igaz Szóba* beköltve jelenhetett meg. Volt egy illúzió, elmúlt, aztán lett egy másik hamarosan: az *Ötödik Évszak* című vaskos antológia 1980 végén.

Mennyire jellemző ezeknek a kezdeményezéseknek a története egytől egyig: mintha arra figyelmeztetnének, maradj meg naivnak, és akkor talán ép ésszel túléled a diktatúrát. Ép ésszel és ép erkölccsel is remélhetőleg. Ki értheti ma már azt az abszurd szándékot, hogy lapot akartunk indítani a lapban, a lapnál, a lapon kívül? Elsősorban mi ketten Gálfalvi Györggyel. Miközben egy fontos folyóirat, az *Igaz Szó* szerkesztői voltunk, és utólag szinte nevetségesnek tűnik az az illúzió is, hogy ahelyett, ami csak részben volt a miénk, szerkeszthettünk volna olyan folyóiratot, amely akár egy rövid időre is kibújhat a pártállami ellenőrzés alól, vagyis átléphet egy másik időbe.

Nos, ez a csoda, állítom, mégis megtörtént, bár nyilván csak egy pillanatra: ha ma valaki végiglapozza az *Ötödik Évszakot*, nyomát sem leli annak a kompromisszumnak, amely az *Igaz Szó*ban lépten-nyomon fellelhető. Csakhogy akkor is tudtuk, mindez csupán a szabadság illúziója, és nem a szabadság maga. (Már az is nehezen értelmezhető utólag, hogy néhány hónap múlva magában az *Igaz Szó*ban jelent meg egy összeállítás, amelyben neves kritikusok vagy idősebb írók mondanak jót is, de rosszat is az *Ötödik*

Évszokról. Már nem tudom, talán „felsőbb utasításra” kellett a visszhangos elismerés mellett némi ejnye-bejnyét vagy lesajnáló vállveregetést is közölni éppen az *Igaz Szóban*, vagy csak a főszerkesztő szimatolt veszélyt valahonnan. Összességében ez a kritikai összeállítás is pozitív volt egyébként, és a mű is maradandónak bizonyult, mintegy a hivatalos irodalom- és művészetpolitika kézfogható alternatívájaként, bár valószínűleg kevesen emlékeznek ma az *Ötödik Évszakra*, holott a korszak erdélyi magyar irodalmának legmodernebb – avagy: posztmodern – irányát mutatta. Az irodalomban is, de talán még egyértelműbben képzőművészeti mellékletében, amelyet az akkoriban létrejött MAMŰ, vagyis a Marosvásárhelyi Műhely szellemi vezetője, Elekes Károly szerkesztett, Kuti Mártával, az antológia műszaki szerkesztőjével együtt. Persze, amint az ezzel kapcsolatos levelezésből is kiderül, mindannyian részt vettünk a képanyag összegyűjtésében is.

Van úgy, hogy a történelem – ne túlozzunk: az irodalom- vagy művészettörténet – csak egyetlen pillanatra világít meg egy másik utat. És van úgy is, hogy tartósan el lehet indulni azon a másik úton, miközben nem a múltat, hanem a jövőt figyeljük folyamatosan. Úgymond: a lábunk elé nézünk. Ilyen fordulat volt az is, amikor 1989 végén az *Igaz Szóból Látó* lett. Sajnos, nem nagyon figyeltünk arra, ami mögöttünk maradt, és így szóródott szét az *Igaz Szó* archívumának egy része is. A másik része viszont legalább megmaradt valahol a pincében, míg aztán évtizedek múltán Szabó Róbert Csaba nekifogott megszerezni ezeket a dokumentumokat. Nagyjából fél-száz másolatot talált az *Ötödik Évszak* szervezésekor szétküldött szerkesztői levelekből, és amikor kezembe vettem ezt a paksamétát (már csak afféle szófordulat ez is: paksaméta, hiszen e-mailben küldte el nekem az anyagot), újfent meggyőződhettem, hogy éppen a jövő kedvéért nem kellett volna felejteni a múltat.

Hány meg hány tanulság! A pincéből előkerült levelek többségét egyébként én írtam, aztán Gálfalvi György, és van néhány levél Nemess Lászlótól is. Ebben az ügyben is, mint még annyi mindenben, mi ketten Gálfalvival egy húron pendültünk, két egymástól sokban különböző szerkesztő, akik mégis minden lényeges kérdésben egy véleményen voltunk, vagy képesek voltunk egy véleményre jutni az „ügy” érdekében. Már ez is tanulságos. Meg aztán szinte hihetetlen ma már, hogy egy hónap alatt akartuk begyűjteni a kéziratokat, ami végül sikerült is. Olyan korban, amikor sem mobiltelefon nem volt, sem internetes kommunikáció, csak a postára számíthattunk. Olvasom, ahogy ötször, tízszer, tizenötször is leírom ugyanazokat a kliséket mindenkinek, mint ahogy Gálfalvi György is a maga szófordulatait, de az-

tán egy-egy félmondat mindent elárul arról, hogy mit gondolunk valójában. Lelkesítő remény és józanító kétely, gyakran egyszerre, ugyanabban a levélben: „Azt ígérték, hogy jövőben már kettőt vagy hármat is kiadhatnánk, 250–300 oldalon. Ez mind nagyon szép, kíváncsi vagyok, hogy mi lesz belőle” – írom Szócs Gézának. (Hát nem lett semmi belőle persze, nem folytathattuk ezt sem, ahhoz túl jól sikerült az *Ötödik Évszak*.) Meg aztán a fiatal szerkesztő és fiatal szerző közti viszonyról is mennyi mindent meg lehet tudni ezekből a rövid levelekből. Jól látszik, kivel voltam olyan viszonyban, hogy megengedtem magamnak nemcsak a kritikát, hanem a tanácsot is. „(...) jól megy neked ez a stílus, ne hagyd kisiklani a kezedből” – mondom Gagy Józsefnek. Akkor nem volt az, ma talán fontoskodónak tűnhet, ahogyan a frissen érettségizett Kovács András Ferencet biztattam: „Verseidnek örültem, határozottan fejlődteél, amióta nem találkoztunk. Egyszer majd előszóban elmondom az észrevételeimet (ha érdekel), most csak kutyafutásban írok, mert rengeteg a dolgom.” (A köz- és magánéleti dilemmái elől sűrű – és felbecsülhetetlenül hasznos – levelezésbe menekülő Székely Jánostól, de a vele ellentétben mindig nyugtalan, mindig szervezkedő Gálfalvi Györgytől is azt tanultam, hogy a szerkesztőnek nem elég igent vagy nemet mondania, hanem meg is kell indokolnia a véleményét. És el kell mondanania nemcsak a jót, hanem a rosszat is.) Itt-ott utalás a cenzúrára: „nem lehetett”, írom Kozma Szilárdnak, és akkor teljesen világos volt, mire gondolok, ma nem biztos, hogy érthető. Az igazán baráti viszony pedig olyan volt annak idején, amilyennek a Visky Andrásnak küldött levélből is kitűnik: őszinte kritika („néha szigorúbb is lehetnél magadhoz”), de elismerés is („Ez a hosszú vers viszont komoly találat”).

Bizony, akkoriban – a hatalommal szembeni szolidaritás természetes kíváncsánál is – a kifogásainkat is el mertük mondani egymásnak. Igaz, a szerkesztő, ha tisztességes volt, nem is nagyon tehetett mást, elvégre indokolnia kellett, mit miért fogad el vagy utasít vissza. Kivéve, amikor nem rajta múlt a visszautasítás. Egyoldalúságában is izgalmas ez a levelezés, mert tele van sejtetéssel. Az ügymenet egyébként az volt, hogy kézzel írt leveleinket a gépirónő leírta, indigóval másolatot is készített róla, az első példányt aláírtuk, és azt postázták, a másolat megmaradt a szerkesztőségben. Viszont sokszor az igazán fontos – és kényes – üzeneteket utóiratként kézzel írtuk hozzá a levélhez, és így postáztuk. Ezeknek az utóiratoknak nyilván nem maradt nyomuk a szerkesztőségben, de mint utólag kiderült, maradt máshol, hiszen a rendszer olajozottan működött, a titkosszolgák szorgalmasan végezték a dolgukat. Nem a bombakészítés receptjéről leveleztünk, ám

őket a versírás receptje is érdekelte, idézített mondatokat kerestek mindennütt. Az ügyvitelre visszatérve: a szerzők nekünk címzett leveleiről sem maradt másolat, legalábbis a szerkesztőségben nem. Ezek egyenesen hozzánk kerültek, csak mi őriztük meg, ha egyáltalán megőriztük. És persze a korabeli „hackerek”, akikről az imént beszéltem.

A lényeg: ahogy ezt a „paksamétát” nézegetem, rá kell jönnöm, hogy a részben is ott van az egész. Ezekben a levelekben is ott van egy antológia története. Egy olyan antológiáé, amely egy rövid irodalomtörténeti pillanattig megmutatta, hogy amit például a vajdasági *Új Symposion* szerkesztői alkottak számról számra, évről évre, az más körülmények között nálunk is lehetséges lett volna. Az *Ötödik Évszak* valóban kilépés volt az időből, de nem a semmibe, hanem egy másik, csak egy évtized múltán elkövetkező évszakba, amely utólag talán szintén illúzióknak minősül majd, de minden adiginál tartósabb illúzió mégis. Nálam még most is tart.

HOGYAN SZÜLETETT AZ ÖTÖDIK ÉVSZAK?

SZERKESZTŐI LEVELEK 1980-BÓL

Levelek forrása: *Az Igaz Szó* szerkesztőségi levelek dossziéja, 1980.

Marosvásárhely, 1980. augusztus 27.

Cselényi Bélának, Kolozsvár

Kedves Béla!

Úgy néz ki, hogy folytatni tudjuk régi – és akkoriban sok reménnyel kecsgetető – vállalkozásunkat, az *Igaz Szó* mellékletét, ha nem is a régi formában, hanem évkönyvként, illetve antológiaként. Legelső antológiánkat szeptember 25-ig nyomdába kell adnunk. Arra kérlek, hogy sürgősen küldj néhányat – minél többet – új verseidből, hogy legyen miből válogatnunk. Természetesen eddig meg nem jelent szövegekről van szó. Mellékelj hozzá rövid életrajzot és fényképet (kb. 6 x 4-est). A szokásos bemutatkozást (ki tudja, hányadszor?) most is megejtjük. Mindezt legkésőbb szeptember 20-ig meg kellene kapnom.

Lenne egy másik kérésem is: az antológia végén rövid kimutatást akarunk közölni a hazai magyar irodalmi körök munkájáról. Légy szíves, juttass el hozzánk egy ilyen kimutatást a Gaál Gábor Körről, az 1970–80-as évre vonatkozóan, a következő adatokkal: a vezetőség névsora, felolvasók, meghívottak, témák, időrendi sorrendben. Csak ennyi. Remélem, ez neked nem okoz nehézséget, hiszen te is benne voltál a vezetőségben.

Előre is köszönöm.

Barátsággal üdvözöl: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. augusztus 27.

Ferencz Imre, Csíkszereda

Kedves Imre!

Rég nem írtál nekünk semmit, s nem is jártál errefelé. Kéziratot, verset kérek tőled: az *Igaz Szó* sürgősen meg akar jelentetni egy évkönyvet, amely tulajdonképpen Fialatok antológiája lesz, régi mellékletünk folytatása. Szeptember 25-ig nyomdába kell adnunk az anyagot. Arra kérek, minél hamarabb (legkésőbb szeptember 20-ig) postázz nekem néhányat új verseidből, többet is, hogy legyen miből válogatni. Mellékelj hozzá rövid életrajzot és fényképet is (kb. 6 x 4-est).

Várom leveledet!

Barátsággal üdvözöl: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. augusztus 28.

Balázs Attilának, Csíkszereda

Kedves Attila!

Úgy néz ki, hogy az *Igaz Szó* mellékletét, ha más formában is, de folytatni tudjuk: évkönyvet jelentetünk meg, amely tulajdonképpen Fialatok antológiája lesz. A kéziratot sürgősen, szeptember 25-ig nyomdába kell adnunk. Arra kérek, hogy küldj néhányat új verseidből (legkésőbb szeptember 20-ig), hogy legyen miből válogatnunk. Mellékelj egy rövid életrajzot és fényképet is (kb. 6 x 4-es méretűt).

Várom leveledet!

Barátsággal üdvözöl: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. augusztus 28.

Borcsa Jánosnak, Kézdiszentlélek

Kedves János!

Írásod terjedelmi okok miatt csúszott el, mégpedig októberig, szeptemberben Bethlen Gábor-számunk jön. Sajnálom, hogy ilyen szerencsétlenül kezdődött együttműködésünk, de a szerkesztői gyakorlatból az ilyen csúszásokat nem lehet kiiktatni. Mindenesetre elnézésedet kérem. Azt viszont nem értem, miért nem jelentkeztél? Említettem már, hosszabb távon szeretnék számítani írásaidra.

Jó hírt mondok: mellékletünk feltámadt, illetve egy évkönyv formájában reinkarnálódott. Ezt az évkönyvet mi a melléklet jogutódjának tekintjük, s a folytonosságot minden lehetséges módon hangsúlyozni akarjuk például a címmel is (*Ötödik Évszak*). Természetesen szeretném, ha Te is szerepelnél benne írással, ezért arra kérlek, postafordultával jelezd: szeptember 25-ig milyen, a hazai magyar irodalom problémáit tárgyaló írással tudnál elkészülni? A témaválasztásban szabad kezet kapsz, de én nagyon örvendenék, ha elsősorban a fiatal alkotók írásaihoz kötnéd mondanivalódat.

Az antológiától függetlenül is megismétlem kérdésemet: miről írsz legközelebb az *Igaz Szónak*?

Várom válaszodat.

Baráti üdvözlettel: Gálfalvi György

Ui. A kézírathoz mellékelj fényképet, és röviden foglald össze életrajzi adataidat!

Marosvásárhely, 1980. augusztus 28.

Boér Gézának, Kézdivásárhely

Kedves Géza!

Mellékletünk feltámadt haló porából: engedélyt kaptunk egy évkönyvre, amelyet mi a melléklet jogutódjának tekintünk, s ezt minden lehetséges módon hangsúlyozni is fogjuk. De: ahhoz, hogy bebizonyítsuk, van miből válogatni, az évkönyv anyagát szeptember 25-re össze kell gyűjtenünk. Tehát: postafordultával jelezd, mit tudsz küldeni. Elsősorban verset várunk tőled, de a magam részéről nagyon szeretném, ha tanulmánnyal is jelen lennél az évkönyvben. Látsz erre lehetőséget?

Az évkönyvtől függetlenül is megismétlem kérdésemet: miről írnál legközelebb az *Igaz Szó Fórum* rovatába?

Kérlek, postafordultával válaszolj!

Baráti üdvözlettel: Gálfalvi György

Ui. Majdnem elfelejtettem, a kéziratához mellékelj fényképet, és foglalld össze életrajzi adataidat! (A fénykép kb. 6 x 4-es legyen.)

Marosvásárhely, 1980. augusztus 28.

Finta Béla igazgató elvtársnak, Művelődési Ház, Székelyudvarhely

Kedves Igazgató elvtárs!

Az *Igaz Szó* évkönyvet ad ki, amely fiatal írók alkotásait közli, és az irodalmi körök életével is foglalkozik. Arra kérjük, hogy sürgősen juttassák el hozzánk a Tomcsa Sándor irodalmi kör tevékenységének rövid listáját az 1971–80-as köri évben. Tehát konkrétan: kik vezették a kört, kik voltak a meghívottak, kik olvastak fel, időrendben. Tulajdonképpen a tavalyi munkatervet kérjük, illetve azt, ami ebből megvalósult. Nagy szükségünk lenne erre a kimutatásra, mert áttekintést akarunk adni a hazai magyar irodalmi körök munkájáról.

Előre is köszönjük a segítségét.

Tisztelettel üdvözlö: (aláírás nélkül)

Marosvásárhely, 1980. augusztus 28.

Hadházi Zsuzsa, Szatmárnémeti

Kedves Zsuzsa!

Próbáltalak telefonon elérni, de úgy látszik, nem voltatok otthon. Sürgős kérésem van: az *Igaz Szó* meg fog jelenteni egy évkönyvet, amely tulajdonképpen Fialatok antológiája lesz, régi mellékletünk folytatása. Arra kérlek, szedj össze a szatmári irodalmi kör tagjaitól anyagokat (verset, prózát), és sürgősen (szeptember 20-ig) postázd őket. Természetesen a saját dolgaidból is küldjél. Jó lenne egy-egy életrajz és fénykép (6 x 4-es) is, hogy akik bekerülnek az antológiába, be is mutathassuk őket. Ugyanakkor szükségem lenne egy rövid kimutatásra irodalmi körötökről: a kör neve, vezetősége és másora az 1970/80-as évben (kik olvastak fel, kik voltak a meghívottak, témák, kronológiai sorrendben).

Lenne egy harmadik ügy is: fiatal szatmári képzőművészekből is akarunk reprodukciókat hozni. Kiss Feri tudna segíteni ebben (őt sem tudtam elérni telefonon), ez az anyag is szeptember 20-ig kellene.

Ne haragudj, hogy ilyen kapkodva írok, és így elhalmozlak, de versenyben vagyok az idővel, most szakadt ránc ez az egész.

Szeretettel üdvözlö: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. augusztus 28.

Veress Gerzsonnak, Sepsiszentgyörgy

Kedves Gerzson!

Röviden írok, mert éppen versenyt futunk az idővel: az *Igaz Szó* sürgősen meg akar jelentetni egy évkönyvet, amely tulajdonképpen Fialatok antológiája lesz, régi mellékletünk folytatása. Szeptember 25-ig nyomdába kell adjuk az anyagot. Arra kérlek, minél hamarabb (legkésőbb szeptember 20-ig) postázz nekem néhányat új verseidből, többet is, hogy legyen miből válogatnunk.

Barátsággal üdvözl: Markó Béla

Ui. Légy szíves, rövid életrajzot és fényképet (kb. 6 x 4-est) is mellékelj.

Marosvásárhely, 1980. augusztus 28.

Burján Emilnek, Gyergyószentmiklós

Kedves Emil!

Egy utólagos kérésem van az antológiával kapcsolatban, amelyről már telefonon beszélünk. Te is és Éva is küldjete sürgősen verseket (szeptember 20-ig), minél többet és minél jobbakat! Mellékeljete hozzá rövid életrajzot és egy-egy fényképet is (kb. 6 x 4-est).

Más: az antológia végén tájékoztatót közlünk a hazai magyar irodalmi körökről. Légy szíves, ha módodban áll, szerezd meg a gyergyói kör 1970/80-as műsorát (csak röviden: kronológiai sorrendben, hogy kik olvastak fel, kik voltak a meghívottak, stb. plusz a vezetőség névsora). Ez is sürgős. Előre is köszönöm!

Mindkettőtöket barátsággal üdvözl: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. augusztus 28.

Dézsai Zoltán igazgatónak, Salamon Ernő Ipari Líceum, Gyergyószentmiklós

Kedves Zoltán!

Nem annyira hivatalos, mint baráti kéréssel fordulok hozzád. Arról van szó, hogy Burján Emilt, iskolád tanárát megbíztuk egy tanulmány elkészítésével, s ehhez neki több városban is dokumentálnia kell a fiatal képzőművészek helyzetéről. Kérlek, ha módodban áll, tedd lehetővé, hogy a tanítás kezdetéig el tudjon utazni néhány városba körülnézni. Egy antológiát szerkesztünk a fiatalok számára, úgy érzem, jó ügyet szolgálunk vele.

Baráti üdvözl: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. augusztus 28.

Kozma Szilárdnak, Csíkszereda

Kedves Szilárd!

Röviden írok, mert éppen versenyt futunk az idővel: az *Igaz Szó* sürgősen meg akar jelentetni egy évkönyvet, amely tulajdonképpen Fialatok antológiája lesz, régi mellékletünk folytatása. Szeptember 25-ig nyomdába kell adjuk az anyagot. Arra kérlek, minél hamarabb (legkésőbb szeptember 20-ig) postázz nekem néhányat új verseidből, többet is, hogy legyen miből válogatnunk. Mellékelj hozzá rövid életrajzot és fényképet is (kb. 6 x 4-est).

Van egy másik kérésem is: az antológia végén rövid statisztikát közlünk a hazai magyar irodalmi körökről. Úgy tudom, hogy te benne vagy a csíkszeredai irodalmi kör vezetőségében. Légy szíves, küldj nekünk egy listát, amelyből kiderül: a kör neve, vezetősége és műsora az 1979/80-as évben. (Hogy kik olvastak fel, kik voltak a meghívottak, kronológiai sorrendben).

Barátsággal üdvözöllek: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. augusztus 28.

Horváth Sz. Istvánnak, Kolozsvár

Kedves Pista!

Feltámadt haló porából mellékletünk, s egyelőre egy évkönyv formájában reinkarnálódott, amelyet mi a melléklet jogutódjának tekintünk, s ezt minden lehetséges módon hangsúlyozni kívánjuk. Tehát azt szeretnénk, ha olyan antológiát sikerülne szerkeszteniünk, amelyet magukénak érezhetnének nemcsak a fiatal írók, hanem általában a fiatalok. Elsősorban a fiatalok életérzésére, problémáira akarunk összpontosítani. Ráadásul azt kell bizonyítanunk, hogy képesek vagyunk egy hónap alatt nagyrészt asztalfiókból összedobni tíz ívet; állítólag, ha lesz anyag, jövőre két antológiát is kihozhatunk. Namármost: olvasom – többek között színikritikáidat, s arra gondoltam, hogy Te lennél a legalkalmasabb arra, hogy akár egy tanulmányban, akár egy körinterjúban (vagy tetszésed szerinti műfajban) felmérj az utóbbi öt-tíz évben végzett színészek beilleszkedési problémáit és felfutási lehetőségeit. Nagyon örvendének, ha elvállalnád ezt a feladatot. A kéziratra körülbelül tíz gépelt oldalnyi terjedelemben – szeptember 25-re van szükségünk. Kérlek, postafordultával értesíts, számíthatok-e közreműködésedre.

Baráti üdvözlettel: Gálfalvi György

Marosvásárhely, 1980. augusztus 29.

Gagy Józsefnek, Csíkszereda

Kedves Jóska!

Kutyafuttában írok neked, mert éppen nagy szervezésben vagyunk: évkönyvet adunk ki, amely tulajdonképpen fiatal írók antológiája lenne, halott mellékletünk feltámasztása. Légy szíves, sürgősen postázz nekem néhányat új verseidből (olvastam a Székely János által nemrég elfogadott szövegeidet, tetszettek, azt hiszem, jól megy neked ez a stílus, ne hagyd kisiklani a kezdeből). Mellékelj rövid életrajzot és fényképet is (kb. 6 x 4-cst).

Gálfalvi Gyuri kér, hogy érdeklődjem meg: nincs-e valami tanulmányötleted (népi kultúráról, tánczáról stb.), mert nagyon jól menne és kellene az antológiába. Gondolkozz ezen! Mindez nagyon gyorsan kell, szeptember 20-ig meg kell kapnom.

Várom leveledet!

Barátsággal üdvözöl: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. augusztus 30.

Pongrácz P. Máriának, Szabad Szó szerkesztősége, Temesvár

Kedves Pongrácz Mária!

Kiss András barátomnak már telefonon említettem, de most személyesen is megkérném Önt, hogy juttassanak el nekünk egy rövid kimutatást a temesvári irodalmi kör 1979/80-as évi tevékenységéről (vezetőség névsora, a kör neve, felolvasók, meghívottak, témák időrendi sorrendben). Ugyanis az *Igaz Szó* évkönyvet (fiatalok antológiáját) jelentet meg, és ebbe kellene ez a lista, legkésőbb szeptember 15-ig, mert sürgősen nyomdába kell adnunk az anyagot.

Úgy tudom, Lugoson is van magyar irodalmi kör, hálás lennék, ha szólna ott is valakinek, hogy postázzanak nekünk egy ugyanilyen listát.

Előre is köszönöm, remélem, mindezzel nem terhelem meg túlságosan.

Üdvözli: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. augusztus 30.

Rigmányi Csillának, Szováta

Kedves Csilla!

Rég nem találkoztunk, úgy látom, elhanyagolod a vásárhelyieket. Most egy sürgős ügyről van szó: évkönyvet jelentetünk meg, amely fiatal írók antológiája lesz tulajdonképpen. Légy szíves, küldjél sürgősen néhányat (minél többet) új, meg nem jelent verseidből, hogy válogathassunk belőlük.

Mellékelj rövid életrajzot és fényképet is. Mindezt szeptember 15-ig meg kellene kapnunk.

Szeretettel üdvözl: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. augusztus 30.

Boér Gézának, Kézdivásárhely

Kedves Géza!

Gálfalvi Gyuri írt már neked készülő antológiánk ügyében, úgy tudom, verset is kért tőled a nevemben. Várom is a verseket, fényképpel és rövid életrajzzal együtt. (Hallom közben, hogy végre-valahára a köteted is nyomdában, megjelenés előtt van.)

Most egy pót-kérésem lenne: ha ez neked nem okoz problémát, légy szíves, szerezz Vetró Andrásról néhány reprodukciót, vagy szólj neki, hogy minél hamarább (szeptember 15-ig) postázza nekünk, mert a képzőművészeti anyagot is minél változatosabbra szeretnénk.

Barátsággal üdvözl: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. szeptember 1.

Horváth Károlynak, Állami Magyar Színház, Sepsiszentgyörgy

Kedves Károly!

Egykori mellékletünk (talán még emlékszel rá) új formában támadt fel; szeptember 25-ig kell leadnunk egy tíz éves évkönyvet ahhoz, hogy az év végén megjelenjen. Azt szeretnénk, hogy ezt a könyvet valóban magukénak érezzék a fiatalok, s minél többet sikerüljön megfogalmaznunk problémáikból, életérzésükből. Ehhez az évkönyvhöz lenne szükségünk egy kb. tíz gépelt oldalas tanulmányra mindarról, amit bizonyára pontatlanul a romániai magyar könnyűzene címszó alatt tartunk számon. Szókimondó, problémafelvető, hamis tilalomfáktól nem félok írásra gondolok. Ugye, számíthatok rád?

Kérlek, postafordultával közöld, el tudsz-e készülni szeptember 25-re a tanulmánnyal.

Baráti üdvözl: Gálfalvi György

Marosvásárhely, 1980. szeptember 4.

Orth Istvánnak, Brukenthal Múzeum, Szeben

Kedves Orth István!

Az *Igaz Szó* folyóirat folyó év végén antológiát jelentet meg, amelyben fiatal írók, költők írásait közöljük. Az évkönyv gazdag képzőművészeti anya-

got is közöl ugyancsak fiatal romániai magyar művészek munkáiból. Szeretnénk, ha Ön is szerepelne összeállításunkban, ezért kérjük, küldjön reprotokat munkáiról. A fotók mérete: 18 x 24 cm vagy 18 x 14 cm.

Szívélyes üdvözlettel: Nemess László

Marosvásárhely, 1980. szeptember 4.

Kassay Lajosnak, Batiz, Szatmár megye

Kedves Kassay Lajos!

Önnek tökéletesen igaza van, sorry. Két írását (még nem döntöttünk pontosan, melyekről legyen szó) közölni fogjuk a lap év végén megjelenendő antológiájában, amelyben fiatalok írásából összeállított válogatást jelentetünk meg. Az évkönyv címe: *Ötödik Évszak*. Szükségünk lenne néhány életrajzi adatra: születési év, hely, tanulmányok, munkahelyek, közlések.

Szívélyes üdvözlettel: Nemess László

Marosvásárhely, 1980. szeptember 4.

Szócs Gézának, Kolozsvár

Kedves Géza!

Hallom, hogy újból elérhető vagy Kolozsvárt, hát sietek verset kérni tőled készülő antológiánkba. Talán már hallottál róla: évkönyv címén jelentjük meg ezt az antológiát, amely – esetleg – folytatása lehetne a mellékletnek. Azt ígérték, hogy jövőben már kettőt vagy hármat is kiadhatnánk, 250–300 oldalon. Ez mind nagyon szép, kíváncsi vagyok, hogy mi lesz belőle. De addig is: az anyagot szeptember 30-ig nyomdába kell adnunk. Légy szíves, legkésőbb szeptember 20-ig juttasd el nekem verseidet (vagy akár prózát, essét stb.).

Ezzel be is fejezem. Ha Vásárhelyen jársz, remélem, találkozunk.

Barátsággal üdvözöl: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. szeptember 5.

Györgybíró Albertnek, Gheorghe Dima Konzervatórium, Kolozsvár

Kedves Györgybíró Albert!

Az *Igaz Szó* szerkesztősége évkönyv kiadására kapott lehetőséget; mi ezt az évkönyvet a két évvel ezelőtt négy alkalommal megjelent, majd elhalt mellékletünk jogutódjának tekintjük, s teljes egészében a fiatalok írásainak közlésére szánjuk. Arra szeretnénk megkérni Önt, hogy egy maximum 10 gépelt oldalas tanulmányban próbálja felmérni a romániai magyar fiatal zeneszerzők helyzetét, érvényesülési és művészi problémáit, egyáltalán élet-

érzését. Ószinte, szókimondó írásra gondolunk. A kéziratokra legkésőbb szeptember 25-re lenne szükségünk. Nagyon kérem, postafordultával jelezze, számíthatunk-e a közlésére.

Tisztelettel üdvözl: Gálfalvi György

Marosvásárhely, 1980. szeptember 5.

Törös Gábornak, Nagybánya

Kedves Gabi!

Két évvel ezelőtt négy alkalommal kiadott, majd elhalt mellékletünk fel-támadt haló porából, és egyelőre évkönyv formájában fog megjelenni. Van hozzá negyvenoldalnnyi műmellékletünk is, s ezt szeretnénk értelmesen felhasználni. Namármost: én nem ismerem a nagybányai fiatal magyar képző-művészeket (korhatár 30–35 év), akiktől érdemes lenne reprodukciót kérni. Arra kérlek, közvetíts feljüket: kérd meg az arra érdemeseket, hogy küldjék el öt-tíz munkájuk reprodukcióját a szerkesztőségnek, legkésőbb szeptem-ber 25-ig. Ugye, megteszed?

Rég nem hallottam felőled. Hogy vagy, min dolgozol? Ha erre jársz, ne-hogy elkerülj.

Barátsággal öllelek: Gálfalvi György

Marosvásárhely, 1980. szeptember 6.

Antik Sándornak, Kolozsvár

Kedves Sándor!

Az *Igaz Szó* egy antológiát készít elő, amelyben fiatal írók szövegeit kö-zöljük. Az antológia képanyagát fiatal képzőművészek reprodukcióiból sze-retnénk összeállítani. Arra kérlek, hogy amennyiben kedved és időd van rá, válassz ki nekünk két-három fotót a munkáidról (a legjobb a 18 x 24-es mé-ret lenne, de más is megfelel). Mindez sürgős: legkésőbb szeptember 20-ig meg kellene kapnunk. Nem ártana, ha más kolozsvári fiatal magyar művé-szeknek is szólnál ugyanebben az ügyben. Úgy érzem, jó alkalom ez a köz-lésre és az együtt-szereplésre. Megpróbáljuk a nyomda – eléggé korlátozott – grafikai, tipográfiai lehetőségeit minél jobban kihasználni.

Várom küldeményedet!

Barátsággal üdvözöl: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. szeptember 10.

Nagy Gézának, Kolozsvár

Kedves Nagy Géza!

Az *Igaz Szó* antológiát jelentet meg, amelyben fiatal írók szövegei mellett fiatal képzőművészek alkotásait is szeretnénk közölni. Arra kérem, hogy postázzon nekünk néhány fotót munkáiról (az ideális méret 18 x 24-es méret, de más is megfelel). Legkésőbb szeptember 25-ig meg kellene kapnunk az anyagot. Számítunk közreműködésére.

Barátsággal üdvözl: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. szeptember 5.

Kovács András Ferencnek, Szatmárnémeti

Kedves Andris!

Antológiát szerkesztünk, amelyet teljes egészében fiatal írók alkotásainak szentelünk. Arra kérlek, hogy sürgősen postázz nekünk néhányat új verseidből. Legkésőbb szeptember 25-ig meg kell kapnunk az anyagot. Mellékelj egy rövid életrajzot is!

Egyelőre ennyi. Ha alkalomadtán találkozunk, majd bővebben.

Barátsággal üdvözöl: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. október 25.

Farkas Antalnak, Kolozsvár

Kedves Anti!

Valóban összeállítottunk egy antológiát fiatal írókból, az *Igaz Szó* évkönyveként jelenik meg, decemberben. Sajnos hirtelen kellett összekapkodnunk az anyagot, és nem volt már idő arra, hogy mindenkitől egyenként kérjünk anyagot, hanem egy-egy irodalmi köri vezetőt kértünk meg, gyűjtse össze az írásokat. Nagyon fájjalom, hogy te ezek szerint két szék közt a pad alatt maradtál, ugyanis a váradi anyagban nem volt versed. De hamarosan hozzákezdünk a következő antológiához, ugyanis minden évben meg akarjuk jelentetni, kaptunk rá papírt. Így hát némiképp folyóirat-jellege is lesz, nem törekszünk teljességre, többen is kimaradtak. Küldjél verset Székely Jánosnak, és gondolkozz azon, hogy mit tudnál adni következő antológiánkba.

Augusztusi verseidért a honoráriumot egy héttel ezelőtt postázták a teológia címére, ugyanis előző, váradi címedről visszajött. Ha erre jársz, keress meg!

Barátsággal üdvözöl: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. október 27.
Bogdán Lászlónak, Sepsiszentgyörgy
Kedves Laci,
elbeszéléseidet hagytam az *Ötödik Évszak* részére. A többi mellékelten
visszaküldöm.

Üdvözl: Nemess László

Marosvásárhely, 1980. október 29.
Grandt Istvánnak, Nagykároly
Kedves Grandt István!
Levele, sajnos, későn érkezett, így a reprodukciót már nem tudtuk be-
tenni készülő antológiánkba. Nem küldöm vissza, hanem félreteszem, hát-
ha a következő alkalommal használni tudjuk.

Tisztelettel üdvözl: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. október 29.
Gál Éva Emesének, Gyergyószentmiklós
Kedves Éva!
Verseid közül végül is kettő került be a készülő antológiába: *Szabadság-*
tan és *Otthon*. Azért értesítelek ilyen későn, mert itt a szerkesztőségben köz-
ben festettek, mázoltak, felfordulás volt.

Remélem, közben elintéződött az állásod. Emílt üdvözlöm.

Jó munkát, jó verseket stb.

Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. október 29.
Kovács András Ferencnek, Kolozsvár
Kedves Andris!
Verseidnek örültem, határozottan fejlődöttél, amióta nem találkoztunk.
Egyszer majd előszóban elmondom az észrevételeimet (ha érdekel), most
csak kutyafuttában írok, mert rengeteg a dolgom. Az antológiába két ver-
sed került be: *Szigetlakók* és *Pulcinello fohásza, szerenádja Pulcinellához*. A
Promenád tizenkét stációban csak terjedelmi okok miatt maradt ki. Tehát: jó
irányban tapogatózol, csináld tovább!

Jó munkát! Barátsággal üdvözl: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. október 29.

Horváth Sz. Istvánnak, Kolozsvár

Kedves István!

Elnézésetet kérem, hogy csak most értesítelek kéziratod sorsáról, de nehezen rendeződtek a szerkesztőségben a dolgok. (A robotmunkán kívül, s erre ráadásul használhatatlan volt a szerkesztőség: festettek, parketteztek, lakkoztak.) Tehát: az antológia összeállt, talán nem is lesz rossz, szerencsére volt miből válogatni. De éppen az anyagbőség következtében eredeti terüinktől eltérve le kellett mondanunk arról, hogy ne kizárólag irodalmi kérdésekkel foglalkozzunk; természetesen az általunk megrendelt és beérkezett írásokat a lapban fogjuk leközzölni. Anketodat januárra ütemeztük be; köszönöm, hogy megírtad, nagy vonalakban valami ilyesmire gondoltam.

Vonatjegyeidet átadtam az adminisztrációnak. Szállodát nem számolnak el nálunk, ezzel szemben hatvanlejesapidíjat kapsz. Remélem, nem kell sokat várnod rá.

Nagyon örvendének, ha folyamatosan dolgoznál az *Igaz Szónak*. Miről írnál számunkra?

Barátsággal üdvözl: Gálfalvi György

Marosvásárhely, 1980. október 29.

Gagy Józsefnek, Csíkszereda

Kedves Jóska!

Verseid közül az *Utam hazafelé a Mezőségen* című került be évkönyvnek nevezett antológiánkba, ezt éreztem a leg súlyosabbnak, legfontosabbnak. Egyébként a többi is tetszett, leginkább az *Utazások* szabad asszociációi.

Ha erre jársz, keress meg, jó lenne, ha továbbra is „kollaborálnánk”. Halom, hogy szociográfiával foglalkozol, hátha kikerekedik belőle valami. Örülök, hogy nyáron végül is lejött a tanulmányod.

Barátsággal üdvözl: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. október 29.

Varga Gábornak, Nagyvárada

Kedves Gabi!

Bocsássátok meg nekünk a késést, de csak most jutottunk oda, hogy a festés-mázolás befejeztével egy-egy levelet is meg tudunk írni. A váradiak közül a következők szerepelnek verssel (egyelőre) az antológiában, kérlek, alkalomadtán értesítsd őket: Hunyadi Mátyás: *Hordalékok*; Sall László pedig itt ???; Visky András: *A szürkület hálói*; Molnár János: *x* (cím nélküli

vers); Pataki István: *a sárkányölő eltűnése*; Kőrössi P. József: *egy belső kiállítás képeiből*. Remélem, nem felejtettem ki senkit. Köszönet az irodalmi körri listáért, az is meg fog jelenni. Hét végén megyünk a családdal Váradra, hátha találkozunk.

Barátsággal üdvözl: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. október 29.

Horváth Károlynak, Sepsiszentgyörgy

Kedves Károly!

Köszönöm, hogy pontos voltál. Az anyag jó, decemberi számunkban fog megjelenni; azért az *Igaz Szó*ban és nem az antológiában, mert az utóbbi szerkesztői koncepcióját menetközben kénytelenek voltunk kizárólag az irodalomra szűkíteni. Nagyon remélem, hogy írásod így is eljut azokhoz, akikhez szólni akartál.

Baráti üdvözlettel: Gálfalvi György

Marosvásárhely, 1980. október 29.

Burján Emilnek, Gyergyószentmiklós

Kedves Emil!

Az ankét, sajnos, nem sikerült; ebben a formájában nem tudtam közlésre ajánlani. A Szilágyival készített interjú érdekes, azt javasoltam az antológiába, végül úgy egyeztünk meg a szerkesztőség vezetőségével, hogy a folyóiratban fog megjelenni, előreláthatólag a februári számban. A képek (a filmből) benne lesznek az antológiában. A versek ügyében Béla írt. Az elszámolás dolgát az adminisztrációnál megsürgetem.

Szívélyes üdvözlettel: Gálfalvi György

Marosvásárhely, 1980. október 30.

Balla Zsófiának, Kolozsvár

Kedves Zsófi!

Három szép versed került be a készülő antológiánkba (remélem, meg is fognak jelenni): *Madonna et filius*; *Kinek testében tengerek* és *November mozarában*. Az anyag végül is összeállt, még szeptember 30-án nyomdába adtuk, december közepén kellene piacra kerülnie. A nagy kapkodás miatt néhány fontos szerző kimaradt (szeptember elején tudtuk meg, hogy hónap végéig tűz-víz össze kell állítanunk az antológiát, másképp elveszítjük az ez évi engedélyt). Legjobban azt fájjalom, hogy Szőcs Géza nem válaszolt a levelemre, nem küldött verset. Talán majd a következőre: ugyanis úgy néz ki,

hogy minden évben meg tudunk jelenni ezzel az antológiával, amely formáját tekintve tulajdonképpen évkönyv (lásd *Utunk*, *Korunk* stb.). Mi újság felétek? Rég nem jártam Kolozsvárt.

Szeretettel üdvözl: Markó Béla

Ui. Készül a könyvjelző is, talán két-három héten belül meglesz.

Marosvásárhely, 1980. október 30.

Kiss Andrásnak, Temesvár

Kedves Andris!

A készülő antológiába két versed került be: *A városban* és *Miket csinálunk!* Ha minden jól megy, december közepén megjelenik. Kötetedről írtam egy rövid kritikát, a novemberi *Igaz Szóban* lesz benne. Addig is: még egyszer gratulálok.

Közben én is kocsit vettem (Trabant), és mostanában autós ügyekkel foglalkoztam, letettem a vizsgát, meg ilyesmik. Egyszer talán majd Temesvárra is legrünk, meglátogatunk. (Ha nem megy Mohamed a hegyhez, elmegy a hegy Mohamedhez.)

Baráti szeretettel: Markó Béla

Ui. A Végvári előnevet nagyon rossz megoldásnak találom. Igaz, hogy van még egy Kiss András, de az történész. Ha meggondolnád magadat, és mégis a „rég” neved mellett maradsz, légy szíves, *sürgősen* hívj fel telefonon, hogy vegyük le az előnevet! Ráadásul még Reményik Sándor annak idején Végvári álnéven írt egy csomó mellőngető verset.

Marosvásárhely, 1980. október 30.

Balázs F. Attilának, Csíkszereda

Kedves Attila!

Készülő antológiánkba, amely, ha minden jól megy, december közepén megjelenik, *Márványsebgöngy* című versedet tettük be. Úgy érzem, jó választás volt, van sodrása, indulata, gondolatilag egységes „mívecske”. Egy-két modorosabb, érzelmesebb képet, képalkotási formát kellene levetköznöd, és „teljes fegyverzetben” állnál a világ előtt. Tehát: jó munkát!

Marosvásárhely, 1980. október 30.

Bréda Ferencnek, Kolozsvár

Kedves Feri!

Hetekig felfordulás volt a szerkesztőségben, festettek, mázoltak, nem tudtalak értesíteni az antológiába küldött anyagaidd sorsáról: végül is a *satyricon* című verset választottuk, remélem, meg is fog jelenni. A kéziratok már nyomdában vannak, talán december közepére sikerül piacra dobni. Esszédet átadtam Gálfalvi Gyurinak, nem tudom, mi lesz a sorsa. Küldjél majd új anyagokat, jóval ritkábban szerepelsz nálunk, mint ahogy kellene.

Barátsággal üdvözl: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. november 12.

Salat Z. Leventének, Kolozsvár

Kedves Levente!

Készülő antológiánkba a *Ki nem tudna belehalni egyetlen visszafojtott műzeumi lélegzetbe* című verse került be, december vége felé fog megjelenni, ha minden jól megy. Már régen nem olvastam új verseit, s most összehasonlítván ezeket a két évvel ezelőttiekkel, van néhány nyugtalanító észrevételem. Mintha megtört volna egy kicsit az a nyelvi sodrás és indulat, amely azokat a régebbi darabokat – gondolati bonyolultságuk ellenére – egy csapásra közel hozta az olvasóhoz (szerkesztőhöz). A mostaniak nyelvi és képeikben is darabosabbak, pongyolábbak, nehézkesebbek, és így elvontságuk is inkább filozófiát, esszét kíván, mint versszöveget. Kár lenne, ha ilyen félszárnyúra sikerednének továbbra is a szövegei, hiszen éppen abban látott nívót hozni, hogy tisztán – költőként – tudja tálni a leg súlyosabb gondolati anyagot is.

Kérem, ne vegye tőlem rossznéven ezeket a megjegyzéseket, versei továbbra is érdekelnek – és kíváncsian várom a folytatását. Remélem, ezennél kisebb időközökben jelentkeznek majd!

Barátsággal üdvözli: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. november 14.

Orth Istvánnak, Szeben

Kedves Orth István,

illett volna hamarabb válaszolnom beküldött munkáira, de mind ez ideig az antológia, az *Ötödik Évszak* meglehetősen cseppfolyós állapotban volt, ezért korai lett volna a híradás. Jelen helyzet a következő: a könyv remélhetőleg december folyamán megjelenik, és az Ön munkája is benne lesz.

Baráti üdvözlettel: Nemess László

Marosvásárhely, 1980. november 15.

Sütő Istvánnak, Sepsiszentgyörgy

Kedves Dani!

Végül is nem megyünk Kézdi-re (talán később, egy-két hét múlva), így levélben mellékelem a verset. Várom a kötetedet, remélem, most már hamarosan megjelenik. Addig is: gyógyulj meg, ha netán még maródi lennél. El kell majd koccintanunk egy poharat az új lakásokra. Itt semmi újság, az antológiát megszerkesztettük (összecsaptuk). Küldj új verseket!

Baráti szeretettel: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. november 19.

Tőkés Zoltánnak, Kolozsvár

Kedves Zoltán!

Mellékelten visszaküldöm azokat a verseket, amelyek kimaradtak az antológiából. Elfogadtunk két *Síkmértant*, de megtörténhet, hogy végül csak az egyik jelenik meg.

Jó munkát! Ha erre jársz, keress meg!

Barátsággal üdvözöl: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. november 19.

Kozma Szilárdnak, Csíkszereda

Kedves Szilárd!

Verseid közül végül is – sajnos – két rövidebb került be antológiánkba: *Újhold* és *Csendélet*. Jobban szerettem volna valamelyik hosszabbat, de nem lehetett. Mellesleg: hosszabb lélegzetű verseid kompozíciója általában biztos, tiszta, egységes, viszont képanyaguk nagyon sokszor zavaros, sztereotip – néhol kissé szentimentális – motívumokat is belekeversz. Ezen érzésem szerint könnyű segíteni: nagyobb önkontroll, szigorúbb rostálás szükségesletik hozzá.

Jó munkát! Barátsággal üdvözöl: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. november 19.

Visky Andrásnak, Hegyközpályi, Bihar megye

Kedves András!

Varga Gabinak már megírtam, de esetleg nem találkozta velem, és így nem tudod: antológiánkba *A szürkület háló* című hosszú versedet (már-már poéma) vettük be, december vége felé fog megjelenni. Időm, energiám nincsen most, hogy részletesen elmondjam véleményemet verseidről, de abból, hogy

mit választottunk, magad is megítheted. Jó dolgokat csinálsz – néha szigorúbb is lehetnél magadhoz, sok még a jelentéktelen szöveg. Ez a hosszú vers viszont komoly találat.

Barátsággal üdvözl: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. november 19.

Kapui Ágotának, Sepsiszentgyörgy

Kedves Ágota!

Úgy emlékszem, nem válaszoltam meg az antológiába küldött verseit. *Variációk a szabadságra* című hosszabb versét fogadtuk el, december vége felé fog megjelenni. Úgy látom, kilábalt a hullámvölgyből (ha volt ilyen), ezek jobb, erősebb szövegek, mint az egy-két évvel ezelőttiek.

Szeretettel üdvözli: Markó Béla

Marosvásárhely, 1980. december 8.

Cselényi Bélának, Kolozsvár

Kedves Béla!

Még szeptemberben írtam neked egy levelet, amelyben verseket kértem tőled készülő évkönyvünkbe (tartalma szerint fiatalok antológiája). Éppen Magyarországon voltál, így bátyád, Laci postázott néhányat verseidből. Mi a következőket választottuk ki: *foglalkoztatás; iskolai emlék; pompeji agnoszticizmus*. Az antológiát már ki is nyomták, ha minden jól megy, december végén megjelenik.

Barátsággal üdvözl: Markó Béla

Szilágyi Márton

EGY INDULATOS ÉLET REGÉNYE

TOLNAI LAJOS: A SÖTÉT VILÁG

Tolnai művének – műfaji meghatározását hagyjuk későbbre... – igen sajátos a filológiai státusza: szerzője életében ugyanis nem jelent meg könyv formájában, hanem kizárólag folytatásos közleményként volt olvasható a *Képes Családi Lapok* 1894–1895-ös évfolyamaiban. Az írónál az nem egyedülálló eset, hogy a periodikákban közölt szövegei nem kerültek át a könyvkiadásba: a hatalmas kiterjedésű életmű utólagos jelenléte az irodalmi nyilvánosságban soha nem valósult meg teljesen, ennek kései, látványos bizonyítéka az a mű, amely először csak 2018-ban (!) jelent meg könyv alakban.¹ Mondhatni, Tolnai írói hagyatéka körül tehát még mindig nincs rend, ami pedig összefügghet az életmű egyre gyöngülő hatástörténeti jelentőségével is, de azért nem menthetjük föl teljesen az irodalomtörténeti és könyvkiadói szakmát sem a mulasztások alól.

A sötét világot is igen későn, először 1942-ben adták ki önálló kötetként,² azaz keletkezése után nagyjából fél évszázaddal. Ám ez sem sikerült tökéletesen. Mint utóbb kiderült, ez az edíció nem volt teljes, mert a sajtó alá rendező – a nevét nem tüntették föl a könyvön – kifejejtette a zárófejezetet; így az, aki innen ismerte meg a szöveget, egészen más kompozíciót érzékelhetett, s különösen a zárlat szempontjából bizonyult másként értelmezhetőnek a szöveg. Ennek a kiadásnak a szövegét több, Romániában megjelent kiadás is átvette, és ezzel klasszifikálta.³ A fordulópontot a Magyar Remekírók sorozatban megjelent gyűjteményes kötet jelentett. A századforduló reprezentatív regényeit megjelentető kötetben is benne volt Tolnai műve, s a Szalai Anna gondozásában napvilágot látott új kiadás nyilvánvalóvá tette a korábbi vállalkozás csonkaságát.⁴ Ahogyan a sajtó alá rendező a szerkesztői jegyzetében röviden megfogalmazta: „Tolnai Lajos műve könyv alakban 1942-ben, majd 1955-ben jelent meg. Az utolsó fejezeteket ezek

a kiadások nem közlik.”⁵ Ez pedig azt is jelentette, hogy az alighanem az 1984 előtti szakirodalom teljes egésze úgy alkotott képet erről a szövegről, hogy nem volt a teljes mű birtokában – bár ezt azért nehéz megítélni, mert még a szakirodalom legfontosabb tételeit (mint például Barta János⁶ vagy Dávid Gyula⁷ alapvető munkáit) figyelembe véve is, kevés a pontos filológiai hivatkozás *A sötét világ* kapcsán. Ám a gyanú mindenképpen felébredhet az olvasóban. Szalai Anna kiadásában *A sötét világ az Apró csillagok a sötétben* című fejezettel zárul – a korábbi edíciókban *A mi lapunk – s az én főszerkesztőm* az utolsó.

S a helyzet még ennél is bonyolultabb. Húsz évvel később ugyanis, amikor Tolnai művét újra meg akarta jelentetni egy könyvsorozat, s a sorozatszerkesztő, Kerényi Ferenc bizalmából erre én kaptam megbízást, némi meglepetéssel vettem észre, hogy Szalai Anna kiadása sem volt teljes. A szöveg eredeti megjelenési helyét áttekintve kiderült ugyanis, hogy *A sötét világ*-nak volt még egy olyan utolsó fejezete is (a lap 1895. december 15-i számában), amelyet ez az 1984-es edíció sem tartalmazott (a sajtó alá rendező alkalmasint nem lapozott el idáig, mert azt hitte, megtalálta a mű lezárását a korábbi fejezettel). Ilyenformán 1994-ben jelenhetett meg először Tolnai szövegének első teljes kiadása, amely a korábban a regénykiadásokban nem szereplő *Kritikusaim* című fejezettel zárult.⁸ Igaz persze, hogy ennek a filológiai újdonságnak a szakirodalmi tudomásul vétele teljesen elmaradt: a kiadásnak nem volt kritikai visszhangja, s a Tolnai-szakirodalom sem mutatkozott olyan dinamikusnak az 1995 utáni negyedszázadban, hogy bárki reflektált volna erre az eseményre. Sőt, a későbbi Tolnai-kiadások – ezek kivétel nélkül Erdélyben jelentek meg – egyáltalán nem vették figyelembe ezt az 1994-es kiadást (és ami még sajnálatosabb, az eredeti megjelenés helyét sem nézték meg). A Sebestyén Mihály gondozta, 2004-es marosvásárhelyi kiadás (ez volt a legutóbbi) még mindig Dávid Gyula 1955-ös edícióját tekintette alapnak, a sajtó alá rendező láthatólag nem is hallott arról, hogy azóta történt egy s más a szöveg kiadása körül.⁹

Fontos kérdés a szöveg műfajisága is. A legerőteljesebb hagyomány nyilván az önéletírásként való interpretálás, s ily módon a Tolnai biográfiájához való kulcsszöveggé váló felhasználás. Az 1994-es kiadás azonban ebben is tartalmaz egy – jórészt teljesen elsikkadt – ajánlatot: maga a kötet ugyanis a *Régi magyar regények II.* címet viselte, azaz regényként fogta föl Tolnai művét (ez persze nem volt előzmény nélküli, mert az 1942-es, első kötetbeli kiadás műfaji meghatározást jelentő alcíme is a „regény” volt – az eredeti, folyóiratbeli közlés ilyen utalást nem tartalmazott). 1994-ben ez a

döntés egyértelműen Kerényi Ferenc érdeme: sorozatszerkesztőként ő alakította ki ennek a kötetnek a szerkezetét, s engem kifejezetten egy ilyen feladat megvalósítására kért föl. Ám ennek a döntésnek az interpretációra tett következményeit sem gondolta végig aztán a szakirodalom.

Pedig az döntő különbség, ha képesek vagyunk regényként olvasni Tolnai művét – s nem is akármilyen regényként, hanem, eredeti létmódjának megfelelően, folytatásos regényként. Ez ugyanis nem igényli azt, hogy lépten-nyomon mérlegeljük a szöveg igazságtartalmát (megjegyzem, ebből a szempontból már az eddigi szakirodalom is számos ponton mutatta ki azt, hogy *A sötét világot* nemigen lehet hiteles történeti forrásként felfogni).¹⁰ Persze az még így is sajnálatos, hogy nem készült el mindmáig a szövegnek egy olyan, jegyzetelt kiadása, amely elvégezte volna az egyéb forrásokkal való szembesítés feladatát, s ezzel számot adhatott volna a referenciális olvasás lehetőségeiről és korlátairól. Az 1994-es kiadás azzal, hogy regénynek minősítette *A sötét világot*, el is hártotta ezt a lehetőséget, s az ottani szövegmagyarázó jegyzetek ezért nem is tértek ki erre a vonatkozásra.

Mindazonáltal nem fölösleges annak szemléltetése, milyen módon használhatók a mű kijelentései kútfőként – s ennek szemléltetésére egy olyan részletet szeretnék exponálni, amely eddig nem került elő a szakirodalomban mint teljes hitelű (vagy akár kétségbe vont hitelű) szöveghely, s amely jól kapcsolódik a műnek egy fontos szegmenséhez: az Arany Jánossal kapcsolatos részletekre gondolok. Ennek jelentőségét jól mutatja, hogy Tolnai egyik legjobb ismerője, Dávid Gyula éppen az Arany János és Tolnai Lajos közti kapcsolatnak szentelt egy tanulmányt néhány éve, s ebben bőszégesen idézett *A sötét világból* is.¹¹

A művel való szembesítést ebben az esetben egy szerencsés módon fennmaradt kézirat teszi lehetővé, amely sokáig feledésbe merült. Az utóbbi években derült ki, hogy Kolozsvárott az Egyetemi Könyvtár állományában mindmáig megvan Arany János 1856-os kötetének, a *Kisebb költeményeknek* a kézírata, amelyet a nyomdai munkálatokhoz használt fel a kiadó. Az értékes kéziratot Arany László özvegye ajándékozta férje halála után az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek, s az egyesület gyűjteményének államosítása után került az Egyetemi Könyvtárba.¹² A tisztázott és rendezett írásképi kötet egésze nem Arany kézírása (ebben tehát jelentősen eltér az MTAK őrizetében lévő gyűjteménytől), azaz nemcsak Arany másolt verseket belé, hanem másokkal másoltatott is (tehát részben autográf tisztázatnak, részben pedig autorizált másolatnak tekinthető). Hogy kik voltak a másolók, az sem teljesen rejtélyes. Már logikailag is adódik a következtetés, hogy az ek-

kor Nagykőrösön tanárként dolgozó költő a legegyszerűbben diákjaival dolgoztathatott – s ezt megerősíti Tolnai Lajos visszaemlékezése is. Tolnai (ekkor még eredeti nevén, Hagymássyként) a nagykőrösi gimnázium diákja és Arany tanítványa volt, s megírta azt, hogy szép kézírása alapján a költő magához hívatta, és megbízta verseinek lemásolásával. Tolnai – persze már évtizedek távlatából – így adta vissza Arany szavait: „Hát én azt szeretném, ha maga leírná az én összes verseimet... Két kötetbe akarom kiadni. Jó írása van, és úgy hallom, nem jár a szállására senki – ez kellene nekem. Senki ne turkáljon az én írásaimban. Ezt ki is kötöm. Nem kívánom ingyen. Maga szegény fiú.” Később azt is megtudjuk Tolnaitól, hogy a másoláshoz az „első nagy csomagot” megkapta – arról viszont említést sem tett, hogy egy bekötött, kéziratlapokat tartalmazó könyvbe kellett bemásolnia innen a verseket.¹³ Tolnai emlékirata nyilván helytállóan rögzítette a megbízás tényét: ám a szerző, aki az egész szöveget erősen poentírozva és regényesítve építette föl, a részletekben nem túlságosan megbízható. Az itteni Arany-portré pedig leginkább az idegenkedés kifejezése, és a másoktól nagy embernek tartott Arany erősen kritikus bemutatása, amely erősen összefügg azzal a retorikai stratégiával, amely a saját személyiség kiemelésének és közép-pontba állításának van alárendelve, s mindez a sértettség, félreismertség állandó érzékeltetését is tartalmazza. Ezek után pedig az sem csodálható, hogy a kézirat felbukkanása újabb ellentmondást tárhat fel Tolnai narratív műveleteiben.

A fennmaradt s jelenleg Kolozsvárott őrzött kéziratot tanulmányozása¹⁴ ugyanis arról győzhet meg bennünket, hogy aligha csak a fiatal Tolnai lehetett – Arany mellett – a másik másoló. Hiszen több kéz is elkülöníthető itt. Első ránézésre (ezt egy későbbi, alaposabb vizsgálat még módosíthatja) ötször van váltás a lejegyzésben, ami négy másolót feltételez: Arany másolta a verseket a *Karácson éjtszakán* című versig, innen, *A lantos-tól* egy másik kéz vette át a munkát, majd az *E... G... naktól* (utóbb *Egressy Gábornak* címmel szerepelt a kiadásokban) ismét váltás van; a *Poétai receptet* más kéz másolja, majd a következő verstől, a *Magyar Misitől* ismét új másoló van, amely egészen a *Keveházáig* tart, ahonnan, *A hegedűtől* aztán újra Arany veszi át a feladatot. Ilyenformán a kötetben – úgy tűnik – Aranyon kívül négy másoló különíthető el. S mivel a másolásnak ugyanabba, az előre bekötött kötetbe kellett készülnie, erről tudnia kellett mindazoknak, akik egy bizonyos pontig másolták a verseket, s utána átvette tőlük a feladatot másvalaki. Azaz Tolnainak, aki bizonyosan részt vett a munkában, ezt az eljárást pontosan ismernie kellett – ám erről egy szót sem szolt az emlék-

iratban. Egyébként talán ezeknek a másolóknak sem lehetetlen az azonosítása: hiszen ha igaz az a feltevés, legalább munkahipotézisként, hogy a többi másoló is Arany tanítványai közül került ki (ezt Tolnai személye igen valószínűvé teszi), akkor Arany tanári munkájának dokumentációjából, a fennmaradt, Aranytól javított dolgozatokból nyerhető lenne annyi kontrollforrás az egyes személyektől, amelyeket már össze lehetne vetni a kéziratok kötetével. A kritikai kiadásnak az Arany tanári működését dokumentáló kötete éppen az 1851 és 1854 közötti évekből húsz dolgozatjavításról tud (mindet a nagykőrösi Arany János Emlékmúzeum őrzi, amely ugyan mára múzeumi rangját elvesztette, de gyűjteménye megmaradt).¹⁵ Tolnai (Hagymási) Lajos bizonyítványát is Arany állította ki, s ebben írásbeli dolgozatainak külalakját az „elegans” szóval minősítette (a bizonyítvány latin nyelvű).¹⁶ Ez az értékelés tökéletesen összhangban van a másolás feladatával (s azokkal a szavakkal, amelyeket Tolnai az emlékiratban Arany szájába adott) – s könnyen lehet, hogy érdemes volna újból átnézni Arany dolgozatjavításainak a teljes anyagát, hiszen a kritikai kiadást annak idején Arany János sorai érdekelték, ám most éppen a dolgozatírók kézírása lenne érdekes, hiszen ezáltal megtalálhatnánk a másolásra kiválasztott összes személyt, vagy legalábbis talán elkülöníthetnénk Tolnai Lajos fiatalkori kézírását a többiekétől.

Tolnai pontatlansága, amelyet ebben a szerencsés esetben a filológiai tények tesznek világossá, aligha véletlen, s nem kizárólag a felejtés mechanizmusaival magyarázható. *A sötét világ* retorikai stratégiájához nem tartozott hozzá a minél pontosabb felidézés s a lehetőleg ellentmondásmentes narráció. Tolnai ugyanis regényszerűen poentírozott, s egy előre meghatározott alakteremtés jegyében hozta létre szövege szereplőit – még akkor is, ha valódi néven szerepeltette őket, s ezzel mintegy a hitelesség látszatával ruházta föl emlékező passzusait. Voltaképpen itt sem tett mást, mint amit regényeiben, ahol a kulcsregényre emlékeztető eljárással tette azonosíthatóvá egyes, fiktív névvel ellátott karaktereit, s ezzel váltott ki viharos, nem ritkán elutasító fogadtatást.¹⁷

Tolnai retorikai stratégiája, amely meghatározta ennek az esetnek a leírását, az Aranyra vonatkozó egyéb részek összefüggésében érthető meg. Tolnai ugyanis folyamatosan és tendenciaszerűen ambivalens szerepet szánt Aranynek az emlékiratában – s ennyiben is regényhőssé avatja. A kisebbrendűségi érzés, amely együtt jár Arany költői nagyságának az állandó, de nem teljesen őszinte elismerésével, keveredik a diákkori sértettség nem múló érzésével – Tolnai ugyanis nem felejt el hangsúlyosan szóba hozni, hogy

egykori tanára nem őt tartotta a legtehetségesebb diákjának. Ebből a kettősségből fakad a szöveg sajátos, fel nem oldott belső feszültsége: az Aranyhoz fűződő, tényszerűen rögzített események nincsenek összhangban az ehhez hozzákapcsolt értelmező mozzanatokkal. Már a fentebbi részlet kapcsán is ezt érzékelhetjük: Tolnai talán azért nem írta le azt, amiről feltétlenül tudnia kellett (hogy ugyanis nem ő volt a *Kisebb költemények* nyomdai példányának egyedüli másolója), mert saját magának a kiemelése fontos volt neki. Csak így tudta érzékeltetni azt, hogy miközben ő komoly szolgálatot tett Aranynak, tanára ezt nem értékelte megfelelően. Azaz az egész megbízás kettős fénytörésbe kerülése szempontjából lényeges annak sugallása, hogy őt Arany nem egyszerűen megtisztelte a feladattal – ahogyan ezt a szöveg első közelítésben állítja is –, hanem inkább kihasználta. S ilyenformán Arany az a gesztusa is, hogy a tőle tiszteletdíjat elfogadni nem akaró gimnazistának a Tomori Anasztáz alapította pályadíjból kívánta megjutalmazni (az öt aranyból hármat ítélve Tolnainak!), majdhogynem sértésszámba menő alamizsnaként tételeződik:

„Növelte ezt a szerencsétlenség, hogy Arany – mivel csakugyan nem fogadtam el a másolásért semmit – azzal akart erőnek erejével megjutalmazni, hogy Tomori Anasztáz ötaranyas pályadíjából hármat, *tekintettel szegénységemre* (jó köpönyeg ez!) nekem ítélte; kettőt adott nagy magasztaló dicséret mellett Szilády Jánosnak.

Engemet tehát a *másolás* és *szegénység* ütött poétává.

A részvét és a nyomor.

Mankó. Jó két mankó.”¹⁸

Tolnainak ezekben a soraiban föl sem merül egy olyan utólagos értékelés lehetősége, amely a pályadíj odaítélését tapintatos gesztusnak, s az indoklást pedig finom, a dolog lényegét elhallgató s kettejük titkává avató közlésnek fogta volna föl. Pedig Arany oldaláról – amit egyébként Tolnai meg sem kísérel rekonstruálni vagy kikövetkeztetni – ez akár így is érthető lenne. Az a megoldás, hogy Tolnai meg sem próbálja empatikusan megadni a saját igazság lehetőségét egy tőle teremtett, nem rokonszenves figurának, ismerős lehet regényírói világának ismeretében: regényhősei éppen azért tűnnek rikító és egyoldalú színekkel megrajzolt papírosfigurának, mert minden cselekedetüket és motivációjukat csak a regényíró-narrátor nézőpontjából lehet megítélni – s bizonyos értelemben ez magyarázza, miért is tűnhetett a későbbi recepcióban Tolnai nagy szatirikusnak, hiszen ez a retorikai stratégia legfőljebb a szatirikus ábrázolásnak kedvezett.¹⁹ *A sötét világban* felbukkanó, Arany János névre hallgató szereplő ebben az értelemben tehát inkább

regényhősnek tekinthető, s nem egyszerűen csak az emlékezés tárgyának, s a rávonatkozó, egyébként nem érdektelen információk sem életrajzi dokumentumok: mindez a szöveg középpontjában álló, felnövesztett és abszolutizált személyiség erőterében megmutatkozó egyik viszonyulás kifejeződése.²⁰ Ennek kifejeződése, hogy Tolnai úgy rögzíti futólag mindazt, amit a nagy költő – állítólag – neki mondott az irodalomról, mintha az Arany szemléletét *általában* jellemezné, s ha neki nem említett valamit, akkor az még nem volt jellemző Aranyra; az föl sem merül ezekben a sorokban, hogy csak *neki* nem beszélt valamiről:

„Tompáról, Petőfiről ekkor még nem szólt.

Elragadtatással beszélt azonban Jókairól, kinek csodálatosan szép nyelvét, fantáziáját rendkívül dicsérte. Jósika, Eötvös, Kemény nem kerültek szóba.

Gyulai Pál nevét ekkor még nem hallottam, pedig ebből lett a legmakacsabb Arany-bámuló.

Hol élt ebben az időben? Nem tudom. Bizonyosan fejlődött valamelyik gróf mellett.”²¹

A legárulkodóbb persze a Gyulaira tett célzás – mert az kizárólag Tolnai akkori tájékozatlanságát mutathatja, hogy ő akkor nem ismerte a nevét, de ez se azt nem bizonyítja, hogy Gyulai ekkor nem volt fontos Aranyhoz az ismerősei között, sem azt nem, hogy ő még ekkor nem tartozott Arany – úgynevezett „bámulói” közé. Arról már nem is beszélve, hogy Tolnai szerint Arany „ekkor még” nem beszélt Petőfiről – miközben a Tolnai kezében is megforduló *Kisebb költemények* anyagában fontos kompozíciószervező elem volt a Petőfire való emlékezés.²² Ám *A sötét világnak* ez a részlete egyáltalán nem engedi érvényesülni a jelenségek másféle, finomabb értelmezését, éppen a szöveg narrátorának határozott, egyirányú retorikai stratégiája miatt.

Hasonló megoldás figyelhető meg akkor, amikor Tolnai saját prózáirói pályakezdését akarja inszceniózni. Ez sem volt független Aranytól, hiszen Tolnai a pályakezdés pillanatát is egy Aranyhoz kötötte – a leírásból egyébként az is kiderül, hogy ez a látogatás talán nem is valamilyen kivételes eset, hanem inkább ismétlődő alkalom volt. Érdekes hosszabban idézni a vonatkozó részletet:

„Gondolom, verset vagy dohányt vittem Aranyhoz. Egyiknél mindig igen szigorú volt, különösen irányomban, a másik cikknél valamit szívesen elnézett.

Felesége – egy kitűnő műveltségű, jó magyar asszony – olyankor, ha régi ismerős kereste fel férjét, be-beszokott tekinteni a szerkesztői irodába.

Hives, őszi, esős idő volt vagy kora tavaszi – csak azt tudom, hogy hideg volt. Egyetlen, szép leányuk, Juliska is odabent ült atyjánál, ki szellemes, élénk leányát határtalanul szerette.

Én valami nagykőrösi hangversenyt beszéltem el, melyen Aranyné igen jóízűeket nevetett.

– Jaj, lássa, édes Tolnai, mért nem írja le ezeket, Fodornét, Vargánét, a Vajkó leányokat, Mészáros Zsuzsikát, a Szentpéteri leányokat, a Gabodi kisasszonyokat? Ezeket maga jól le tudná írni.

Juliska hangosan kacagott, tapsolt és biztatott, hogy írjam le ezt a hangversenyt.

Aranyra néztem, hogy mit csináljak.

– No, próbálja meg – mormogá mosolyogva.²³

Ennek a kis epizódnak több figyelemre méltó tanulsága is lehet. Először is a folytatása: Tolnai ugyanis – állítása szerint – ezután írja meg az itt elmesélt történetet, amelyet Arany azonnal közöl is a lapjában. Ez természetesen úgy kerül elő *A sötét világ* szövegében, mint a narrátor kétségbevonhatatlan, nagy tehetségét megerősítő mozzanat, azaz Arany, miközben folyamatosan távolságot tartó, Tolnait nem tanítványként és híveként kezelő személyként tételeződik, mégiscsak irodalmi tekintélynek bizonyul. Az ábrázolásban megmutatkozó szemléleti ellentmondást – hogy tudniillik Arany akkor segítője vagy hátráltatója volt-e a narrátor kiváló irodalmi teljesítményének – Tolnai nem oldja fel, hacsak úgy nem, hogy beleérthetjük a szövegbe azt a kimondatlan intenciót, lám, a másoktól, de nem tőle csodált Arany is kénytelen fejet hajtani az ő tehetsége előtt. Ez a nem szándékolt, de több helyen jól felismerhető lélektani alaphelyzet Tolnai egész viszonyulását megmagyarázza *A sötét világ*-ban: egyfelől a kisebbrendűségi érzés és a nyilvánvaló diákkori sértettség (hiszen Arany nem őt tartotta a legtehetségesebbnek diákjai közül), másfelől pedig Arany dicséretei mint öngigazolások.²⁴ Hiszen ha a leírt esemény deskriptív magját nézzük (s amennyire lehet, elvonatkoztatunk a beállításban és kommentárban rejtező ítéletektől), akkor voltaképpen arról van szó, Arany biztatta Tolnait a prózaírásra, s az ő ösztönzése indította el az írókat abba az irányba, amely saját megítélése szerint is a legfontosabb s legsikeresebb műneme lett. Csakhogy Tolnai ezt nemhogy kimondaná, hanem inkább minden létező módon gyöngíteni igyekszik. Még az is ennek szolgálatában áll, hogy a biztatás első kimondását nem Arany, hanem a felesége és a lánya szájába adja, illetve nekik tulajdonítja, s Aranynak így csak a tudomásulvétel és a megerősítés szerepe jut. Ez persze nem jelenti azt, hogy az itt leírt esemény nem játszódhatott vol-

na le ilyenképpen: az, hogy Tolnai szerint Ercsey Julianna és Arany Juliska bejártak a szerkesztőségbe, s véleményt nyilvánítottak irodalmi kérdésekben, s ezt Arany akceptálta, kiválóan harmonizál annak a közös szellemi műhelyt feltételező, szoros családi együttműködést feltételező jelleggel, amelyet legutóbb az Arany László neve alatt megjelent népmesegyűjteményt kiadó folkloristák, Gulyás Judit és Domokos Mariann írtak körül, s aminek következtében ők már az „Arany család mesegyűjteményé”-ről tartották indokoltnak a gondolkodást, s nem egyszerűen „Arany László mesegyűjteményé”-ről beszéltek.²⁵

Tolnai mindazonáltal elmellőzi annak a ténynek a közlését, hogy ő maga hányszor és milyen művekkel volt Arany lapjának a szerzője, itt csak egyetlen írásának, *A lutris mesternek* a megjelenésére utal, mintha ez lett volna az első és egyetlen írása itt.²⁶ Pedig a valóságban egyáltalán nem volt mellőzve a *Szépirodalmi Figyelő*-ben: 1861-ben hét verse jelent meg itt, hat az elbeszélése megjelenése előtt, s egy utána.²⁷ Persze, ha ezt a tényt valamilyen formában beillesztette volna a szövegébe, kevesebb hitele lett volna az Arany lapszerkesztői gyakorlatát bíráló szavainak, amellyel pedig bevezette saját prózairói indulásának elmondását:

„Búsan látta a nagy költő, hogy lapot, és éppen jó lapot szerkeszteni, amilyenről az ő klasszikus lelke álmodott: nálunk még most képtelenség.

Bizony a Figyelő néhány kitűnő cikken kívül – amit vagy maga Arany írt, vagy Erdélyi János – sok gyenge zöldséget árult. Ez tagadhatatlan tény.

Főképp a Figyelő utolsó számai voltak meglehetősen közepesek.”²⁸

Nyilván az egységes szerkesztés hiányával s a folytatásokban való közléssel is összefügg, hogy Tolnai még akkor sem kapcsolódott vissza önművein (vagy éppen önkritikusan) ehhez a határozott elmarasztaláshoz, amikor saját lapalapításáról beszél; pedig amikor Marosvásárhelyen létrehozta saját folyóiratát, az *Erdélyi Figyelőt*, a lap programját majdnem ugyanazon elvek mentén határozta meg, mint Arany a *Szépirodalmi Figyelőjét*, s Tolnai ekkor név szerint hivatkozott Aranyra mint előképre. Sőt, a lapban Arany több művét is újraközölte – alighanem egyébként Arany László közvetítésének is köszönhetően, de aligha Arany János ellenére vagy tudta nélkül –, ám mindezen tényekről *A sötét világban* egy szót sem ejtett.²⁹ Ekkor is és majdan budapesti lapalapításakor is (az *Irodalomról* külön fejezetet írt a művében) szinte ugyanazokba a nehézségekbe ütközött bele, amelyeket korábban Aranyra rótt föl, s akkor persze saját magát sokkal inkább áldozatnak látta.³⁰ Arany folyóirata esetében azonban korántsem bizonyult ilyen empátiakusnak. Aranyról szólván szinte jellemhibának képes beállítani a szer-

kesztéstől való visszahúzóását, s felrója neki, hogy nem vált vezérévé a magyar irodalomnak, amely ilyenformán „erdélyi stréberek színtere” lett. S mindezt még az önzés és a pénzéhség vádjával is megtetézi:

„Bűn-e, hogy csak magát szerette?

Nem lett volna-e nagyobb dicsőség, ha ahelyett, hogy gyűjtötte a száz- ezreket (isten csudája, hogy ezt olyan író tette, aki Nagykőrösön nyomorgott, és a Pipa utcában a honoráriumokat nem tudta fizetni), nagy tehetségével irányt ad az irodalomnak, jellemet, tisztességet; a hitvány nepotizmus helyett férfias függetlenséget – amire tökéletesen képes volt.”³¹

Persze ezek a mondatok már önmagukban is tartalmaznak egy szem- betűnő ellentmondást (azaz nemcsak igaztalanok, hanem logikátlanok is), hiszen egy egykor „nyomorgó” írótól miért lenne meglepő, ha megpróbál- na immár nyugodtan pénzt gyűjteni... Az Arany egész pozícióját elmarasz- taló ítéletben Tolnai arra sincs tekintettel, amiről pedig biztosan tudnia kel- lett (Arany lányának, a Tolnaitól is ismert Juliskának az elvesztése), s fel sem tételezi azt, hogy ezenkívül is lehettek olyan okai Aranynak, amely miatt meghozta ezt a döntést, s amely miatt tartotta magát ehhez. Sokatmondó kortörténeti adalék, hogy Aranynak a 60-as években kezdődő visszahúzó- dását értelmezhetette valaki gögként és a közösségi feladattól való megfutás- ként, miközben ma már ismerjük azokat a megrázó pszichológiai és egész- ségi tényezőket, amelyeket Arany feltétlenül el akart rejteni a külvilág elől – más oldalról persze Tolnai semmiféle megértésről nem árulkodó vádjai azt is bizonyíthatják, ez az akció mind Arany, mind a családjá részéről meny- nyire sikeresnek bizonyult.³²

Az Arany kapcsán követett elbeszélői stratégia Tolnai egyéb megoldá- saiban is érvényesül, leginkább Gyulai Pál ábrázolásában. Gyulai esetében még inkább megmutatkozik az eredendő kettősség, s ezt még csak nem is fékezi a nagyság elismerésének kötelező retorikája, mint Aranynál: Gyulai egyfelől ősellenségként és eredendő gonoszságtól vezérelt figurának mutat- kozik, másfelől viszont a tőle érkező elismerő gesztusok rendre a narrátor írói és emberi nagyságának kétségbevonhatatlan bizonyítékai. Tolnai egyik, komoly sérelemként ábrázolt esete, a pesti egyetem magántanári címe kap- csán Barta János mutatta ki, hogy itt éppen nem Gyulai gonoszsága látszik: az komoly megtiszteltetés volt, hogy Tolnait kolozsvári doktorálása után a budapesti egyetem magántanárrá habilitálta (egyébként doktori értekezé- sét a *Budapesti Szemle* közölte).³³ A korabeli szabályozás azonban eleve azt tartalmazta, hogy aki a cím elnyerése után négy félévig nem él az órahir- detés lehetőségével, s nem tart előadást, annak automatikusan elévülnek a

jogai.³⁴ Tolnaival is ez történt, bár ez persze nem csodálható, hiszen marosvásárhelyi lakosként aligha tudott volna Budapesten előadásokat tartani. Amikor viszont már a fővárosba való visszatérése után 1885 elején megpróbálta újra érvényesíteni magántanári jogait, a bölcsészkar elutasította a kérelmet. S noha ekkor a negatív döntést megalapozó előterjesztést már valóban a korábban Tolnai ellen ellenséges lépéseket nem mutató Gyulai készítette, ennek is megvoltak a szakmai okai: hiszen Tolnai doktori értekezésének publikálása óta nem fejtett ki tudományos munkásságot, s marosvásárhelyi időszakát olyan botrányok kísérték, amelyeket a budapesti egyetemnek nem volt érdeke figyelmen kívül hagyni. Annál is inkább, mert mindezt nem ellensúlyozta egy jelentős irodalomtörténeti életmű.³⁵

Tolnai Gyulai-ellenes indulatai, amelyek már a fóbia szintjét is elérik, s az a törekvése, hogy mindent Gyulai eredendő jellemhibájával magyarázzon, aligha vehető komolyan. Pontosabban a tényekkel való szembesítés nélkül botorság lenne mindenesetül hitelt adni nekik – bár az okok, a lélektani mozgatórugók feltárása persze nem lenne teljesen érdektelen feladat. De ez esetben is célszerű felfigyelni arra, hogy ez az ellenséges és gonosz indulatokkal jellemezhető Gyulai inkább regényfigura, s ezt a beállítást lép-ten-nyomon ellenpontozza az, hogy ez az ellenszenves figura időről időre jelét adja megbecsülésének. Azaz Gyulai egyszerre lesz ellenség, s egyszerre lesz a narrátor nagyságának és irodalmi tehetségének méltányolója – s ha ez utóbbi szerepben jelenik meg, akkor a narrátor hozzá való viszonyulása rögtön egyneművé válik, s nem jelenik meg akár árnyalatnyi kétely sem abban, hogy Gyulainak ilyenkor, ha a narrátor írói kiváltságát dicséri, minde-
nestül igaza van. Ezért aligha véletlen, még ha korábban is a folytatásos közlés esetlegességeit hangsúlyoztam is, hogy *A sötét világ* utolsó fejezetében is felbukkan Gyulai, tehát valamiféleképpen a mű lezárásában is helyet kap. *A Kritikusaim* című fejezet – amelyet az 1994 előtti és utáni kiadások egyáltalán nem tartalmaznak – a narrátor és Erdélyi János kapcsolatát mondja el, s ebben Gyulainak epizódszerű, de teljesen semleges szerepet juttat a narráció:

„Pár évvel utóbb az Üllői úton a vállamra üt Gyulai Pál.

– Nézze és olvassa a Budapesti Szemle legújabb kefelevonatát. Itt, itt – a Pályákat. No, magát Erdélyi ugyan kidicséri.

Valóban úgy volt. A nagy esztétikus rendkívüli magasztalással emlékezett meg kötetemről. Korszakalkotónak mondott, és nyelvezetemet egy színvonalra emelte a legjobb magyar költőkével.”³⁶

Ez a passzus is igen árulkodó. Vizualizálása nem egyszerű, mert az olvasó – némi előismeret alapján – nehezen tudhatja elképzelni, hogy a közismerten igen kis termetű Gyulai miképpen csaphatott a vállára a kifejezetten megtermett Tolnai Lajosnak. De ez persze csupán aprócska adalék ahhoz, hogy a leírás minden elemét aligha kell valóságosan megtörtént eseményként felfognunk, s hát ez a mozzanat nem is ellenőrizhető. Nem úgy az Erdélyi-kritikára való utalás.

Erdélyi János nagy, korszakösszegző áttekintésében, a *Pályák és pálmák*-ban pontosan azonosítható, mely mondatokra utalt Tolnai. Alig néhány mondatról van szó, amely a tanulmány végén található, s amelynek nyilván retorikai funkciója is van: „S hogy szintén az új időszak költői közül, a forradalom utáni nemzedékből említsek valakit, csak Tolnai Lajos *Költeményeit* hozom fel. Írt gyönyörű költői elbeszéléseket, családi és genreképeket, dalokat oly kitűnő eredetiséggel nyelvben és bensőséggel érzésben, hogy igen érthetőleg van kifejezve benne a népköltészet jótékony hatása, a jövődőhöz való remény biztossága. Ez az út valósággal nem háládatlan.”³⁷ Ezek a sorok aligha tekinthetők többnek retorikai elismerésnél, hiszen semmiféle szövegelemzés, példaanyag vagy éppen összevetést megalapozó komparatív mérce nem szerepel itt, s mivel Erdélyi egyik kulcsfogalmának az alkalmazásáról (a „népköltészet”) van szó, ez inkább egy, az értekező fontos tendencia jelenkori relevanciáját bizonyítandó kerül elő, s nem Tolnai értékeléseként. Ezeket a sorokat elolvassván, nem érezheti úgy *A sötét világ* olvasója, hogy Tolnai pontosan és hitelesen foglalta össze az őt emlegető sorokat – s ez aligha csak azzal függ össze, hogy a szerző alighanem emlékezetből dolgozott, s az a magasztaló beállítás az ő memóriájában megőrzött olvasatáról árulkodik. Ez inkább szemléleti kérdés, *A sötét világ* emlékezeti mechanizmusának máshol is megfigyelhető eleméről van szó: Tolnai úgy bánik életének a tényeivel (a visszakereshető, ellenőrizhető emlékekkel éppen úgy, mint a mások számára megragadhatatlanokkal is), hogy minden a saját, felnövesztett és kritikátlanul szemlélt egyéniségének alárendelve mutatkozik fontosnak. Jelen esetben az a legfontosabb bizonyítandó állítás, hogy Erdélyi János – akiről korábban kijelentetik, hogy milyen fontos „esztétikus” – megdicsérte a verseit. Az már mindegy, vagy legalábbis másodlagos, hogy miért s milyen érvekkel – ezt kell az argumentáció során alátámasztani, s ha máshogy nem megy, akkor úgy, hogy Erdélyi tolla alá olyan dicséreteket kell adni, amelyet ő le nem írt („Korszakalkotónak mondott, és nyelvezetemet egy színvonalra emelte a legjobb magyar költőkével”).

S érdemes felfigyelni a Tolnai szövegében rejtőző, másik mozzanatra is, amelyet az író azonban nem poentíroz, pedig egyáltalán nem magától értődő. A hírről a narrátor magától Gyulaitól értesül, s Gyulai egy kefelevonatot mutat meg neki, azaz még egy megjelenés előtti állapotában hívja fel a figyelmét az őt dicsérő sorokra. Tehát külön ő figyelmezteti a szövegre az írot. Tolnai persze ezt a cselekedetet semmilyen módon nem akarja visszakapcsolni *A sötét világ* korábbi kijelentéseihez, nem akarja összehangolni ezt a – nevezzük néven – baráti gesztust az ősgonosz, megátalkodott Gyulai képével; még csak olyanformán sem, amelyre megett volna a módja, hogyha világossá teszi: ekkor még (a *Pályák és pálmák* 1867-ben jelent meg)³⁸ jóban volt Gyulaival, aztán meg már nem. Persze ha ezt megteszi, akkor gyengítette volna a kezdettől és eredendően intrikus Gyulai torzképét.

Tolnai művének ezek az elemei is jól mutatják, hogy az író mennyire regényszerűen szerkesztette meg saját emlékeinek a feljegyzésén alapuló memoárját. Ennek köszönhetően pedig az önéletrajzként való olvasásnak, a szöveg forrásként való felfogásának is csak akkor lehet relevanciája, ha az egész szöveg retorikai felépítését is beleszámítjuk az egyes személyek és situációk ábrázolásába, s ennek a státusznak a jelentőségét is megpróbáljuk megérteni a beállítások értelmezésekor. Ennek érzékeltetésére talán ez a két, máshonnan és sokoldalúan is ismert irodalmárról, Aranyról és Gyulairól szóló passzusok lehetnek a leglátványosabbak, de ez az eljárás máshol is tetten érhető. Csak egy példát említve: a szövegnek azokat a részleteit, amelyben a narrátor korábbi életének fordulópontján rendre utal a zsidósághoz való viszonyára, s az irántuk érzett meleg rokonszenvére, nem értjük jól, ha elfeledkezünk arról a tényről, hogy *A sötét világ*ot közreadó s Tolnainak állandó munkát adó folyóirat, a *Képes Családi Lapok* is zsidó kézben lévő orgánumnak számított (tulajdonosa Murányi Ármin volt),³⁹ s ezekkel a passzusokkal az író recens feladatot látott el, s munkaadójának tett gesztusokat. Tehát az a mozzanat, ahogy a györkönyi lakhelyüket leírta, aligha a gyermekkori benyomásokat rögzítette, hanem utólagos, az írás jelen idejének szóló értelemadást végzett el: „Egyik felől a reformátusok nagy temploma felségesen szóló harangjaival, másfelől a zsidók imaháza misztikus homályával, szüleim elcsüggedt lelkét valódi vigasztalással és őszinte reménnyel töltötte el.”⁴⁰

Tolnai regényének sajátos olvasatát is meghozták az utóbbi évek. Korábban alig bukkant föl, most viszont már szinte a szöveg alapvető érdekességévé vált az a többszörösen kifejtett szembeállítás, amely nyilván csak a mű bizonyos részeiben mutatkozik meg, s amely az „erdélyiek” és a „ma-

gyarországiak” közötti kulturális és mentalitásbéli ellenszenv kinyilvánításában jelenik meg. Ezt a jelleget – elsőként – már a regény első, kötetbéli kiadásakor fontos elemként azonosította Bözödi György,⁴¹ s legutóbb Markó Béla egynéhány évvel ezelőtt megjelent esszéjében egyenesen ezen, a jelenleg más körülmények hatására, de ismét jelenlévő fenomen történeti alapszövegeként hivatkozott Tolnai regényére.⁴² S nem joggal. Ennek a viszonylatnak mindkét oldala komoly hangsúlyt kap a műben, s az előbb már érintett Gyulai-kép is ennek a tágabb ábrázolási tendenciának a részeként fogható fel: a Magyarországra áramló „erdélyiek”, ez a csupán néhány névvel jellemzett értelmiségi csoport (Gyulai Pál, Szász Károly, Salamon Ferenc, Szilágyi Sándor) úgy tűnik föl, mint a magyar irodalom nemzeti jellegét veszélyeztető, minden kulturális és közéleti pozíciót magának megszerző idegen elem; Tolnainál egy helyütt még azt is megleljük, hogy e minőségükben az „erdélyiek” veszik át azt a szerepet, amelyet jóval gyakrabban a „zsidó” szokott betölteni az ilyesféle eszmefuttatásokban. Az antiszemitizmussal egyáltalán nem vádolható Tolnai úgy érezte, korának magyar irodalmi élete idegen befolyás alá került, csak szerinte mindezt az Erdélyből érkező írók okozták:

„Amint ma egész irodalmunk zsidó – lustaságunk folytán akkor erdélyi stréberek színtere lett –, mert bután nézte egész Magyarország, hogy egyikét élelmes, kis szabású poéta vezérszerepre törjön a Kölcseyek, Kazinczyak földjén.”⁴³

Ez a beállítás – amennyire ez megítélhető – társtalan a 19. század második felében, s a személyes elfogultságon túl látványos példája annak is, hogy a „hazai” és „idegen” dichotómiájának lehetséges volt a korszakban nem etnikai alapozású képviselője is. S ezt Tolnai nem esetlegesen pendítette meg, hanem egy másik viszonylatot is felrajzolt hozzá, azaz általános világ- és közérzetmagyarázattá avatta. Ehhez Tolnai marosvásárhelyi időzésének leírása adta az apropót: az ezt az időszakot leíró fejezetekből az derül ki, hogy az igazi erdélyiek nem fogadják el a nem közülük való, magyarországi személyeket, különösen, ha az náluk tájékozottabb, műveltebb és kiválóbb; s ez nem is csodálható, mert hiszen provinciálisak és bárdolatlanok. Tolnai teljes mértékben érzéketlen maradt azokra a helyi szokásokra és tradíciókra, amelyek kondicionálták a marosvásárhelyi mentalitást, beleértve a hitéletet is, s ezekhez a jelenségekhez olyan fölényérzettel viszonyult, amely önmagában is visszatetszést szülhetett. Az író – ez a tőle leírt szituációkból is kitűnik – meg sem kísérelt megfelelni annak a szerepnek, amelyet a környezete egy „jó pap”-tól elvárt volna (gondoljunk csak ar-

ra, hogy református lelkészként újszülött gyermekéhez „egy tisztességes zsidó házaspárt” kért föl keresztszülőnek,⁴⁴ vagy éppen egyik haragosát, Nemes Ödönt a nyílt utcán verte meg, s alighanem brutálisan).⁴⁵ Konfliktusainak a sorozata, amelyet egyoldalúan és minden önkritikát mellőzve, méltatlan szenvedéstörténetként ír le, ezek után szinte természetesebbek voltak, mert nem egyszerűen környezete gonoszságából, hanem inkább a gyökeresen eltérő kulturális normarendszerek létéből következtek.⁴⁶

A sötét világ igen tanulságos olvasmány az 1870-es, 1880-as évek magyar irodalmi élete szempontjából. Nem azért, mintha túlságosan sok konkrétumot tudhatnánk meg Tolnaitól az ekkori irodalmiság mibenlétéről vagy éppen az újabb nemzedéki szervezkedések részleteiről. Éppen az az igazi információ, hogy mi mindenről nem esik szó ebben a regényszerű emlékiratban, mennyi mindenről nem látszik tudni a narrátor. Miközben ugyanis nyíltan vagy rejtetten folyamatosan kritizálja a korabeli irodalmi intézményrendszert – szerinte – maffiaszerűen, nepotista módon irányító írói kört (kiemelten persze Gyulai Pált és csak kicsivel óvatosabban Arany Jánost), alig-alig veszi észre azokat az új kezdeményezéseket, amelyek szintén polemikusan (de sokkal inkább esztétikai alapokon) kérdőjelezik meg a domináns irodalmi értékrendet. Tolnai ugyanis egyrészt részletesebben szól az 1870-es évek tragikus sorsú, derékba tört pályát befutó nemzedékének bizonyos tagjairól (Zilahy Károlyról beszél a leghosszasabban, inkább futólag említi Bajza Jenőt és Toldy Istvánt), de például szemébe sem tűnik Asbóth János vagy Reviczky Gyula. Ez utóbbiaknak a nevét sem írja le. S a sort még lehetne folytatni: Mikszáth csak néhány névsorában bukkan föl említésképpen, de Justh Zsigmond vagy Petelei István még így sem ötlük Tolnai Lajos szemébe. Saját nézőpontjából mindezek a szerzők s epikai kísérleteik nem is léteztek, még csak elhárítandó próbálkozásként sem bizonyultak érdekesnek. Ez is jól mutatja, hogy Tolnai szembenállása a Gyulai-féle érdekcsoporttal igen kevésbé volt hagyományértelmezési vagy poétikai gyökerű ellentét: személyes averziók és – vélt vagy valódi – sérelmek hiperbolikusan felnövesztett következményét tárgyiasította az író egy önéletrajzi háttérű narráció keretében, s amit ebben a szerkezetben ki tudott fejezni, az csak a mindent elöntő, igen kevésbé kontrollált indulat miatt tűnhetik valamiféle „társadalomkritikus” vagy éppen „realista” módszer következményének... Hogy azt a két fogalmat említsem, amelyet a Tolnait újrafelfedező és kanonizálni akaró néhány, a *Nyugathoz* kötődő szerző (mint például kezdeményezőként Ady, majd később Móricz Zsigmond és Németh

László) alkalmazott az íróra – alighanem jogtalanul értékelve túl epikai újszerűségét.

A sötét világ jelentősége talán éppen abban áll, hogy mindezt kétségtelessé teszi – persze csak akkor, ha hajlandók vagyunk regényszerűsége mellett fölfedezni történetvezetésének, értékrendjének és ítéleteinek nem tisztán dokumentumként, hanem a középpontjába helyezett, túlnövesztett személyiség kivételéseként való értelmezhetőségét is.

JEGYZETEK

¹ Tolnai Lajos, *Új föld, új szerencse*. Az előszót írta Hites Sándor, Budapest, Reakció, 2018. A kötetéről recenzió: Vaderna Gábor, *A modernitás veszélyei* (Tolnai Lajos: *Új föld, új szerencse*), *Élet és Irodalom*, 63. évf. (2019), 11. sz. (márc. 14.), 21.

² Tolnai Lajos, *A sötét világ*. Regény, [Bp.], Athenaeum, 1942. A könyv első kiadásának visszhangjából lásd még Martinkó András, Tolnai Lajos: *A sötét világ*, *Diárium*, 4. évf. (1943), 2. sz., 46–47; Paku Imre, *A sötét világ*, *Pásztortűz*, 29. évf. (1943), 2. sz. (febr. 15.), 95–96.

³ A legnagyobb hatással: Tolnai Lajos, *A sötét világ*. Regény, kiad. Dávid Gyula, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1955.

⁴ Tolnai Lajos, *A sötét világ = Századvég*, II. köt., kiad. Szalai Anna, Budapest, Szépirodalmi, 1984 (Magyar Remekírók), 5–216.

⁵ Uo. 1160.

⁶ Barta János, *Egy különös író sötét világa* (Számvetés Tolnai Lajos körül) = *Uő., Klasszikusok nyomában: Esztétikai és irodalmi tanulmányok*, Budapest, Akadémiai, 1976, 333–373. A tanulmány először 1963-ban jelent meg.

⁷ Dávid Gyula, *Tolnai Lajos Marosvásárhelyen (1868–1884)*, Bukarest, Kriterion, 1974. A kötetéről született fontos recenzió: Barta János, Dávid Gyula: Tolnai Lajos Marosvásárhelyen (1868–1884), *ItK*, 79. évf. (1975), 5–6. sz., 706–712.

⁸ Tolnai Lajos, *A sötét világ = Régi magyar regények II.*; Asbóth János, *Álmok álmodója*; Reviczky Gyula, *Apai örökség*; Tolnai Lajos, *A sötét világ*, a szöveget gondozta, a magyarázatokat és az utószót írta Szilágyi Márton, Budapest, Unikornis, 1994 (*A magyar próza klasszikusai* 20.), 201–369. A továbbiakban a tanulmány idézetei ebből a kiadásból valók.

⁹ Ahogyan a kötet utószavában olvashatjuk: „A kötet kiadásánál a Dávid Gyula által közreadott 1955-ös (Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó Marosvásárhely) szöveget és jegyzeteket vettük alapul. A jegyzetek összeállításában legki-

vált *A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság levelesládája* (Sajtó alá rendezte és kiadta Marosi Ildikó. Bukarest, Kriterion Kiadó, 1973) c. kiváló irodalomtörténeti kiadványra támaszkodtunk.” Tolnai Lajos, *A sötét világ*. Regény, kiad. Sebestyén Mihály, Marosvásárhely, Mentor, 2004, 217. Azaz a kiadás még csak a Szalai Anna 1984-es kiadása végrehajtotta korrekciót sem érvényesítette.

¹⁰ Gergely Gergely, *Tolnai Lajos pályája: Egy fejezet a magyar regény történetéből*, Budapest, Akadémiai, 1964 (Irodalomtörténeti könyvtár); Barta János, *i. m.* (1976), 361–373; Dávid Gyula, *i. m.* (1974.)

¹¹ Dávid Gyula, A nagykörösi mester és tanítványa (Arany János és Tolnai Lajos), *Látó*, 28. évf. (2017), 3. sz., 18–30.

¹² A kolozsvári Arany-kötet jelzete: Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár (Kolozsvár), Kutatási és Különgyűjteményi Osztály, Mss. 337.

¹³ Tolnai Lajos, *i. m.* (1994) 237.

¹⁴ A kéziratot filológiai jelentőségéről és a felhasználásával járó interpretációs lehetőségekről lásd Szilágyi Márton, „van ott sokféle faj”: Arany János Kisebb költemények című, 1856-os kötetének keletkezése, *It*, 98. évf. (2017), 4. sz., 450–466; Uő., *Arany János kötet szerkesztési gyakorlata és a Kisebb költemények* (1856), Erdélyi Múzeum, 80. köt. (2018), 3. füzet, 1–12.

¹⁵ Vö. Arany János, *Hivatali iratok 1. Nagyszalonta – Nagykörös – Budapest (1831–1865)*, s. a. r. Dánielisz Endre – Törös László – Gergely Pál, Bp., Akadémiai, 1966 (Arany János Összes Művei XIII. kötet) [a továbbiakban: AJÖM XIII.], 488–490.

¹⁶ AJÖM XIII. 208–209. A jegyzetek ugyan számon tartották azt, hogy Tolnai tisztázta le Arany kézirateit (ennek kapcsán *A sötét világra* hivatkoznak is), de kísérletet sem tettek arra, hogy kiderítsék, voltaképpen mit is másolt és milyen céllal. Lásd uo. 514.

¹⁷ Erre idéz példát Barta János *i. m.* (1976) 367–368.

¹⁸ Tolnai Lajos, *i. m.* (1994) 239. Kiemelések az eredetiben.

¹⁹ Tolnai ezen regényírói vonásáról lásd részletesebben Barta János, *i. m.* (1976) 358–361. A korábbi szakirodalomból fontos megemlíteni [Rónay György], *Az olvasó naplója, Vigilia*, 21. évf. (1956), 10. sz., 552–555.

²⁰ Ezért aztán nem meglepő (bár talán csak a szerkesztés véletlene), hogy az Arany emberi és költői egyéniségét a rávonatkozó emlékezések tükrében ábrázolni kívánó szöveggyűjtemény nem is vette föl Tolnai Aranyra vonatkozó emlékeit: „...az ő imádott Arany bácsija...” *Szemtanúk és örökösök – Arany Jánosról*, szerk. Górász Péter – Hansági Ágnes – Kiss A. Kriszta, [Balatonfüred], Balatonfüred Városért Közalapítvány – Balatonfüred Város Önkormányzata, 2018 (Tempevölgy könyvek 27.).

²¹ Tolnai Lajos, *i. m.* (1994) 238.

²² Erről lásd Szilágyi Márton, *i. m.* (2017) 464.

²³ Tolnai Lajos, *i. m.* (1994) 261.

²⁴ Tolnai kritikai írásaiban az Arany-ellenes kirohanások más szerkezetben jelennek meg persze; ezeknek a „publicisztikus bíráló szitkozódó, személyeskedő válfajára” jellemző írásoknak az értékelésére lásd Németh G. Béla, *A magyar irodalomkritikai gondolkodás a pozitivizmus korában: A kiegyezéstől a századfordulóig*, Budapest, Akadémiai, 1981 (Irodalomtudomány és kritika), 353–356. Tolnai kritikai írásainak erre a jellegére egy baráti hangnemű magánlevélben Arany László is felhívta a figyelmet Tolnai Tompa-tanulmánya kapcsán, amely dolgozat egyébként Tolnai doktori értekezése is volt, s amelyet a *Budapesti Szemle* publikált: „Merev támadás, nem ítélet. Magas mérték alkalmazva, hogy kisebbnek lássék a költő.” *Arany László Tolnai Lajosnak*, Budapest, 1878. ápr. 4. = *Arany László válogatott művei*, s. a. r. Németh G. Béla, Budapest, Szépirodalmi, 1960 (Magyar Klasszikusok), 489. Az Arany-ellenes kirohanások általánosabb irodalomtörténeti értékelésére: Sós Margit, *Arany János irodalmi ellenzéke*, Pécs, 1933 (Specimina dissertationum Facultatis Philosophicae Regiae Hungaricae Universitatis Elisabethinae Quinqueecclesiensis). Ennek a könyvnek – nem méltánytalanul – szigorú, de azért meglehetősen értetlen és indulatos recenziója: Császár Elemér, Arany János és Gyulai Pál egy fiatal hölgy torzító tükrében (Sós Margit: *Arany János irodalmi ellenzéke*), *Budapesti Szemle*, 231. köt. (1933) 671. sz., 118–120.

²⁵ Domokos Mariann – Gulyás Judit, *Az Arany család kézíratos mese- és találgatógyűjteményének, valamint Arany László Eredeti népmesék című művének keletkezés- és fogadtatástörténete = Az Arany család mesegyűjteménye: Az Arany család kézíratos mese- és találgatógyűjteményének, valamint Arany László Eredeti népmesék című művének szinoptikus kritikai kiadása*, szerk. Domokos Mariann – Gulyás Judit, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Központ – Universitas – MTA Könyvtár és Információs Központ, 2018, 9–144.

²⁶ A lutris mester, *Szépirodalmi Figyelő*, 2. évf. (1862) 26. sz. (máj. 1.), 409–415.

²⁷ Itt közölt versei: Virág Lidi, *Szépirodalmi Figyelő*, 1. évf. (1861), 23. sz. (ápr. 10.), 366; *Az öreg ur*, 1. évf. (1861) 28. sz. (máj. 16.), 445–446; *Hunyady Mátyás*, 1. évf. (1861), 41. sz. (aug. 15.), 649; *Attila temetése* (Hun mondák szerint), 1. évf. (1861) 47. sz. (szept. 26.), 744–745; *Nem hagylak el*, 2. évf. (1861) 7. sz. (dec. 19.), 109; *A kuvik*, 2. évf. (1862) 12. sz. (jan. 23.), 185; *A régi szerető*, 2. évf. (1862) 24. sz. (ápr. 7.), 377.

²⁸ Tolnai Lajos, *i. m.* (1994) 261.

²⁹ Ezt részletesen Dávid Gyula elemezte: Dávid Gyula, *i. m.* (2017) 26–29.

³⁰ Vö. az *Egy új Athenaeum* című fejezettel: Tolnai Lajos, *i. m.* (1994) 330–334.

³¹ Tolnai Lajos, *i. m.* (1994) 250.

³² Arany egészségi állapotáról lásd Pál Endre, Arany János betegségei, *It*, 68. évf. (1986) 2. sz., 316–337.

³³ Tolnai Lajos, Tompa Mihály költészete, *Budapesti Szemle*, 18. köt. (1878) 35. sz., 27–86.

³⁴ Tolnai az 1880–81-es tanév első félévében hirdetett előadást („A XIX. század epikus költészete”), de ezt aligha tartotta meg: Persián Kálmán, A magyar irodalomtörténet a budapesti egyetemen, *It*, 2. évf. (1913) 405–414. Az adat: 409.

³⁵ Barta János, *i. m.* (1976) 366–367.

³⁶ Tolnai Lajos, *i. m.* (1994) 368.

³⁷ Erdélyi János, Pályák és pálmák = Uő., *Irodalmi tanulmányok és pályaképek*, s. a. r. T. Erdélyi Ilona, Budapest, Akadémiai, 1991 (A magyar irodalomtörténetírás forrásai 14.), 447–471. Az idézet: 470.

³⁸ *Budapesti Szemle, Új folyam*, 7. köt. (1867) 21. sz., 38–67.

³⁹ Róla lásd a következő életrajzi szócikket: *Magyar Zsidó Lexikon*, szerk. Ujvári Péter, Budapest, Magyar Zsidó Lexikon kiadása, 1929, 623.

⁴⁰ Tolnai Lajos, *i. m.* (1994) 216.

⁴¹ Böződi György, Tolnai Lajos önéletrajza, *Termés*, 2. évf. (1943) Tavasz, 69–72.

⁴² Markó Béla, Miért nincs, ha van: Az Erdély-kép változásairól, *Mozgó Világ*, 42. évf. (2016) 7–8. sz., 87–94.

⁴³ Tolnai Lajos, *i. m.* (1994) 250.

⁴⁴ Uo. 301.

⁴⁵ „Biz azt úgy szedték fel.” Tolnai Lajos, *i. m.* (1994) 307.

⁴⁶ Tolnai marosvásárhelyi konfliktusainak a szembesítése egyéb forrásokkal: Dávid Gyula, *i. m.* (1974).

Patkó Éva

SVÁJCI TÚRA

Svájc a pontosan járó órák országa: karórák, templomtornyok, vasúti állomások óraszerkezetei rendíthetetlenül mutatják a jelent több száz kilométeres távolságban is mindig egyformán. Thomas Mann idejében is ezzel a megnyugtató precizitással ketyegtek az órák. Kilchbergi háza emeleti ablakából nézte a megbízható menetrend szerinti komp oda-vissza hullámútját, a túloldal messzeségében katonásan sorakozó hegyormokat, a hajnali tejesember kapu előtt megpendített biciklicsengőjén a miniatűr svájci zászlót. Az emlékházban ugyanez a megnyugtató rend. A szigorú apa kéziratái, fényképei és sétabotjai mellett a nagyobb hangsúly mégis a rebellis fiún van, minden publikált műve megtalálható a hófehér polcokon. Golo Mann ide vonult vissza emigrációja és akadémiai karrierje után, itt alkotott, a domboldali piciny temetőben pedig a lehető legmesszebb temettette magát apja sírhelyétől. Thomas Mann és felesége vaskos betonoszlop alatt, Golo szolid kőszikla alatt nyugszik, mint aki azt szeretné jelezni a tonnás kő alól, hogy ne bolygassák. A múzeumot működtető önkéntes nénik távozáskor csokigolyóval kínálják a gyerekeket, pluszban adnak egy kis térképet a közeli csokigyárról, a tópartról a szél idefújja az illatot.

Minden kantonban van egy ilyen illatozó gyár, legtöbbjük látogatható. A Zürichi-tó partján, nem messze Mannék házától a *Csillagok háborúja* egyik űrhajójára emlékeztető megamúzeum, benne sok-sok kijelző, érintős képernyő, műőserdő és űrlabirintus, egy merőben új csokiélmény, térkép nélkül is odatalálunk. Apró, nikkelezett csapokból folydogál a meleg csokoládé, a látogatók illedelmesen sorban állnak, a gyerekeket rögtön előre engedik, ők meg úgy falják az édes-sűrű nedűt, mint akik először kóstolnak ilyet. A múzeum előcsarnokában is csoki folyik kilencméteres szökőkútból, az illat émelyítő.

Minden csillogás ellenére a luganói tó partján fekvő Caslano falucska eldugott csokigyára áll szívünkhöz közelebb. Hajóval, vonattal lehet ide megérkezni, a tóparti pálmafáktól messze, a faluszélen kiterjedt lapos épület, előtte a sok fogdosástól lekoptatott szarvú piros műanyag tehén. Az elő-

csarnokban itt is csokikút, ez amolyan kötelező attrakció, mint a svájci városok tavaiból kilövellő vízszugár. A caslanói csokicsap pár centis sugárban önti a nedűt, itt mártogatós kóstolás van, alig egy falatnyi, de a múzeumlátogatás végére úgy meghozza az étvágyat, hogy marokszámra ehetjük a kiállított csokiféléket, a gyerekek eksztázisba kerülnek a választék láttán, a mi boldogsághormonjaink is megsokszorozódnak. Mintegy a gyártási folyamaton, hermetikusan elzárt pallókon sétálunk végig, a magasból látjuk a dolgozók fejbúbját, többen is felmosolyognak a futószalagok mellől. A csokimennyiség hihetetlen, szemnek és gyomornak befogadhatatlan. Ha az emberiség ennyi csokit elfogyaszt, boldogabb kellene legyen, állapítják meg a gyerekek.

Wagner tribcheni villája is a luganói tó partján fehérlik, idilli dombocskatején. A falak ontják és vonzzák a napfényt, a víz közelsége felerősíti a gesztenyefák susogását, a táj szépsége elhalmoz, az elhelyezés tökéletes. Az ember hirtelen megérti, hogy egy kibillenés, egy nem oda való szó mekkora feszültségeket generálhat, az összhang legkisebb torzulása micsoda viharokat fakaszthat egy ilyen paradicsomi helyszínen. És mindez leképezhető zenében. A házban csend van, az ebédszünet utáni látogatók még nem érkeztek meg, le-fel járunk a két emeleten, a zongora, amin Wagner a *Nürnbergi Mesterdalnokokat* szerezte, némán áll, teteje nyitva, rajta kotta, a hangszer kívül-belül kivikszolva, nem szabad hozzáérni. Wagner hat évet élt itt Liszt lányával, Cosimával és gyermekeikkel. Nietzsche is sokat járt ide, bár az első emeleten található halotti maszkjáról nem az ámulat, hanem a megrendülés sugárzik. Wagner kalandos élete és Nietzsche halála egy dombtetőn, körülöttük fák, víz és a közeli Alpok. A domb aljában fürdőhely, csuromvizesen esszük a felpakolt szendvicseket, ősz van, mégsem fázunk.

Újabb csokigyárat már nem bír a gyomrunk, a túl sok jó egy helyen érzése egyszerre nyugtató és ijesztő. Inkább Churba autózunk, a Raetiches Múzeumba, itt helyrebillen az egyensúly. Az épületben a vidék és egy kisebbség, a rétorománok élete öt emeleten, háromezer évben. Az oktatásról szóló kiállítás régi iskolapadjai pontosan olyanok, mint a nagyszüleimé a döngölt padlójú alföldi tantermekben. A gyerekek kartonpapír házakban mászkálnak négykézláb, azt tapasztalják, milyen lehetett a nincstelenség egyszerűségében élni: egy tál, egy villa, egy „punyibaba” és a tűzhely melege. Az alagsorban a régészeti leletek mutatják, hogy Svájcban is olyan kezdetleges volt az élet, mint bárhol a világon. Gyöngyberakásos kincsesdoboz ez a múzeum. Kikoptatott lépcsőkön és recsegő padlókon lépkedve megyünk az „elvándorlás” teremből (errefelé migrációs-nak mondanánk) a sajtókészítő-

be, az egykori főtéri kalodát kipróbálva jutunk a rothadó ereklyéket őrző kápolnazugba. Otthonos kastélyélmény, a múlt sze(g)letei egy helyre sűrítve.

Pihenésképpen a Művészeti Múzeumba sétálunk át, tágas termek és világhírű alkotások között bolyongunk. A Giacometti testvérekhez többször visszatérünk, a gyerekek az *I figli della luce*¹-t nézik meg újból és újból, a maguk napos gondatlanságára csodálkoznak rá, hosszan elidőzünk a triptichon előtt. Felidéződnek az időt nem ismerő gyerekkori pillanatok, amikor a fűben heverve szürcsöltük a lédús nyári barackot. Aztán a szobrász Alberto Giacometti pálcikaembereit csodáljuk, nagy a kísértés, hogy megérintsük a szobrokat, a rétegződés folyamatai, a törekeny egyensúly vonzó, talán mégis megérinthező az idő, ez a pillanatnyi illúzió. A múzeum két részből áll, a tizenhetedik századi Villa Planta és a huszonegyedik századi Barozzi-féle épület, ezeket üvegtető alagút köti össze. Ha felnézünk, nagy bernáthegyi kutyát látnánk sétálni a gazdájával a fejünk felett, de nem nézünk fel, mert a ritmikus váltakozással levegőbe emelkedő esernyőket bámuljuk. Szélgép röpíti fel őket, a gyerekek betapasztott füllel figyelik az esőtlen röpdősést. A bernáthegyit csak később látjuk meg a múzeumkertben, minket bámul óriási termetéből kimosolygó barna szemével, a gyerekek nem értik, miért nincs nyakában hordó.

Séta közben még megnézzük a churi állomás lejárata fölött világító neontérképet: Svájc és Graubünden kanton határvonalai majdnem azonosak, egymást fedik a térképen: a kicsi a nagyban (a mikro a makróban) vagy éppen fordítva gondolata beszédes egy olyan helyen, ahol az óra mindig a jelen pontos idejét mutatja, ahol az emberek egyazon időben távoznak és érkeznek, ahol még beszélnek és életben tartják az ősi rétoromán nyelvet. A sziklák tövében fekvő kis Chur városa magában hordozza az európai szellemiség tiszta formáját, és nincs ebben semmi mondvacsinált.

A múzeumok múzeuma mégiscsak a Museum für Gestaltung, helyszíne az Európa egyik legnagyobb joghurtgyárába költözött legnagyobb európai művészeti egyetem, a Zürcher Hochschule der Kunst. Az ember úgy jár be ide naponta, hogy múzeumon sétál keresztül. Ennek a térnek a vonzáskörében az egyetemi közösség és a látogatók (azaz az idegenek) csoportja egybeolvad. Az installációk, a fotók, a bábok, a svájci turizmust reklámozó százéves óriásplakátok között nem szükséges tudni, hogy ki milyen címkét visel a neve előtt. A múzeum nem a hallgatók vagy a tanárok kiál-

¹ Giovanni Giacometti: *I figli della luce* (Sonnenkinder) 1913, olaj, 151 x 318 cm.

lítótere (bár ők is bemutatkoznak itt), a *tét* a közös gondolkodás és egymás inspirálása. Például: ma Svájcban hadilábon állnak a bábművészettel, a múzeum bábos kiállítása² visszacsempészi a régi nagy előadásokat, a kiállított bábuk és jelmezek visszakíváncsoznak a színpadra. Az egyetemen is hirdetnek animációs kurzusokat, így hatással van egymásra a kiállítás és az oktatási folyamat. A magas csarnokban labirintust alakítottak ki, a főként kézi rajzolású megaplakátok idilli Svájcot hirdetnek, az ember és a természet szimbiózisát, minden plakát a magasban lóg, felszegett nyakkal lehet végigkanyarogni a kiállítótermeken, akárha a hegyekben volnánk, az egyik berg-expresszen.

Soha nem voltam még ugyanabban a múzeumban tizenhétszer, tizennyolcadjára már együtt jövünk, búcsúzni. A gyerekek arról ábrándoznak, otthon múzeumot nyitnak.

² 152 bábfigura található a múzeum gyűjteményében:
<https://www.emuseum.ch/collections/90773/kunstlermarionetten/objects>

Láng Zsolt – Tamás Dénes

VÉRTŐL CSÖPÖGŐ GEOMETRIA

ROBERTO BOLAÑO: 2666. JELENKOR KIADÓ,
BUDAPEST, 2016.

Tamás Dénes: A regényében Bolaño tesz egy nyugtalanító megkülönböztetést. Megkülönbözteti a mesterműveket a kisebb, jelentéktelenebb művektől. Azt mondja, a kisebb művek tulajdonképpen nem léteznek, nem az írja őket, akinek a neve a borítón áll, hiszen ő csak egy mestermű sugallatát fogadta be, közvetítette. Kezdjük a legnehezebbel, s talán később sikerül majd kibontanunk, alátámasztanunk: mit sugall számodra ez az óriási mű?

Láng Zsolt: Borges sugallatát fogadta vajon be a 2666-ot író Bolaño? Feltehető egy ilyen kérdés? És ha a kérdésre igen a válasz, akkor ő, már-mint Roberto Bolaño nem létezik? Végül is minden könyvben fel tudom fedezni egy korábbi mestermű sugallatát, így működik az irodalom. Én inkább a perspektívára helyezném a hangsúlyt. Az írók a valóságot közvetítik, csak más-más perspektívából.

TD: Ha Borgesnek arra a sugallatára gondolsz, hogy egy óriási könyvtár a világ, szerintem nem (csak) ez a sugallat, ami visszhangzik Bolaño regényében. Különböztetését nem tartom mindenáron érvényesnek. Szeret ő elénk hajítani provokatív, meredek gondolatmeneteket, amikről nehéz eldönteni, éles elméjük vagy csak öncélú sziporkák, akár haknizások. S mindegy, miről értekezünk, sugallatról, perspektíváról, ez a mű mindenképpen kéri, hogy rajta keresztül a legsúlyosabb kérdésekről gondolkodjunk. Ezek közül valóban az egyik, hogyan közvetíti, formálja meg az irodalom a valóságot. Ezért visszacohnám a kérdést: mit állítasz ennek a regénynek a perspektívájáról?

LZS: A szenvedély perspektívájából nézi, közvetíti, sugározza a valóságot. Néha az öntudatlanságig fokozott szenvedélyességgel. Elképesztő, mennyire különbözők ennek a könyvnek a fejezetei, de a szenvedély hőfo-

ka miatt minden összeolvad. Hogyan is érnek össze a szálak? Mi köze van egyik történetnek a másikhoz? Ha nem működne a szenvedélykohó, akkor tanácstalanul hümmögnénk. De így elhamvadnak ezek a kérdések. Valami olyasmi olvad le a látszatról, ami mindig is akadályozta, hogy mélyebbre lássunk.

TD: Szenvedélyes vallomás ez tőled. De jogos. Ez a regény mindenképpen kimozdít magunkból. Számomra is olyan volt találkozni vele (s rég készültem erre a találkozásra), mintha egy buldózer érkezett volna be a könyvtárszobámba, és széttolta volna a polcokat. Vannak még ilyen nagy művek. Nádas *Párhuzamosai* vagy David Foster Wallace *Végtelen tréfája* hasonlítható még ehhez. Ami elgondolkoztatott. Mintha egy olyan korban kezdenénk létezni, amelyben a valóság nem befogadható, nem sematizálható a hagyományos művészi eszközeinkkel, csak a nagyságában is torz, nagyságában is töredékes tud valamit visszaadni belőle. Amelyben a reális a szürreálissal érintkezik, a jó a gonosszal, a szépség a morbiddal, az iszonyúval. Ez volna az örület korszaka? Vagy lehet, mindig az örület szervezte a valóságot, csak nem igazán voltak eszközeink, hogy kitapintsuk a bomlást, a hasadást, s majd regényes méretekben megjelenítsük?

LZS: Nem feltétlenül örület. A felsoroltak közül a *Párhuzamos történetek* kifejezetten minden ízében ellenőrzött, hibátlanul megtervezett katedrális. Bolaño sem kapkod, nem rohangál, legfeljebb mindig rátesz egy lapáttal. Olvastál már olyan krimi, ahol nem egy, nem kettő, hanem több mint négyszáz gyilkosság történik, és valamennyi a rendőri jelentések részletességével íródik le? Vagy ahogy az első fejezetben a szavakat számlálják, vagy ahogy a száritókötéltre kiakasztott könyv kezd bomlani az időben, vagy a negyedik rész viviszekciója stb., stb. – végletekig vitt leírások. És azt hiszem, a tér vektorainak, a sokféle tájnak, városnak, ide-oda utazás topográfájának fontos regényszervező szerepe van. Szóval, nagyon is megszerkesztett... Te kaotikusnak láttad?

TD: Egy katedrális mindig felkínálja azt a perspektívát, ahonnan belátható az egész. Ezek a regények, s így Bolaño regénye is, nem mutatja fel ezt a pontot. Ugyanakkor valóban nem teljesen kaotikus a regény, hiszen vannak benne struktúraszervező mozzanatok. Ilyen Santa Teresa, a mexikói város, amelyben összeérnek a regény fejezetei, amelynek kitalált neve egy nagyon is valóságos várost, Ciudad Juárezt, illetve valóságos eseményeket, a *femicidek*ként elhíresült nőgyilkosság-sorozatot takar. Na de ez nagyon komplexen van beszerkesztve a regény szövetébe, eleve az öt könyv, a megannyi matrjoska-baba-szerűen működő szövegdoboz eltünteteti az egységesítő lá-

tószöveget. Nem beszélve arról, hogy ha valamiről szól a regény, akkor arról, látható-e a gonoszság kora? Mi, értelmiségiek (írók, újságírók, kritikusok stb.) tudjuk-e észlelni, tudunk-e viszonyulni ahhoz a valósághoz, „ahol vér van meg halálos sebek meg bűz”? – kérdezi Bolaño. A regényének egy pontján „árnyék nélküli értelmiségiekről” beszél. Elég lesújtó ez a kritika, nem?

LZS: De közben mégiscsak megírja valaki a szóba hozott értelmiségiek közül ezt a könyvet... Egyébként Juárezben senkinek nincs árnyéka, annyira fentről süt a nap. Átmész a Rio Grande hídján Texasból Mexikóba, és érzékelhetően megváltozik a világ. Maga az érzékelés változik meg. Több, erősebb, kínzóbb lesz a fény, a hang, az illat. Szerintem Bolaño innen nézi a világot, ez a perspektivikus középpontja. Nem azt a célt tűzi ki, hogy információt közöljön a világról, hanem hogy a kitáruló érzékenységgel az egész világot átítassa. Itt, ebben a városban függ a szárítókötélen a *Testamento geométrico* című, 1981-ben Spanyolországban megjelent könyv. Talány, miért pont ez, a szerzője, Rafael Dienste amolyan műkedvelő matematikus volt. Ennek ellenére a 2666 angol fordításának megjelenése után az egyik legkeresettebb könyvtári könyv az Egyesült Államokban (csak a Berkeley Egyetemi Könyvtárban hárommillióan kérték ki). Szóval, nem tartom lesújtónak a dolgok állását.

TD: Egy fantasztikus költészet hatja át a regényt, egyfajta avantgárd esztétika, ami hirtelen perspektívaváltásokat, gazdag metaforikát eredményez. Ez valóban felszabadító a regényben. Én azonban nem tudok eltekinteni attól, hogy a fekete lyuk a regényben maga a feldolgozhatatlan, áttekinthetetlen gyilkosságsorozat, amit maga a regény sem akar megértetni, hiszen a szinte statisztikusan működő felsorolást és leírást választja a bemutatás eszközéül. Ez a gyilkosságsorozat állítódik párhuzamba a huszadik század más barbárságaival, többek között a holokauszttal. E fekete lyuk körül, mint megpörkölt szárnyú pillangók repkednek a regény szereplői, ahogy már jeleztem, kritikusok, írók, újságírók. Nem lehet nem érzékelni zuhanásukat, ahogy magához vonzza valami őket, ami kifejezhetetlen a regény, a valóság nyelvén. Irigylem az optimizmusodat.

LZS: Szerintem a Bolaño perspektívájához nem társítódik sem az optimizmus, sem a pesszimizmus. Ahogy a $2 \times 2 = 4$ -től sem esem kétségbe, vagy nem ujjongok. Azt mondod, zuhanás, vonzás – ezek törvényszerűsége segíti a világ megragadását, leírását. Én úgy látom, hogy a 2666 Bolaño *Testamento geométrico*-ja. De ami Dienstének, az amatőr matematikusnak nem sikerült, neki egy teljesen más nyelven összejött.

TD: Én sem gondolom, hogy a regény leegyszerűsíthető lenne valamilyen politikai, etikai, kritikai olvasatra. S ha már geometria, akkor Spinoza *Etikája* jut most hirtelen eszembe, amelynek, ha jól emlékszem, az alcíme: „geometriai módszer szerint”. Csak annyit tennék hozzá, ha ez geometria, akkor bűzös és vértől csöpögő.

LZS: Én ehhez most semmit nem tudnék hozzátenni. Jöhet az aprólékos, sok-sok tanulással járó elemzés.

TALÁLT VERS

Arthur Rimbaud

(1854 – 1891)

TÖRTÉNELMI ESTE

Bármelyik estén, például, megeshet az együgyű kirándulóval, mikor visszahúzódik gazdasági borzalmainktól, hogy egy mester keze átlelkesíti a mező cimbalmát; a tó mélyén kártyáznak, királynék és kegyencnők szellemidéző tükrében; megjelennek szent asszonyok, fátylak, s a harmónia fiai, s mesés futamok az alkonyatban. Megremeg a vadászatok és falkák elhaladtakor. A színjáték csepe-reg a pázsit-színpadon. És a szegények s gyengék zavara e balga síkokon!

Rabszolga-látomás szerint Németország a holdak felé emelkedik; a tatár puszták megvilágosodnak; ősi lázadások kavarnak a Mennyei Birodalom közepén; a szirtlépcsőkön és szikla-karos-székeken kis halvány, lapos világ épül, Afrika és a Vadnyugat. Aztán jól ismert tengerek és éjszakák tánca, értéktelen vegyületek, képtelen dallamok.

Ugyanaz a polgári varázslat mindenütt, ahol a poggyász letesz bennünket! A legelemibb fizikus is érzi, hogy nem lehet tovább hódolni e személyes atmoszférának, anyagi lelkifurdalások kódé- nek, mit megismerni is szomorúság.

Nem! Pillanata gőzkitörésnek, elmozduló tengereknek, földmélyi tűzvészeknek, elragadott bolygóknak, nyomukban tömeges pusztulás, a Bibliában és a Nornák által alig-kajánul megállapított bizonyosságok, amiket komolyan szem előtt kell tartani. – Ám ez nem lesz mesés következmény!

WEÖRES SÁNDOR fordítása

NÉVJEGY

Most csak azok a szavak jutnak eszembe,
amelyeket unokáim és kerülni akarok.
Nem strobok, hanem műkönnyeket csepegtetek.
Az irodalom az, hogy másképp is lehet.

Codan Annandria

Lapunk állandó támogatói:

Aranka György Alapítvány, Nemzeti Kulturális Alap,
Communitas Alapítvány, Bethlen Gábor Alap

A szerkesztőség székhelye: Marosvásárhely, Tusnád u. 5. sz.; Postacím: 540027 Târgu Mureș, str. Tușnad 5, vagy Of. P. 1. C. P. 89; Telefon: 0040-(0)365-801946; E-mail: lato.szerk@gmail.com; Kiadóhivatal: 540028 Târgu Mureș, str. Primăriei 2. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Nyomta az Alutus Rt., Csíkszereda. Igazgató: Hajdú Áron. Belföldi előfizetés egy évre 96, fél évre 48, negyedévre 24 lej. Előfizetéseket a szerkesztőségben vesszünk föl.

ISSN 1220-5982